

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická

Architektura neorománského historismu ve východních Čechách
Sakrální stavby
Diplomová práce

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
Akademický rok: 2021/2022

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(projektu, uměleckého díla, uměleckého výkonu)

Jméno a příjmení: **Bc. Miroslav Chalupa**
Osobní číslo: **H22294**
Studijní program: **N0222A120033 Historie**
Specializace: **Historie – Soudobé dějiny**
Téma práce: **Architektura neorománského historismu ve východních Čechách**
Téma práce anglicky: **Architecture of Neo-Romanesque Historicism in Eastern Bohemia**
Zadávající katedra: **Ústav historických věd**

Zásady pro vypracování

Práce, věnovaná architektuře historismu, jmenovitě ideovým motivacím a realizacím v neorománském slohu ve východních Čechách, bude založena na zevrubném terénním průzkumu, rešerši plánových materiálů a písemností z osobních fondů jednotlivých projektantů v AA NTM, fondů jednotlivých archivů městských stavebních úřadů a Státních okresních archivů, rešerši lokálního novinového tisku a odborné uměnovědné, topografické a regionální literatury a dobových architektonických časopisů, zvl. Methodu a Architektonického obzoru. Zpracovatel zaměří svoji pozornost na realizované profánní a církevní novostavby a restaurace sakrálních staveb v neorománském slohu. Souhrnným cílem práce se stane zmapování, typologické a kvalitativní roztřídění a kritické zhodnocení neorománské architektury na území východních Čech v kontextu vývoje české stavební kultury druhé poloviny 19. století. Stranou zájmu autora přitom nezůstane ani ikonografie sochařské a malířské výzdoby sledovaných staveb. Výklad bude pojednán v širších kulturně a sociálně historických souvislostech.

Rozsah pracovní zprávy:

Rozsah grafických prací:

Forma zpracování diplomové práce: **tištěná/elektronická**

Seznam doporučené literatury:

Periodika: *Method – Architektonický obzor – Stavitelské listy – Technický obzor*

Literatura: BENEŠOVÁ, Marie. Česká architektura v proměnách dvou století: 1780-1980. Praha, 1984; FIŠERA, Zdeněk, KIBIC, Karel. Historické radnice Čech, Moravy a Slezska. I.-II. Praha: Libri, 2009, 2010; KIBIC, Karel. Historické radnice. Praha, 1988; Kol. aut. Dějiny českého výtvarného umění III/ 1.-2. 1780/1890. Praha, 2001; KUČA, Karel. Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Sv. I.-VIII. Praha: Libri, 1996-2011; MACURA, Vladimír. Znamení rodu: české národní obrození jako kulturní typ. Praha: H&H, 1992; MATĚJČEK, Antonín, WIRTH, Zdeněk. Česká architektura 1800 až 1920. Praha, 1922; POCHÉ, Emanuel a kol. Umělecké památky Čech 1. až 4. Praha, 1977-1982; sborník Město v kultuře 19. století. Praha: Národní galerie, 1983; URBAN, Otto. Kapitalismus a česká společnost: k otázkám formování české společnosti v 19. století. Praha: Lidové Noviny, 2003; VLČEK, Pavel (ed.). Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách. Praha, 2004; VYBÍRAL, Jindřich. Česká architektura na prahu moderní doby: devatenáct esejů o devatenáctém století. Praha: Argo, 2002; ZATLOUKAL, Pavel. Příběhy z dlouhého století. Architektura let 1750-1918 na Moravě a ve Slezsku. Olomouc, 2002.

Vedoucí diplomové práce:

doc. Mgr. Pavel Panoch, Ph.D.

Ústav historických věd

Datum zadání diplomové práce:

30. března 2022

Termín odevzdání diplomové práce:

30. března 2023

doc. Mgr. Jiří Kubeš, Ph.D. v.r.
děkan

doc. Mgr. Pavel Marek, Ph.D. v.r.
vedoucí katedry

V Pardubicích dne 30. listopadu 2022

Prohlašuji:

Práci s názvem *Architektura neorománského historismu ve východních Čechách* jsem vypracoval samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využil, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byl jsem seznámen s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon), ve znění pozdějších předpisů, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Beru na vědomí, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb., o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších předpisů, a směrnicí Univerzity Pardubice č. 7/2019 Pravidla pro odevzdávání, zveřejňování a formální úpravu závěrečných prací, ve znění pozdějších dodatků, bude práce zveřejněna prostřednictvím Digitální knihovny Univerzity Pardubice.

V Pardubicích dne 30. 8. 2025

Miroslav Chalupa v. r.

Poděkování

Rád bych poděkoval vedoucímu práce doc. Mgr. Pavlu Panochovi, Ph.D., za odborné vedení a cenné rady. Mé poděkování patří také pracovníkům Státního okresního archivu v Pardubicích, Státního okresního archivu v Jičíně a Státního okresního archivu v Rychnově nad Kněžnou za pomoc při vyhledávání pramenů.

Anotace

Tato diplomová práce sleduje stavební vývoj sakrálních staveb neorománského historizujícího výrazu ve východních Čechách druhé poloviny 19. století a počátku 20. století. Rovněž se zaměřuje na tvůrčí biografii jejich tvůrců. Vychází z terénního průzkumu a kritické analýzy písemné dokumentace a odborné literatury. Souhrnným cílem práce je zmapování, typologické a kvalitativní rozřídění a kritické zhodnocení neorománské architektury na území východních Čech v kontextu vývoje české stavební kultury.

Klíčová slova

architektura, neorománský sloh, sakrální stavby, východní Čechy, historismus

Title

Architecture of Neo-Romanesque Historicism in Eastern Bohemia

Annotation

This Master's thesis examines the architectural development of religious buildings in the Neo-Romanesque historicist style in Eastern Bohemia during the second half of the 19th century and the beginning of the 20th century. It also focuses on the creative biographies of their authors. The research is based on field survey and critical analysis of written documentation and scholarly literature. The overall aim of the thesis is to map, typologically and qualitatively classify, and critically evaluate Neo-Romanesque architecture in the territory of Eastern Bohemia in the context of the development of Czech architectural culture.

Keywords

architecture, Neo-Romanesque style, religious buildings, eastern Bohemia, historicalism

Obsah

ÚVOD – NEOROMÁNSKÁ SAKRÁLNÍ ARCHITEKTURA V ČASE A PROSTORU	1
VŠEOBECNÉ PŘEDPOKLADY	1
CÍLE PRÁCE	8
STAV BĚDÁNÍ	11
METODOLOGICKÁ VÝCHODISKA	13
1. HISTORISMUS V KONTEXTU REGIONÁLNÍ ARCHITEKTURY	15
1. 1. VYMEZENÍ ZKOUMANÉ OBLASTI	15
1. 2. OD TVAROSLOVÍ ROMÁNSKÉHO SLOHU K NEOROMÁNSKÝM NÁVRATŮM.....	20
1. 3. NEOROMÁNSKÝ HISTORISMUS V ARCHITEKTUŘE A KONTEXTU DOBY	24
1. 4. PATRONÁTNÍ PRÁVO V ČESKÝCH ZEMÍCH.....	30
2. TVŮRCI A JEJICH VÝCHODOČESKÉ PŘÍBĚHY	34
2. 1. BIOGRAFIE SOUBĚŽNÝCH LINIÍ.....	34
2. 2. FRANTIŠEK SCHMORANZ STARŠÍ A STAVITELÉ VÍDEŇSKÉHO OKRUHU	35
2. 3. ARCHITEKTI DOMÁCÍCH VÝCHODISEK A INSPIRACÍ.....	37
2. 4. BŮŽA DVOŘÁK MEZI TRADICIONALISMEM, HISTORISMEM A MODERNITOU	45
3. NEOROMÁNSKÉ SAKRÁLNÍ OBJEKTY A JEJICH ARCHITEKTONICKÁ SPECIFIKA	48
3. 1. KOSTEL SVATÉHO PETRA A PAVLA VE VODĚRADECH	57
3. 2. KOSTEL SVATÉHO JANA KŘTITELE V ÚJEZDĚ POD TROSKAMI.....	61
3. 3. EVANGELICKÝ KOSTEL V BUKOVCE	65
3. 4. KOSTEL SVATÉHO VAVŘINCE V SELMICÍCH.....	69
3. 5. EVANGELICKÝ KOSTEL V KROUNĚ	73
3. 6. (ČERVENÝ) KOSTEL SV. JOSEFA VE SVITAVÁCH.....	77
3. 7. KOSTEL SVATÉHO VOJTĚCHA V DOLANECH	81
3. 8. KOSTEL REFORMOVANÝCH EVANGELÍKŮ V ČERNILOVĚ.....	86
3. 9. SYNAGOGA V HEŘMANOVĚ MĚSTCI	90
ZÁVĚR – NEOROMÁNSKÁ SAKRÁLNÍ ARCHITEKTURA V 21. STOLETÍ	93
SEZNAM ZDROJŮ	96
SEZNAM ZKRATEK	106
SUMMARY	107
OBRAZOVÁ PŘÍLOHA	I

Úvod – neorománská sakrální architektura v čase a prostoru

Všeobecné předpoklady

Již od počátků křesťanské tradice patří mezi přirozené dominanty měst i menších obcí kostel, který plní funkci nejen sakrálního místa určeného k uctívání Boha, modlitbám a vyjádření víry či jiným úkonům duchovní praxe, ale představuje také výrazný kulturologický symbol. Kostelní věž vystupuje v kulturní krajině jako výrazný orientační bod dávající svým řešením a umístěním na srozuměnou sepětí daného osídleného místa s konfesní tradicí, přičemž zároveň podtrhuje *genia loci* příslušné obce.¹ Kostel svým architektonickým pojetím a zasazením do kulturní krajiny odráží v naznačeném symbolickém rozpětí křesťanský světonázor i vztah k příslušnému místu.² Jeho kompozice se v průběhu staletí přirozeně měnila, přičemž podléhala dobovému vnímání naznačeného vztahu člověka, jeho spirituality a prostředí, jež jej obklopuje.³ Vzájemné souznění se stává výrazným komunikačním znakem, jehož mezioborově

¹ Bez větší nadsázky lze konstatovat, že v podstatě každý kostel a jeho věž se zvony či v pozdějších dobách hodinovým strojem představuje zvláštní případovou studii. Kostelní věž podtrhuje specifickou atmosféru místa, kterou kostel ve smyslu komplexně pojatého zosobnění víry a vztahu k Bohu vyzařuje. Kostelní věž je v tomto souboru architektonických, uměleckých a duchovních prvků, reflektujících historický vývoj, napříč časem zřejmým středobodem společenského dění a duchovního života obce (LUNGA, Radek – SOLAŘ, Jaroslav. *Kostelní věže a zvonice: kampanologie, navrhování, poruchy, rekonstrukce a sanace*. Praha: Grada, 2010.). Jejího *genia loci* zdůrazňuje mimo jiné pojetí kostela jako místa setkávání, vrstevnatého symbolu víry a historie. K vymezení pojmu v obecné perspektivě srov. NORBERG-SCHULZ, Christian. *Genius loci: krajina, místo, architektura*. Překlad Petr Kratochvíl a Pavel Halík. 2. vyd. Praha: Dokořán, 2010, s. 6–23; v domácím kontextu srov. např. HRADIL, Radomil. *Duše měst*. Hranice: Fabula, 2010; v konkrétní rovině vztahu *genia loci* a kostela kupř. srov. BOLOM-KOTARI, Sixtus. Kostel. In: HLAVAČKA, Milan a kol. *Symboly doby: historické eseje*. Vyd. 1. Praha: Historický ústav, 2019, s. 37–53.

² Pojetí kostela vyplývá ze základů křesťanské víry – kostel je *jedním z obrazů církve vnímané jako živý organismus*, který je součástí světa, o němž křesťané věří, že je stvořen Bohem. Srov. STUDENÝ, Jaroslav. *Křesťanské symboly*. Olomouc: [s. n.], 1992, s. 127.

³ Vztah člověka a kostela coby ztotožněného sakrálního prostranství lze nahlížet z mnoha perspektiv, v jejichž průsečíku se setkávají vedle liturgické praxe také širší sociokulturní vazby – kostel jako místo setkávání, které formuje a vzájemně integruje širší společenství, sjednáváné vírou a jejím sdílením. Nedílnou součástí tohoto vztahu může být rovněž silný obrazotvorný příznak, vkomponovaný do architektonického pojetí a jeho symboliky. V teoretických aspektech je možné úvahy o vztahu *posvátného a profánního* na rovině prostoru, času, přírody a lidského života opřít o teze Mircei Eliadeho (1907–1986) – srov. ELIADE, Mircea. *Posvátné a profánní*. Překlad Filip Karfík. Vyd. 1. V Praze: Česká křesťanská akademie, 1994 (pozornost si však zaslouží i polské vydání autorových esejí: TÝŽ. *Sacrum, mit, historia*. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1970); k tomu dále srov. kupř. práci francouzského filozofa náboženství Jeana Haniho (1917–2012) *Symbolika křesťanského chrámu* – HANI, Jean. *Le Symbolisme du temple chrétien*, Paris: Éditions du Vieux Colombier (Ligugé, impr. Aubin), 1962, která se dočkala anglického a také například polského překladu. TÝŽ. *The Symbolism of the Christian Temple*. Kettering, OH: Angelico Press, 2016; TÝŽ. *Symbolika świątyni chrześcijańskiej*. Kraków: Znak, 1994. Obě zmiňované práce se v prostředí střední Evropy dočkaly širokého ohlasu především v sousedním Polsku, kde se staly podnětem k dalšímu výzkumu vztahu člověka a jeho vnitřního sepětí se sakrální architekturou, jež mohou být inspirativní přinejmenším v rovině metodologických východisek i pro předmět přítomné práce. Srov. kupř. LENART, Mirosław. *Architektura sakralna jako kształtowanie przestrzeni znaczeń. Metodologiczne propozycje rozrózniczeń pomiędzy przestrzenią sacrum a przestrzenią sakralną*. *Zeszyty Naukowe Politechniki Śląskiej, Seria*

nahlížené aspekty mohou posloužit jako zřejmý interpretační model naznačující v diachronní perspektivě význam sakrálních staveb v obecné i lokální perspektivě.

Ačkoliv se architektonické pojetí kostelů v průběhu času měnilo, jejich základní koncepční východiska zůstávají zachována a v navazujících uměleckých stylech a formacích v zásadě respektována. Ustálené postupy a rámcová topografie chrámu, jež se v pevných principech vytyčily již během prvních fází výstavby křesťanských kostelů, představují vizuálně zřejmou podobu hmotné kultury christianizačního procesu. Prvotní příklady románské sakrální architektury stanovily základní parametry křesťanského univerzalizmu, který společně s věroukou a dalšími principy náboženského života pronikal do jednotlivých center západní Evropy, jehož zřetelnější hranice se v geokulturním, konfesním a v zásadě i geopolitickém smyslu upevňovaly od druhé poloviny 11. století.⁴ Souběžně s tímto utvářením evropského Západu pronikaly tytéž principy sakrálního stavitelství také do oblastí, které bývají mnohdy zjednodušeně nazývány jako okrajové. Periferii lze v tomto kontextu chápat nejen ve smyslu protikladů významných center evropského kulturního a náboženského vývoje tradičně vymezovaného Pyrenejemi na západě, Apeninským poloostrovem na jihu, Rýnem na východě a Severním mořem a britskými ostrovy na severu, ale také fakticky či domněle konotované oblasti v rámci jednotlivých zemí či národních společenství. V souběžné perspektivě zaměřující se na vývoj sakrálního stavitelství dochází i v těchto „vnitřních“ periferiích k adaptaci mnohdy obecných principů, do nichž místní tvůrci větší či menší měrou vnášejí lokální specifika.

Rovněž z tohoto důvodu může být snaha o jednoznačné vymezení center v protikladu k periferním oblastem doprovázena nejedním úskalím a koncepční variabilitou. Naznačené obtíže se týkají i hranic mezi kulturními centry (kulturně aktivními prostředími) na jedné straně a periferiemi na straně druhé. Klíčovým může být v této souvislosti soubor faktorů ekonomické, sociokulturní či geopolitické povahy, jež v celkovém souhrnu charakterizují konkrétní státní útvary a stanovy okolnosti, které se společně s dalšími prvky podílely na jejich vzniku v počátečních fázích dané státnosti. V diachronní perspektivě se pak otázka, jaké faktory determinují přímé či zprostředkované sepětí určitého regionu s uměleckým i technologickým vývojem v širší evropské perspektivě, stává jedním z podnětných interpretačních přístupů pro

Architektura, 30 (1302), 1996, s. 109–139, dostupné z: <https://delibra.bg.polsl.pl/dlibra/publication/33986/edition/30481/content> [cit. 30. 6. 2025].

⁴ V širším kontextu kulturně utvářeného protikladu evropského Západu a Východu srov. kupř. BARRACLOUGH, Geoffrey (ed.) – GRAUS, František. *Eastern and Western Europe in the Middle Ages*. London: Thames and Hudson, 1970; DVORNÍK, František. *Zrod střední a východní Evropy: mezi Byzancí a Římem*. Překlad Petr Slunečko. Vyd. 1. Praha: Prostor, 1999.

dějiny architektury také českých zemí.

Poměr přirozených center a jejich protiklad k periferiím není s ohledem na variabilitu naznačených faktorů a dynamiku šíře chápaného vývoje konstantní. Polarita a kulturní vitalita konkrétních prostředí se přirozeně mění, podléhá faktorům vnitřního vývoje, stejně jako je výrazně ovlivňována četnými vnějšími hledisky. Tím je v obecném smyslu stanovena také mnohdy kolísavá provázanost českých zemí s tradičními centry obecně kulturního vývoje. Přímá rezonance či naopak recepční pasivita jednotlivých uměleckých stylů charakterizuje v příslušných centristech hmotné kultury od dob románského slohu také lokální adaptační postoje k jednotlivým duchovním formacím.⁵

V obvyklém chápání naznačené dichotomie evropského Západu a Východu bývá zmiňovaný kulturní prostor přiřazován s vědomím určitých specifík k prve jmenovanému areálu. V některých ohledech však mohou v jeho celkovém rámci nebo v kontextu dílčích aspektů představovat prostor ve své podstatě periferní, a to zejména s ohledem na snahu pojímat vývoj v ryze komparativní perspektivě kulturně vyspělých center západní Evropy.⁶ Navzdory kontinuálnímu sepětí našich zemí se západní Evropou nedosahovala úroveň zdejších uměleckých či architektonických děl takových kvalit, jako tomu bylo v Itálii či v zemích západně od Rýna, což se dotýká koncepčního pojetí sakrální architektury, jež na našem území od románských dob po historizující slohy druhé poloviny 19. a počátku 20. století vznikla.

Země Koruny české představují v naznačených vztazích k západní Evropě určitým způsobem partikulární periferii, případně podle některých názorů semiperiferii, která není s ohledem na geomorfologický profil krajiny či rozložení tradičních center rovněž jednotná.⁷ Podobně jako v případě jiných státních útvarů a jejich národních prostředí jsou i ony členěny do určitých regionů, jejichž specifika odráží řadu faktorů geografické, ekonomické, politické

⁵ Z relativně posledních prací reflektujících souvislý vývoj architektury na našem území a zároveň přihlíží k jejím evropským souvislostem srov. BENEŠOVSKÁ, Klára a kol. *Velké dějiny zemí Koruny české. Tematická řada, Architektura*. Vyd. 1. Praha: Paseka, 2009; DVOŘÁK, František. *Stručný přehled vývoje uměleckých slohů v českých zemích*. Vyd. 4. Praha: Pražská scéna, 2010.

⁶ V širším smyslu srov. kupř. ŠAROCHOVÁ, Gabriela V. a kol. *České země v evropských dějinách*. Vyd. 1. Praha: Paseka, 2006.

⁷ Ve snaze vymežit významové rozlišení pojmu periferie a semiperiferie bývají v oddělených perspektivách uplatňována kritéria hospodářského a politického vývoje, jejichž průnik charakterizuje míra napojení těchto zemí na struktury „moderního světového systému“ (modern world-system). Historický vývoj Čech, Moravy i Slezska procházel ve smyslu tohoto sepětí fázemi vzestupu i úpadku, nicméně od 16. století je postavení našich zemí v moderním světového systému relativně stabilní. Určitá variabilita tohoto postavení se projevuje na konci 19. století, kdy proces všestranné industrializace ovlivňuje hospodářský profil rovněž českých zemí, jehož prostřednictvím lze hovořit o snaze „vyrovnat se jádru světové ekonomiky“. Srov. HOLUBEC, Stanislav. *Catch Up and Overtake the West: The Czech Lands in the World-System in the Twentieth Century*. *Debatte: Journal of Contemporary Central and Eastern Europe* 18, 2010, 1, s. 29–51.

(správně-administrativní) nebo kulturní povahy.⁸ V souhrnu z těchto charakteristických rysů vyplývá místní identita daného území a jeho obyvatel, odlišná od okolních regionů. Na definici těchto rozdílů se podílí řada faktorů, jež mohou být ve vzájemném překryvu, kdy se do vrstevnatého kontaktu dostávají hlediska politické příslušnosti k administrativnímu celku (kraji, okresu atp.), geografických podmínek (zejména přírodní reliéf) a kulturních specifik tamního obyvatelstva, jakými jsou etnografické zvláštnosti, nářeční variety a v neposlední řadě také výrazné rysy hmotné kultury.⁹ Regionální specifika tak představují podnětné téma též pro dějiny architektury a umění s ohledem k duchovním formacím, které dané prostředí v minulosti ovlivňovaly a jež jsou pro materiální kulturu do značné míry určující.

V rozpětí těchto vztahů je území současné České republiky členěno především v kontextu dnes administrativně nevymezených historických zemí Čech, Moravy a části Slezska (tzv. Těšínské Slezsko). Jejich zažitá existence v širším společenském vědomí je zejména ve funkčních administrativně-správních souvislostech konfrontována od devadesátých let minulého století diskuzemi o obnovení tohoto zemského zřízení, jež bylo nahrazeno vznikem vyšších územně samosprávných celků, označovaných jako kraje, přičemž struktura starých územních krajů byla legislativně rušena až do roku 2021.¹⁰ V souvislosti s těmito změnami se mnohé hraniční oblasti historických zemí nebo dřívějších krajů ocitly v rámci nových územních celků, jako je tomu v některých oblastech Vysočiny či česko-moravského pomezí v Jihočeském, Pardubickém kraji a v Kraji Vysočina.

V důsledku změn v územně správním členění České republiky, o nichž se vedly diskuze prakticky od počátečních devadesátých let a vyústily ve vznik čtrnácti krajů, se navrací otázka faktického i metaforického chápání kulturní krajiny v regionálním slova smyslu. Zvláštní pozornosti by se v těchto úvahách měla těšit problematika, jak jsou definovány východní Čechy, jejichž sakrální architektura pozdního 19. a prvních desetiletí 20. století je věnována přítomná práce. V souladu s výše řečeným se snaha definovat konkrétní region pojí s různými pojetími, jež mohou být ve vzájemném překryvu. Vedle hranic stanovených politickým

⁸ K obecné typologii regionů a jejich určujících znaků srov. např. BŮŽEK, Václav. Region v historickém diskursu. *Jihočeský sborník historický* 72. České Budějovice: Jihočeské muzeum, 2003, s. 5–13; BARTOŠ, Josef. Pojetí regionu v historiografii. *Acta Universitatis Palackianae Olomucensis Facultas Philosophica. Historica* 27. Olomouc: Univerzita Palackého, 1996, s. 127–133.

⁹ Srov. kupř. SEMOTANOVÁ, Eva. *Historická geografie českých zemí*. 2. vyd. Praha: Historický ústav AV ČR, 2002, zejména s. 125–142.

¹⁰ Srov. kupř. HLEDÍKOVÁ, Zdeňka – JANÁK, Jan – DOBEŠ, Jan. *Dějiny správy v českých zemích od počátků státu po současnost*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2007, s. 481–482; BURDA, Tomáš. Kraje a jejich hranice: 1850–2000. In: XXII. sjezd České geografické společnosti *Ostrava 2010: Geografie pro život ve 21. století*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 2010, s. 771–777.

uspořádáním krajů vstupují do tohoto definičního spektra aspekty národopisného či obecně kulturologického rázu, k nimž se s ohledem na proměny moderního světa mohou připojit například hlediska turistického ruchu. Jinak vymezuje východní Čechy historická geografie, rozdílně je stanoví etnografie či kulturní antropologie, zatímco historik umění se bude možná pohybovat v spektru naznačených koncepcí a přístupů.

Co jsou tedy v těchto diskurzích východní Čechy? Posledních třicet let přineslo několik drobných sémantických posunů v tom, co je obvykle chápáno jako východočeský region. Především zánik dřívějšího Východočeského kraje přinesl novou strukturu dvou samosprávných krajů s územním rámcem, který zachycuje i základní (makro)regiony s přirozenými centry v Hradci Králové, Pardubicích a jednotlivých okresních městech.¹¹ Oblasti v Podkrkonoší kolem Semil jako spádového střediska byly po roce 2000 včleněny do rámce nově vzniklého Libereckého kraje, stejně tak posázavské oblasti mezi Chotěboří a Havlíčkovým Brodem a jižní podhůří Žďárských vrchů, jež byly v letech 1969–2000 součástí Východočeského kraje, byly připojeny ke Kraji Vysočina. Jejich kulturní profil však ani během normalizačních dob nestvrzoval přirozenou vazbu se sociokulturními reáliemi východních Čech.

Hranicím takto stanoveného regionu odpovídá i vymezení literárního místopisu, které východní Čechy v širokém pojetí chápe jako „imaginaci překračující vytčené územní nebo správní hranice“.¹² Slovy Petra Posledního „se ocitáme jak v širších enklávách nazývaných ‚Český ráj‘, ‚Podkrkonoší‘, ‚Vysočina‘, ‚Posázaví‘ či ‚Polabí‘, tak v hypotetických prostorech a časech závisejících na spisovatelské a čtenářské fantazii.“¹³ Obdobně se odvíjí pojetí východních Čech v artikulacích turistického ruchu a jim uzpůsobených turistických průvodců a bedekrů. Tato reprezentace danou oblast východních Čech člení podle místopisných mikroregionů, mezi nimiž reflektujeme například Broumovsko, Podkrkonoší, Náchodsko, Podorlicko a Orlické hory, Hradecko či v neposlední řadě též Pardubicko.¹⁴

Při pohledu na východočeskou (kulturní) krajinu jakýmkoliv prizmatem se ukazuje jako výrazný rys její morfologická členitost. Nížinaté oblasti se střídají s různorodým podhůřím

¹¹ Je zřejmé, že v širším sociokulturním diskurzu dokresluje soudobá pojetí východních Čech polarita dvou krajských metropolí – Hradce Králové a Pardubic, přičemž obě správní střediska příslušných krajů mají specifický profil, historickou zkušenost i *genia loci*. K těmto kontextům srov. LENDEROVÁ, Milena – JIRÁNEK, Tomáš. Hradec Králové – Pardubice. Rivalita ve východních Čechách. *Východočeský sborník historický* 5, 1996, s. 245–262.

¹² POSLEDNÍ, Petr. Hranice literárního regionu. In: POSLEDNÍ, Petr – KORÁBKOVÁ, Kateřina (eds.). *Společné obrazy: tři dekády východočeské literární kultury 1990–2020*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2022, s. 25.

¹³ Tamtéž, s. 25.

¹⁴ Srov. KOUBA, Miroslav. Tkanivo cest a příběhů. Kulturní krajina a *genius loci* východních Čech na stránkách turistických průvodců a bedekrů (1990–2020). In: POSLEDNÍ, Petr – KORÁBKOVÁ, Kateřina (eds.). *Společné obrazy*, s. 137–167.

přecházejícím k hřebenům pohraničních hor – Krkonoš na západě sledovaného regionu, Broumovských stěn a Orlických hor v jeho centrálních a východních partiích, dosahujících v nejzazších výběžcích Kralického Sněžníku. Z této pestré geomorfologické skladby se odvíjí také podmínky a předpoklady pro vznik měst a obcí, jež ve východních Čechách vedle zmiňovaného Hradce Králové a Pardubic charakterizuje řetězec menších měst, který sehrával rovněž v dobách zesílených národotvorných procesů v průběhu 19. století svým způsobem klíčovou roli.¹⁵ Vedle těchto menších měšťanských center českého národního hnutí nelze opomíjet ani fakt, že převážně podhorskými oblastmi procházela česko-německá jazyková hranice, která výrazným způsobem spoluutvářela kulturní tvářnost regionu. V těchto intencích vznikala rovněž východočeská sakrální architektura, reflektující na přelomu 19. a 20. století historizující slohy, mezi nimiž zaujímá specifické místo korpus novorománských staveb.

Kostely a jiné sakrální objekty svou konfigurací znamenají i ve východních Čechách charakteristický bod krajinného rázu,¹⁶ který má na přichozím zanechat patřičný vizuální dojem. Kostelní věž je již z dálky zřejmým rozpoznávacím znakem, v mnohém dává tušit dispoziční řešení obce a v neposlední řadě naznačuje její urbanistickou vyspělost. Z těchto důvodů je zřejmé, že kostely podléhaly v průběhu času mnohým přestavbám, stavebním úpravám a rekonstrukcím vyplývajícím mimo jiné z dobově se měnících uměleckých stylů a architektonických postupů.

Základní posloupnost uměleckých stylů je přirozeně zachována i v podmínkách regionálního stavitelství sakrálního i profánního výrazu, přičemž neméně zajímavé je sledovat tento vztah v dobách všestranně se modernizující české společnosti na konci 19. století, kde se jedním ze zřetelných atributů stavebního ruchu stala snaha o akcentovaný národní ráz, označovaná nejednou jako hledání identifikačních znaků „českosti“.¹⁷ V důsledku těchto změn

¹⁵ Srov. známou metaforu o „Východočeských Athénách“, zpodobňující v počátečních úvahách obrozenskou Chrudim jako širě uchopitelný předobraz vlastenecky aktivních menších měst. Srov. HLADKÝ, Ladislav. K vývoji národního obrození v severovýchodních Čechách. In: PETRBOK, Václav – TIDLITÁT, Jan (eds.). *Východočeské Athény a Josef Liboslav Ziegler. Sborník příspěvků ze symposia konaného 30. – 31. května 1997 v Rychnově nad Kněžnou*. Boskovice: Albert, 1997, s. 8–24.

¹⁶ Krajinný ráz lze definovat jako soubor přírodních, kulturních a historických charakteristik určitého místa, jež se podílejí na jeho tvářnosti, formují jeho krajinnou identitu, čímž reflektují sepětí s člověkem a jeho působením. Srov. kupř. SVOBODOVÁ, Kamila. *Krajinný ráz. Krajina a krajinný ráz ve strategickém plánování*. Praha: Fakulta architektury ČVUT v Praze, Ústav prostorového plánování, 2011, s. 8–9, dostupné z: <http://www.forumochranyprirody.cz/sites/default/files/15.pdf> [30. 6. 2025]; LÖW, Jiří – MÍCHAL, Igor. *Krajinný ráz*. Vyd. 1. Kostelec nad Černými lesy: Lesnická práce, 2003, s. 21n.

¹⁷ V širších souřadnicích dějin architektury a výtvarné kultury představuje snaha spatřovat v prostředích nestátních národních společenství ryzí prvky uměleckého jazyka jako jev imanentně spjatý s jejich emancipačním hnutím. V případě českých zemí se jednalo o vrstevnaté téma prostupující v kontextu dynamiky národního hnutí nejprve v oblasti historie a literatury (srov. v tomto diskurzu především MACURA, Vladimír. *Znamení zrodu: české*

se mohlo i ve východních Čechách projevit tvůrčí ovzduší, v jehož rámci hledali i místní architekti a stavitelé způsoby, jak reflektovat dobové duchovní rozpoložení, jehož počátky lze spatřovat již v období po roce 1848. Vědomá snaha napodobovat historické slohy a opětovně tak přehodnotit tvůrčí východiska románského či gotického stylu byla jedním ze zřetelně viditelných snah o romantizující návraty do historie.

Dalším, neméně patrným faktorem, je pro druhou polovinu 19. století příznačná otázka, jak koncipovat nové architektonické postupy, jež byla aktuální již od dob všeobecné vyčerpanosti empíru.¹⁸ Druhá polovina 19. století a zvláště pak jeho závěr představuje období, kdy se navrácí zejména v sakrální architektuře zájem o středověké formy. Toto zaujetí se dotýká především koncepce gotického chrámu, zosobňujícího na jedné straně pozůstatky pozdně romantických představ a emočního vztahu k dávné minulosti. S ohledem na upevňování architektury jako exaktní disciplíny je však návrat k historickým slohům zároveň koncipován jako snaha tvořit v jejich čistém duchu, nikoliv v pouhé nápodobě, s čímž se pojí také nejrůznější puristické přestavby a dostavby historických objektů.¹⁹ Mezi těmito dilematy se nacházela od druhé poloviny 19. století také předpoklady sakrální architektury východních Čech, která se rozvíjela v přímé provázanosti se základními periodizačními etapami architektonického vývoje. Výstavba neorománských kostelů prostupuje již první fázi historismu (1840–1860), kdy se rozvíjely počáteční impulzy neorománského historismu, který postupoval v určité časové variabilitě také do východních Čech. Své kulminace dosahuje v době jeho rozmachu mezi lety 1860–1890, kdy odklon ke středověké architektuře či jejím stavebním prvkům vrcholil. Třetí fáze historismu je pak ve znamení určitého ústupu neorománských stylových formací ve prospěch pseudorenesance rozvíjejících se v posledním

národní obrození jako kulturní typ. 2. vyd. Jinočany: H & H, 1995), „postupně však začala pronikat také do programu výtvarného umění a psaní o něm“. Frustrace z absentujícího polí kulturního života patřičně rozvinuté národní podstaty se projevovala intenzivní snahou konstruovat vyhraněně český ráz domácí kultury a ve všech ohledech lidské činnosti hledat odpověď na otázku, „co je ryze české“. Architekturu dané doby tyto tendence nemohly minout. Srov. RAKUŠANOVÁ, Marie. Českost a světovost moderního umění v Čechách (1848–1948): ideje – osobnosti – instituce. Editorial. In: WITTLICH, Petr – RAKUŠANOVÁ, Marie – PRAHL, Roman (eds.). Českost a světovost moderního umění v českých zemích (1848–1948). *Acta Universitatis Carolinae. Philosophica et historica*. Praha: Universita Karlova, 2021, 2, s. 7–12, dostupné z: https://karolinum.cz/data/clanek/13081/PheH_2021_2_0007.pdf [cit. 30. 6. 2025]; v širším kontextu též: MAREK, Jaroslav. *Česká moderní kultura*. Vyd. 1. Praha: Mladá fronta, 1998.

¹⁸ Srov. BENEŠOVSKÁ, Klára a kol. *Velké dějiny země Koruny české*, s. 556–573.

¹⁹ Jaroslav Herout, jeden z předních odborníků na dějiny architektury v českých zemích, definuje purismus následujícím způsobem: „[v]e snaze ‚očistit‘ památky od ‚neslohových‘ pozdějších doplňků se nejen odstraňují celé části staveb, ale i středověké jádro dostává tvrdý, schematicky utvářený vzhled ve formách, které se za ‚slohově čisté‘ považoval ten který restaurátor. Je to takzvaný purismus [...]. Jeho působnost, trvající v našich zemích déle než kdekoli jinde, znamená pro většinu postižených památek více škody než prospěchu.“ HEROUT, Jaroslav. *Století kolem nás: přehled stavebních slohů*. Vyd. 1. Praha: Orbis, 1961, s. 244.

desetiletí 19. století, následovaná velmi silnou vlnou eklektismu.²⁰

Závěrečná období 19. století byla dobou vzepjatých nacionálních vášní, prostupujících české země a v regionálním smyslu také východní Čechy, jež se v tomto smyslu stávají specifickým kulturním prostorem ovlivňovaným ve smyslu materiální kultury také impulzy historizujících slohů. Jejich přímé ohlasy reflektují také tehdejší pojetí religiozity a konfesního života. Nejrůznější společenská pnutí tehdejší doby, v níž se protínají zesílené etnocentrismy doprovázené novými interpretacemi kulturněhistorického narativu, tak představují soubor témat podílejících se na utváření moderní etnické a kulturní identity.²¹ Lokálně ukotveným obrazem těchto procesů mohou být příklady mimo jiné neorománských sakrálních objektů vnímaných svými barvitými vztahy jako přirozený svorník mezi „velkými“ dějinami a jejich lokální či mikrohistorickou reflexí. Sepětí tematické a biografické linie výkladu tak nabízí způsob, jak blíže poznat a kriticky zhodnotit neorománskou sakrální architekturu východních Čech v kontextu širších adaptací historizujících slohů v českých zemích se zřejmými střeoevropskými přesahy.²²

Cíle práce

Práce v naznačeném tematickém a sociokulturním kontextu sleduje nejen stavební vývoj

²⁰ Eklektismus bývá v mnoha ohledech označován jako závěrečná fáze historizujících stylů, kdy nesporné tvůrčí vakuum, co se dalších postupů týče, ústí v mnohdy bezobsažnou synkrezi různých prvků pseudohistorických stylů. Srov. ŠEVČÍKOVÁ, Jana – ŠEVČÍK, Jiří. Historismus a eklektismus ve výtvarné kultuře 19. století. In: *Povědomí tradice v novodobé české kultuře: (doba Bedřicha Smetany)*. V Praze: Národní galerie, 1988, s. 249–260; k možnému periodizačnímu vymezení architektonického eklektismu srov. HORYNA, Mojmír. Jednota a mnohost v české architektuře přísného a pozdního historismu. Norma versus dílo. In: *V mužském mozku. Sborník k 70. narozeninám Petra Wittlicha*. Dolní Břežany: Scriptorium, 2002, s. 285–296; HORÁČEK, Martin. *Přesná renesance v české architektuře 19. století: dobová diskuse o slohu*. Vyd. 1. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2012; TOŁŁOCZKO, Zdzisława – TOŁŁOCZKO, Tomasz. Neogotycki eklektyzm w architekturze ruchu *Arts & Crafts* = Neogothic eclecticism in the *Arts & Crafts* movement architecture. *Wiadomości Konserwatorskie – Journal of Heritage Conservation* 51, 2017, s. 53–71, dostupné z: <https://bibliotekanauki.pl/articles/218124> [30. 6. 2025]. Pozornost si zasluhuje také schéma vývojové následnosti architektonických směrů, které ve své studii navrhuje Jan Obrtlík – OBRTLÍK, Jan. Česká sakrální architektura okolo roku 1918. *Architektonické listy FA STU Bratislava* 17, 2012, 3, s. 87. dostupné z: https://alfa.stuba.sk/wp-content/uploads/2020/04/3_2012_20_Obrtlík.pdf [cit. 30. 6. 2025].

²¹ Srov. KUČERA, Martin. *Kultura v českých dějinách 19. století: ke zrodu, genezi a smyslu avantgard*. Vyd. 1. Praha: Academia, 2011, s. 97–176.

²² Srov. též: MAURER, Kathrin. *Visualizing the Past: the Power of the Image in German Historicism*. Berlin: De Gruyter, 2013; Schmidt, Michael. *Reverentia und Magnificentia: Historizität in der Architektur Süddeutschlands, Österreichs und Böhmens vom 14. bis 17. Jahrhundert*. Vyd. 1. Regensburg: Schnell & Steiner, 1999; VYBÍRAL, Jindřich. *Česká architektura na prahu moderní doby: devatenáct esejů o devatenáctém století*. Vyd. 1. Praha: Argo, 2002; MACHALÍKOVÁ, Pavla. *Objevování středověku: tři kapitoly k recepci gotického umění v Čechách v pozdním 18. a raném 19. století*. Vyd. 1. Praha: Artefactum, 2005; KRAKOWSKI, Piotr – PURCHLA, Jacek (eds.). *Sztuka około 1900 w Europie Środkowej: centra i prowincje artystyczne*. Kraków: Międzynarodowe Centrum Kultury w Krakowie, 1997; MALEKOVIĆ, Vladimir – PLANTIĆ, Vesna Lovrić (ed.). *Historicism in Croatia*. Zagreb: Museum of arts and crafts, 2000, s. 466–595.

reprezentativní skupiny kostelů neorománského historizujícího výrazu ve východních Čechách, ale zaměřuje se také na tvůrčí biografii jejich tvůrců. Všímá si příznačného rysu, který stanoví jeden ze znaků regionální architektury, reflektující přitom architektonická, stavební i umělecká východiska velkých center, kdy dotčení projektanti a stavitelé vybraných sakrálních objektů byly veskrze domácího původu.²³ Jednalo se v naprosté většině o Čechy, kteří byli s východními Čechy rodově spjatí, případně sem přicházeli kupříkladu z Prahy, aby zde řešili v rozsahu obvyklých zakázek realizaci nejen sakrálních staveb.

V kontextech architektonických postupů historismu se pozornost soustředí primárně na ideové motivace a realizace především neorománského slohu s geografickým zacílením na situaci ve východních Čechách. Výzkum je založen na zevrubném terénním průzkumu, rešerších plánových materiálů a písemností z osobních fondů jednotlivých projektantů v Archivu architektury Národního technického muzea (AA NTM), fondů jednotlivých archivů městských stavebních úřadů a Státních okresních archivů, studiu lokálního periodického tisku a odborné uměnovědné, topografické a regionální literatury a dobových časopisů věnujících se architektuře, zvláště *Metodu*,²⁴ *Architektonického obzoru*²⁵ a *Zpráv Spolku architektův a inženýrů v Království českém Spolku architektův a inženýrů v Království českém*.²⁶ V naznačeném tematickém spektru je pozornost věnována realizovaným profánním a církevním novostavbám a restauraci sakrálních staveb v neorománském slohu. Souhrnným cílem práce je zmapování, typologické a kvalitativní rozřídění a kritické zhodnocení

²³ Ve smyslu kontextového vstupu k ústřední tematice východočeských novorománských kostelů a jejich tvůrců je namísto poukázat na aspekty, jež v širší společenské perspektivě doprovázely formativní procesy českého stavitelství. V tomto smyslu je nutno odlišovat jednak pojmy „umělecké“ architektury a „technického“ stavitelství, s nimiž se pojila i profesionalizace také českých architektů a stavitelů. Zároveň i (východo)česká zkušenost ukazuje trojí role a funkční rozpětí, jimiž toto etablované profesní společenství vstupuje do veřejného prostoru. Jak názorně podotýká Tomáš Korbel, architekt právě v průběhu druhé poloviny 19. století plní tři základní funkce – stává se umělcem, inženýrem a zároveň podnikatelem. Mezi příznačná výzkumná témata naší práce může proto být i otázka, do jaké míry jsou tvůrčí biografie východočeských architektů a stavitelů spjatých s kostely neorománského historismu v souladu s obecným formováním profesionální stavební živnosti. Srov. KORBEL, Tomáš. *Čeští architekti a stavitelé v 19. století: profesní a společenský vzestup*. Praha: FHS UK, 2021, s. 15–49.

²⁴ Časopis vycházel v letech 1875–1904, jeho vydavatelem a redaktorem byl Ferdinand Josef Lehner (1837–1914). Svým profilem se soustředil zejména na křesťanské umění, jak je uvedeno v jeho podtitulu. V digitalizované formě je uveřejněn na webu Moravské zemské knihovny v Brně, dostupné z: <https://www.digitalniknihovna.cz/mzk/periodical/uuid:da9f3d50-3c87-11e7-8881-5ef3fc9ae867> [cit. 30. 6. 2025].

²⁵ *Architektonický obzor* byl koncipován jako odborné periodikum Spolku architektův a inženýrů v Království českém (léta 1875–1901), po vzniku samostatného Československa vycházel do roku 1921 pod názvem *Časopis československých inženýrův a architektův* (částečně digitalizovaný na webu Národní knihovny České republiky, dostupné z: <https://www.digitalniknihovna.cz/nkp/periodical/uuid:093c5230-b085-11dd-921c-000d606f5dc6> [cit. 30. 6. 2025].

²⁶ Vydavatelem *Zpráv Spolku architektův a inženýrů v Království českém* bylo stejnojmenné sdružení, přičemž list vycházel mezi léty 1875–1901. Digitalizováno v plném rozsahu na stránkách Národní knihovny České republiky – dostupné z: <https://www.digitalniknihovna.cz/nkp/periodical/uuid:e9f1588c-2c5a-4690-8039-422fb2cd69d9> [cit. 30. 6. 2025].

neorománské architektury na území východních Čech v kontextu vývoje české stavební kultury druhé poloviny 19. století. Stranou zájmu přitom nezůstanou ani dílčí aspekty ikonografie sochařské a malířské výzdoby sledovaných staveb, jež jsou společně s celkovou kompozicí daných objektů pojednány v širších kulturně a sociálně historických souvislostech a jejich pozdějších interpretací.

Předkládaná práce se snaží vnímat problematiku tzv. neorománské sakrální architektury rovněž v kontextu jejího zasazení do kulturní krajiny, tj. brát patřičný zřetel na *genia loci* příslušné památky a její ideovou koncepci. V návaznosti na teoretické předpoklady se nabízí základní škála kritérií krajinného umístění sledovaných novorománských památek. Navržená typologie pracuje s daným geomorfologickým profilem, přírodním reliéfem dané krajiny a mírou urbanizace, v jejich rámci vymezuje trojí základní skupiny: a) kostely „městské“, b) venkovské, c) podhorské a horské kostely. Uvedené členění se řídí především predispozicemi geomorfologického profilu regionu, který charakterizují nížinaté i horské a podhorské oblasti. V tomto smyslu umístění konkrétních kostelů novorománského výrazu v nížinách či naopak v kopcovitém či horském terénu může s ohledem na cíle práce představovat jednu z podnětných perspektiv přítomných úvah.

Základní kritéria a metodologická měřítká se neomezují pouze na aspekty přírodního rázu krajiny. V spektru typologických kritérií sehraává důležitou roli také otázka konfese a jejich charakteristik souběžně ve východočeském prostředí sledovaných i s ohledem na příslušný krajinný ráz (dichotomie katolických, evangelických a jiných kongregací, jejich prolínání či naopak vzájemné vyhraňování přenesené do obecné kulturní roviny).²⁷

S ohledem na dobový kulturní kontext si lze také pokládat různě koncipovanou otázku, proč je novorománský styl v kontextu jiných historizujících slohů v jistém smyslu vnímán marginálně a jakým způsobem se tyto reflexe vyvíjely v jednotlivých kulturněhistorických údobích a politických režimech v našich moderních dějinách, a to nejen s ohledem nejen na vrcholící národotvorné procesy druhé poloviny 19. století a s nimi spjaté dotváření kulturní a etnické identity českého národa, ale také z hlediska recepčních vztahů k širšímu evropskému kulturněhistorickému dění.

²⁷ Důležité téma sociokulturního dopadu představuje také otázka zasvěcení novorománských kostelů ve východních Čechách. Lze zmínit otázku obecně křesťanských svatých reflektujících případně regionální vyznění daného kultu. Pozornost je věnována také případným ženám-světicím (zejména kult Mária Magdaleny).

Stav bádání

Třebaže neorománská sakrální architektura představuje i se svým regionálním ukotvením jednu z výrazných rovin utvářeného kulturněhistorického narativu dotvářejícího českého národa, její soustavná reflexe zůstávala v průběhu 20. století a v zásadě dodnes setrvává stranou hlubšího badatelského zájmu. Absence komplexních studií či alespoň partikulárních studií, jež by byly navíc věnovány konkrétnímu terénu východních Čech, přetrvávala po celé 20. století a ani v naší současnosti tato problematika nevyvolává širší badatelský a publikační zájem. Z tohoto důvodu je tematika stavebního vývoje východočeských kostelů novorománského romantismu „ukryta“ pouze v obecných slovníkových příručkách českých památek,²⁸ či v kompendiích dějin umění či architektury.²⁹ Dílčí pozornost novorománskému stylu a historismu obecně je věnována také v popularizačních pracích Jaroslava Herouta doplněných množstvím názorných ilustrací, díky nimž se tyto knihy těšily velké čtenářské oblibě a dočkaly se opakovaných vydání.³⁰

Absence samostatných odborných monografií na téma novorománského stylu se však netýká pouze českého prostředí. Je překvapující, že ani v širším středoevropském či dokonce obecně evropském kontextu nevznikla k tomuto historizujícímu stylu ucelenější odborná práce. Zájem historiků umění a architektury se tak soustředí zpravidla na partikulární témata spjatá převážně s konkrétními případovými studii, tj. představuje kritickou analýzu daného památkového objektu ať už sakrální či profánní povahy na úkor komplexnějších či kompletně pojatých analýz. Je proto zřejmé, že se část odborné literatury zabývá neorománským či pseudorománským slohem dosti sporadicky, přičemž tuto uměleckou formaci vřazuje do širšího rámce obecně pojímaného historismu.³¹ Fenomén neorománského historismu bývá

²⁸ Srov. především příslušná hesla ve čtyřsvazkovém díle POCHE, Emanuel a kol. *Umělecké památky Čech*. Vyd. 1. Praha: Academia, 1977–1982.

²⁹ Srov. kupř. BENEŠOVÁ, Marie. *Česká architektura v proměnách dvou století: [1780–1980]*. Vyd. 1. V Praze: Státní pedagogické nakladatelství, 1984, zejména s. 120–207; LAHODA, Vojtěch – NEŠLEHOVÁ, Mahulena – PLATOVSKÁ, Marie – ŠVÁCHA, Rostislav – BYDŽOVSKÁ, Lenka (eds.). *Dějiny českého výtvarného umění IV: 1890–1938*. Praha: Academia, 1998; PETRASOVÁ, Taťána – LORENZOVÁ, Helena (eds.). *Dějiny českého výtvarného umění III: 1780–1890*. Praha: Academia, 2001, s. 133n.

³⁰ Srov. HEROUT, Jaroslav. *Slabikář návštěvníků památek*. [Praha]: Středisko státní památkové péče a ochrany přírody Středočeského kraje, 1978, s. 89–92 (4. vydání péčí Národního památkového ústavu, územního odborného pracoviště středních Čech, je z roku 2011); TÝŽ. *Století kolem nás: přehled stavebních slohů*. Vyd. 1. Praha: Orbis, 1961, s. 243–255; TÝŽ. *Prahou deseti staletí: přehled stavebních slohů*. Vyd. 1. Praha: Orbis, 1972, s. 259–274; poukázat lze i na příručku v oblíbené Oko: TÝŽ. *Naše stavební památky*. Vyd. 1. Praha: Albatros, 1975, s. 371–386.

³¹ Srov. HAAS, Felix. *Vývoj architektury a umění v 19. a 20. století*. Vyd. 5. Praha: Státní nakladatelství technické literatury, 1983, s. 30–39, 43–48; VYBÍRAL, Jindřich. *Česká architektura na prahu moderní doby: devatenáct esejů o devatenáctém století*. Vyd. 1. Praha: Argo, 2002; DVOŘÁČEK, Petr. *Klasicismus a romantický historismus*. Praha: Levné knihy KMa, 2005; ZÁHORKA, Jindřich. *Hledání ideálního chrámu: sakrální*

mnohdy pouze zmíněn názvem nebo je porovnáván a společně popisován spolu s neogotikou.³² Povětšinou tak bývá soustavnější a důkladnější pozornost věnována slohu neogotickému, který byl v období historismu hojně využíván na stavby a přestavby sakrálních staveb, tedy kostelů, kaplí, případně i hrobek. Druhým prominentním slohem historismu byl neorenesanční sloh, který byl naopak využíván hlavně ve městech na stavby a přestavby škol, muzeí, institucí, divadel a dalších reprezentativních budov.³³

Zmiňovaná absence konkrétnějších prací o neorománském slohu může svým způsobem překvapit i z toho důvodu, že samotný jev této architektonické praxe pozdního 19. století byl již ve své době předmětem živých diskusí. Příkladem může být stať Karla Chytila *O purismu a uměleckých památkách* uveřejněná v roce 1894 na stránkách časopisu *Lumír*,³⁴ kterou lze chápat jako jeden z prvních kritických hlasů této architektonické tendence. Polemiky o historizujících tendencích a periodizaci jednotlivých slohů v dějinné kontinuitě se vedly již v šedesátých letech 19. století mimo jiné v souvislosti s odborně se upevňujícím studiem dějin architektury jako svébytného oboru, což se v kontextu vzájemně emancipačních snah týkalo jazykově českého i německého prostředí.³⁵ S určitými rozpaky reflektuje užití historizujících slohů také *Ottův slovník naučný*, reprezentativní encyklopedie upevňující české kulturní vědomí, který v tomto smyslu hovoří o „problematickém úspěchu“ těchto snah.³⁶

architektura období historicismu na Kolínsku. Vyd. 1. Praha: Národní památkový ústav, 2016, aj.

³² Srov. HEROUT, Jaroslav. *Slabikář návštěvníků památek*, s. 90; SELNEROVÁ, Alena – BUREŠ, Jiří – ŘIČÁNKOVÁ, Alena – PAVLÍKOVÁ, Marta – HÁJKOVÁ, Lenka a kol. *Sakrální architektura 20. století v Ústeckém kraji*. Ústí nad Labem: Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Ústí nad Labem, 2017, s. 12.

³³ ŠEFCŮ, Ondřej. *Architektura, lexikon architektonických prvků a stavebního řemesla*. Praha: Grada Publishing, 2013.

³⁴ CHYTEL, Karel. *O purismu a uměleckých památkách*. *Lumír* XXII, 1894, 19, 1. 4., s. 227–228.

³⁵ Srov. práce, jež ve své podstatě stanovují základní představu o posloupnosti uměleckých slohů včetně příslušného pojmoslovného aparátu: SCHUBERT, Zdeněk. *Ein Beitrag zur Charakteristik der Stilgesetze: Vortrag gehalten in der Wochenversammlung des Architekten- und Ingenieur-Vereines in Böhmen am 30. November 1881*. Prag: H. Dominicus, 1882; NIKLAS, Josef – ŠANDA, František. *Slohy stavitelské od nejstarších dob až na dobu nynější*. V Praze: I. L. Kober, 1865; CECHNER, Antonín. *O slozích stavebních*. V Praze: I. L. Kober, 1898; KLIKA, Josef – RICHTER, Leopold – BENEŠ, Bohuslav (eds.). *Slohy v uměních výtvarných: stručná nauka o slohu ve stavitelství, sochařství, malířství a uměleckém průmyslu od doby nejstarší do nejnovější*. Praha: Šimáček, 1905.

³⁶ Heslo *Dějiny stavitelství* lze s ohledem na dobu, kdy příslušný svazek vychází, chápat jako soudobou spontánní reflexi dynamických proměn architektonického jazyka konce 19. století. Tato koncepční pnutí vystihuje následovně. „[m]imo to pěstuje naše doba všechny slohy staveb, ač většinou s problematickým úspěchem. Napodobování tvarů dotyčných slohů děje se v malbě, sádře, pálené hlíně a na zeď lepené, přibíjené, práce to povrchní, chvilkového efektu [...]. S tím větším uspokojením můžeme zaznamenati, že práce stavitelského umění slohu gotického nalezly svého druhého Parlěra a Rejska v osobě architekta Jos. Mockra na stavbě, kterou od několika let provádí na dómu sv. Víta, restauračních pracích sv. Barbory v Kutné Hoře a našeho Slavína hradu Karlšteina a na jiných pracích, do detailu odborných, věrně sloh, detail i dobu dotyčnou charakteristicky znázorňujících. Počátkem 2. polovice tohoto století počíná se k nám vraceti sloh renaissance italské. [...] V l. 1855–60 postavena románská basilika sv. Cyrilla a Metoděje v Karlíně dle návrhů vídeň. stavitele Rössnera,

Samostatné práce o novorománském architektonickém výrazu nevznikly ani v pozdějších dobách, což se týká jak období před rokem 1918, tak i první republiky.³⁷ Zjevná pasivita se v tomto smyslu projevovala i v dějepisectví české architektury v období po druhé světové válce, kdy byl neorománský styl přirozeně zahrnován do obecně pojatého výkladu o historizujících slozích, přičemž i v těchto intencích byl zpravidla zastíněn výraznějším zájmem o neogotiku.

Oživený zájem o novorománský styl lze konstatovat v období kolem roku 2000, kdy vyšlo několik nově pojatých kompendií o dějinách architektury představujících mimo jiné na technologii stavby.³⁸ V dílčích publikacích je pak pozornost věnována jednotlivým památkám. Na vysokoškolských pracovištích vzniklo také několik závěrečných prací, jež tvoří nedílnou součást odborného diskurzu.³⁹ Tyto práce jsou ve vzájemném souběhu nesporným příslibem nového zhodnocení významu historizujících slohů v širších kontextech také regionální kulturní identity.

Metodologická východiska

Čas a prostor lze chápat jako dvě základní kategorie v obecných dějinách sakrální architektury, a proto široký kontextový vstup k tematicky se zužujícímu předmětu našich zájmů vyžaduje konkretizaci metodologie vlastního výzkumu a kritického zhodnocení dosažených závěrů. Již bylo naznačeno, že primárním cílem práce je postihnout specifika novorománské sakrální architektury východních Čech, kterou zkoumá z několika navzájem se prolínajících perspektiv. Pozornost je v první řadě věnována architektonické a stavební genezi vybraných objektů, jejichž průběh je dokumentován analýzou archivních materiálů, především stavebních plánů a dokumentace chované zejména v AA NTM či ve fondech okresních archivů. Rovněž

ale od Ign. Ullmana a Bělského opravených. Před několika léty zbudován nový chrám sv. Václava na Smíchově od arch. Barvitiusa a za to barbarským způsobem zbourán malý románský kostel sv. Filipa a Jakuba. Nyní se buduje goticky chrám sv. Ludmily na Vinohradech z cihel, co rezné zdivo dle návrhu a vedení arch. Jos. Mockra.“ HERAN, Jan. Čechy: Dějiny stavitelství. In: *Ottův slovník naučný: ilustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí*. Šestý díl. Čechy–Danseur. V Praze: J. Otto, 1893, s. 413.

³⁷ Z publikací vzniklých v době meziválečného Československa lze jmenovat např. WIRTH, Zdeněk – MATĚJČEK, Antonín. *Česká architektura 1800–1920*. Praha: Jan Štenc, 1922.

³⁸ Srov. kupř. ŠEFCŮ, Ondřej. *Architektura: lexikon architektonických prvků a stavebního řemesla*. 1. vyd. Praha: Grada, 2013.

³⁹ Kupř. KOPECKÝ, Michal. *Architektura historismu v Chrudimi*. Bakalářská diplomová práce. Vedoucí diplomové práce: prof. PhDr. Rostislav Švácha, Csc. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, Filozofická fakulta, Katedra dějin umění, 2011; SLÁDEČEK, Petr. *Novorenesanční kostely v Čechách a na Moravě*. Doktorská disertační práce. Vedoucí práce: prof. PhDr. Jiří Kuthan, DrSc., Dr.h.c. Praha: Univerzita Karlova, Katolická teologická fakulta, Ústav dějin křesťanského umění, 2015.

významným pramenem naznačujícím dobová názorová pnutí o pojetí sakrální architektury jsou zmiňované odborné časopisy.

Druhou rovinu představuje prezentace a hodnocení sekundární literatury, která v českých zemích byla v průběhu 20. století vydávána, přičemž se tyto práce zabývaly především obecnými liniemi architektonického vývoje, aniž by blíže zohledňovaly konkrétní regiony českých zemí. Vedle uměnovědného diskurzu se stávají důležitým metodologickým přístupem také měřítko *genia loci* a estetického či emočního vnímání krajiny, které lze slovy Václava Cílka chápat jako „důvod, který neumíme pojmenovat, ale kvůli kterému se vracíme.“⁴⁰

Třetí perspektivu představuje zhodnocení činnosti jednotlivých tvůrců, kteří se na vzniku neorománských kostelů ve východních Čechách aktivně podíleli. Někteří z nich vstoupili do širších dějin české architektury, jiní jsou synonymem jejich spíše regionálních kontextů. Jmenovat v této plejádě architektů a stavitelů lze mimo jiných východočeské rodáky Bóžu Dvořáka (1864–1954) či Františka Šmorance (Schmoranze) staršího (1814–1902).

Nedílnou součástí předkládané práce je také katalog dotčených objektů, které se rozvíjely na místě dřívějších staveb a neorománský charakter získaly v kontextu postupných přestaveb, anebo se jedná o objekty, jež svou výchozí koncepcí vznikaly cíleně v dané architektonické formaci. Soupis těchto východočeských památek včetně dalších architektonických a sociokulturních charakteristik (zasvěcení, tvůrce, církevní příslušnost, zapojení do krajinného rázu, aj.) je uveden v příloze předkládané práce.

Neméně důležitým aspektem, s nímž je možno přistupovat ke zpracování ústředního tématu, je také vizuální působení sledovaných památek. Součástí výkladu je proto bohatý ilustrační materiál opírající se nejen o dobové pohlednice⁴¹ a další vyobrazení,⁴² ale také aktuální fotografie vzniklé během terénního výzkumu. V souhrnu těchto postupů jsou vytyčeny základní předpoklady plastického a kontextově uchopeného výzkumu dosud jen partikulárně zpracovaného tématu.

⁴⁰ CÍLEK, Václav. *Prohlédni si tu zemi: i když vidíme jen obyčejné věci, stejně toho vidíme hodně*. 1. vyd. Praha: Dokořán, 2012, s. 91.

⁴¹ Ilustrované místopisné pohlednice se ve smyslu nového komunikačního média počátku 20. století stávají zároveň výrazným pramenem dobových proměn kulturní krajiny. V kontextu jejich bouřlivého vzestupu bylo obvyklé, že si jednotlivé obce a vsi vydávaly vlastní pohlednice zachycující příslušné dominanty, mezi nimiž zpravidla nechyběl právě kostel.

⁴² Opomenuty by neměly být ani kartografické prameny, zejména pak III. vojenské mapování (Františko-Josefské) či originální mapy stabilního katastru 1 : 2 880 – po reambulaci, které přibližují dobové umístění konkrétních objektů do krajiny. Dostupné z: <https://ags.cuzk.cz/archiv/> [cit. 30. 6. 2025].

1. Historismus v kontextu regionální architektury

1. 1. Vymezení zkoumané oblasti

Norbert Lynton ve své knize *Umění 19. a 20. století* píše:

„[o]svobození od historických slohů [...] znamenalo pro architekturu možnost stavět každou budovu podle jejího účelu a podle potřeb doby; úspěšně se prosadilo během posledních desetiletí 19. století. Nebylo dilem pouze jednoho architekta a projevovalo se různými způsoby, ale vždy zahrnovalo odmítnutí těžkopádných historických slohů, které vzkvétaly v polovině století, a téměř totální odpor k asociálnímu hodnocení minulých stylů ve prospěch esteticky čistější reakce.“⁴³

Britský historik umění tak naznačuje základní rámec diskusí, které se vedly v souvislosti se snahou zhodnotit historismus jako vůdčí architektonický směr druhé poloviny 19. století. Sumarizuje přitom také samotné místo historismu v obecně kulturním pohledu. V tomto smyslu totiž konstatuje:

„[v]ýznam historismu spočíval v tom, že zaměřil pozornost k obdobím architektury, kdy nabyly významu otázky účinků hmoty hladkého či členitého povrchu, lehkosti či kompaktnosti atd., před konvenčním dekorem. Důležité zde byly jednodušší formy středověké architektury, zvláště stavby románské [...]“⁴⁴

Citované pasáže zároveň nastolují rámcové principy tvůrčího ovzduší ustupujícího historismu. Výstižný citát reflektuje vskutku obecnou tendenci, s níž se odborná veřejnost historiků umění vyhraňovala vůči historizujícím slohům. Vyřčená argumentace je ovšem uplatnitelná nejen pro úvahy o obecných dějinách umění, nýbrž stejně dobře poslouží pro jejich konkretizaci v lokálních podmínkách například východních Čech.

Co se uměleckých a stavebně-architektonických postupů týče, vznikaly v tomto regionálním kontextu kostely a jiné sakrální objekty či přestavby jejich předchůdců dřívějších slohů v duchu neorománského stylu v těsném souladu se základními východisky této stylové formace. Je ovšem zřejmé, že v porovnání s těžišti historizující architektury lze i v užších geokulturních podmínkách relativně bohatého Polabí a řemeslnicky aktivního podhůří Orlických hor a Krkonoš, kde se navíc od pradávna setkává německý i český prvek, spatřovat místní specifika.⁴⁵ Mezi určující faktory těchto místních zvláštností vstupují například

⁴³ LYNTON, Norbert. *Umění 19. a 20. století*. Překlad Věra Nosková a Jiřina Kintnerová. Praha: Artia, 1981, s. 79.

⁴⁴ Tamtéž, s. 79.

⁴⁵ HROCH, Miroslav. *Evropská národní hnutí v 19. století: společenské předpoklady vzniku novodobých národů*.

osvícenské reformy a zejména důsledky tolerančního patentu, kdy v topografii konkrétních kostelů a jejich umístění v krajině sledujeme vedle katolické linie zastoupení také evangelické konfese. Podobně majetkoprávní vztahy či postavení vlastníků daných sakrálních staveb a autorit, které se na těchto vztazích podílely, stanoví důležitou kontextovou reálii předkládané práce, o níž bude ještě patřičná zmínka.

Pohled na mapu kulturních památek východních Čech v období historismu a jeho dozvuků v konfrontaci s nastupující secesí a dalšími modernizujícími směry dává zřetelně tušit určitou výsadní roli východních Čech.⁴⁶ Pomineme-li například České Budějovice, Hlubokou nad Vltavou či Karlovy Vary, stávají se právě východní Čechy hustotou zastoupených objektů sakrální i profánní povahy výrazným příkladem neorománského stylu.

Ve vymezeném regionu na území Královehradeckého a Pardubického kraje nacházíme objekty v zásadě zhuštěného výskytu napříč kulturněhistoricky zřetelnými oblastmi od Kladského pomezí rozprostírajícího se kolem města Náchod (kupř. kostel svatého Ducha v Novém Městě nad Metují), stejně jako v Podzvičinsku, ležícím jihozápadním směrem s přirozeným střediskem v Hořicích (kostel Nejsvětější Trojice v obci Litíč).⁴⁷

Rovněž region Hradecka a Bydžovsko-Chlumecka příklady dané architektonické formace vhodně dokládá (kostely svaté Máří Magdaleny v Nepolisech, svatých Petra a Pavla v Babicích u Chlumce nad Cidlinou, svatého Filipa a Jakuba v Mlékosrbech nedaleko téhož města). Další významné kostely se zřetelným neorománským výrazem nalezneme v dnešním Pardubickém kraji – kromě užšího Pardubicka, kam spadá krajské město Pardubice a přilehlé obce (kupř. kostely svatých Petra a Pavla v pardubické městské části Dolní Roveň / Komárov, svatého Václava mezi Horními a Dolními Ředicemi), přičemž je třeba v této oblasti zmínit i svatostánky jiných konfesí, především kostel pravoslavné církevní obce v Pardubicích⁴⁸ či evangelický kostel v nedalekých Dvakačovicích. V širším okruhu pardubické aglomerace si pak zaslouží zmínku také malebně působící kostelík svatého Vojtěcha v Dolanech, svým vizuálním pojetím velmi zřetelně upomínající na prvotní východiska románské architektury

Vyd. 1. Praha: Svoboda, 1986, s. 249.

⁴⁶ SEMOTANOVÁ, Eva a kol. *Česko: Ottův historický atlas*. Vyd. 2. Praha: Ottovo nakladatelství, s.r.o., 2017, s. 280.

⁴⁷ Oblast Podzvičinska je konotována spíše ve smyslu aktuálních pojetí turismu, která s odkazem na vrch Zvičina (671 m n. m.) dala název sdružení zapojených obcí, zaměřujícího se na rozvoj cestovního ruchu. Srov. *Podzvičinsko: průvodce malebným Podkrkonoším*. [Česko: s. n.], 2005.

⁴⁸ Kostel Narození Panny Marie ve Svítkově byl více jak 10 let užíván pravoslavnou církví, z důvodu nedostačujícího místa se její zástupci přesunuli do větších prostor. Smlouva mezi zástupci pravoslavné církve a městem byla ukončena dne 9. září 2024.

v českých zemích. Kontury neorománské architektury mezi Pardubicemi a Chrudimí pěkně reprezentuje také kostel svatého Víta v Morašicích, na něž v pomyslné rámcové topografii navazují příklady památek v širším přechodovém pásmu zahrnujícím také Hlinsko, v jehož okruhu lze poukázat na evangelický kostel v obci Krouna.

V kontextu členitého geomorfologického profilu Pardubického kraje nelze opomíjet ani severněji položené oblasti zahrnující jihovýchodní úbočí Orlických hor a jejich podhůří, kde taktéž spatřujeme zajímavé památky (poukázat lze na působivou kapli svatého Vojtěcha v podorlickém Žamberku nebo kostel svaté Rodiny v nedaleké Líšnici). Nedílnou a architektonicky aktivní součástí východočeského regionu je i Ústecko s největším městem Ústí nad Orlicí, v jehož blízkosti se západním směrem nachází neorománský kostel ve Vračovicích.

Naopak v nejjižnějších částech uzavírají východočeský region Svitavy s monumentálním kostelem svatého Josefa (též Červený kostel), který svým řešením poukazuje na další velmi podnětnou tematiku, totiž vzájemnou synkrezi historických slohů. Trojlodní bazilika se dvěma věžemi v průčelí je postavena v pseudorománském slohu se zřetelnou adaptací rovněž přechodových fází tendujících k postupnému (pseudo)gotickému výrazu, podtrženému navíc kompaktním zdívem z červených cihel, které dalo kostelu jeho obecně zažité neoficiální jméno.⁴⁹

Náznakově vybraný soubor památek, různým způsobem usazených do krajiny, reflektuje geografické členění východních Čech a jejich sociokulturní specifika, podílející se též na architektonické tvářnosti tohoto kraje.⁵⁰ Sledovaná oblast zahrnuje různorodé typy krajiny – od hornatých oblastí na severu po ryze nížinaté krajinné celky v centrálních a jižních částech východních Čech, jejichž přirozenou osou je Labe. Tato krajinná konfigurace přispívá k pestrosti regionu i ve smyslu tvůrčích pohnutek historizující sakrální výstavby, k jejímž výchozím předpokladům patří přirozená vazba k síti vodních toků. Územím východních Čech protékají mnohé řeky, mezi nimiž má svým pramenem i tokem zvláštní krajinný význam zejména Labe. Na území Královéhradeckého kraje pramení také Divoká a Tichá Orlice, Úpa,

⁴⁹ Kostel sv. Josefa při býv. klášteře redemptoristů. In: *Národní památkový ústav – Památkový katalog*, dostupné z: <https://pamatkovykatalog.cz/kostel-sv-josefa-pri-byv-klaster-rede-mptoristu-14033343> [cit. 30. 6. 2025]; srov. též POCHÉ, Emanuel a kol. *Umělecké památky Čech*. Sv. 3. P–Š. Vyd. 1. Praha: Academia, 1980, s. 486–487.

⁵⁰ Vodítkem této regionální klasifikace východních Čech mohou být kritéria živého turistického ruchu, podle nichž je organizována rovněž prezentace příslušného kulturního dědictví. V tomto smyslu srov. kupř. *Východní Čechy – turistický region. Regionální informační servis*, dostupné z: <https://www.risy.cz/cs/krajske-ris/pardubicky-kraj/regionalni-informace/o-kraji/vychodni-cechy> [cit. 30. 6. 2025].

Metuje a Svitava, říční síť východních Čech tvoří v neposlední řadě tok Cidliny, Doubravy, Chrudimky a Moravy, jež také mohou spoluurčovat rozhodující faktory mimo jiné sakrální výstavby v daném kraji.⁵¹

Závěry historismu a debaty ohledně jeho významu se týkají velkých center i zdánlivých periferií. Východočeský okruh, můžeme-li korpus neorománských kostelů v regionu takto nazývat, převyšuje zastoupením památek ostatní části českých zemí, což je příznačné pro obecné kontury sakrálního stavitelství, drobné stavby tohoto rázu nevyjímaje.⁵² Je zřejmé, že v zastoupení aristokratických sídel jsou východní Čechy na srovnatelné úrovni kupříkladu s Povltavím na jeho středním toku (srov. kupř. v tomto smyslu zámky Vráž, Orlík, Jetřichovice), avšak na poli sakrální architektury jakoby reflektovala místní specifika.

Okruh novorománské architektury v Mladé Boleslavi a jejím okolí (zejména kostely svatého Archanděla Michaela v Michalovicích či Povýšení svatého Kříže v obci Meččříž) vytyčuje na západě širší prostranství těchto východočeských realizací, jež byly pevně spjaty se změnami druhé poloviny 19. století. Rovněž zde se projevovaly důsledky průmyslové revoluce, všestranné modernizace a technického pokroku v sepětí s emancipačními snahami národního hnutí, jež ve vzájemné souběžnosti odrážely efektně a zřetelně zachycený vztah ke kulturní krajině. V podmínkách dynamicky se měnící společnosti zůstávala aktuální i přirozená religiozita, s níž zájem o monumentalitu středověkého stavitelství vstupoval do tvůrčího dialogu. Nejen kostely i menší kostelíky, které jsou předmětem této práce, ale také přestavby hradních komplexů v novogotickém výrazu, jakými jsou na jihu sledovaného prostoru například Žleby či Světlá nad Sázavou nebo v celonárodním smyslu dobové přeměny historických památek Karlštejn nebo Kokořín, promlouvají jazykem novoromantického tvarosloví.

Historismus a neorománský sloh v jeho koncepčním a inspiračním řetězci netřeba představovat – lze se v tomto smyslu omezit kupříkladu na jednu z definic Jaroslava Herouta, která uvádí, že:

„[u] novorománského, ale především u novogotického slohu vzniká – na rozdíl od volné inspirace, charakteristické pro gotizující stavby romantického období, – jakýsi univerzální vzorník, schematický a strohý, třebaže podložený studiem architektury

⁵¹ Srov. Vodstvo, dostupné z: <https://regiony.lusa.cz/pardubicky-kraj/vodstvo/> [cit. 30. 6. 2025]; zajímavé kulturologické reflexe toku Labe a okolní krajiny nabízí: PALATA, Luboš. *Elbe: velká řeka*. Praha: Argo, 2024.

⁵² Srov. kupř. FIEDLER, Günter – GROF, Vlastimil. *Drobné památky na Trutnovsku: i malé je krásné*. Trutnov: město Trutnov ve spolupráci s Podzvičinsko, z. s. Holovousy, a Gminou Miasto Świdnica, 2018;

*příslušného slohu, neboť většina novogotiků se současně věnovala restaurování památek.*⁵³

Předmětem následujících úvah proto není tato obecně známá definiční pojetí rozporovat, neboť v širším retrospektivním vnímání dějin architektury v českých zemích by taková snaha inovativní interpretace těžko mohla přinést. Cílem je naopak pokus představit tato obecné znaky přenesené do lokálního ba i mikroregionálního prostředí východních Čech, přičemž by měla být zohledňována klíčová kritéria rozvržená v následující tematické struktuře:

- 1) Sociokulturní aspekty vlastnictví a majetkoprávních poměrů, konkrétních kostelů a dalších sakrálních staveb (stranou soustavnější pozornosti však zůstávají drobné sakrální památky), kde jedním z výrazných rysů je patronátní právo a jeho „aktualizované“ podoby na konci 19. století. Daný fenomén je přitom nutno vnímat v kontextu také vzájemných česko-německých vztahů.⁵⁴
- 2) Určujícím hlediskem je nesporně také administrativní členění jednotlivých diecézí. Východní Čechy jsou zahrnuty do královéhradeckého biskupství, která svým vymezením zasahuje do současného Středočeského kraje a do Kraje Vysočina.⁵⁵ Z tohoto rozvržení v kontextu s dalšími faktory vyplývají souvislosti, stanovující předpoklady vzhledu a dispozičního řešení daného chrámu, stejně jako *genia loci*, který jej v dialogu s krajinou přímo doprovází.
- 3) Nesporný význam má také metodologicky nazíraný vztah k danému slohu. V případě jednotlivých sakrálních staveb je namístě sledovat, do jaké míry a jakým způsobem docházelo k přestavbě stávajících či výstavbě nových kostelů v přímém sepětí s principy neorománského stavitelství. Z těchto otázek vyplývají klíčová kritéria důležitá mimo jiné

⁵³ HEROUT, Jaroslav. *Slabikář návštěvníků památek*, s. 90.

⁵⁴ K česko-německé jazykové hranici ve východních Čechách a česko-německých vztahům srov. SKÁLA, Emil. Vznik a vývoj česko-německého bilingvismu. *Slovo a slovesnost* 38, 1977, 3, s. 197–207, dostupné z: http://sas.ujc.cas.cz/archiv.php?lang=en&art=2457#_ftn19 [cit. 30. 6. 2025]; SLÁDEK, Milan. *Němci v Čechách: německá menšina v Českých zemích a Československu 1848–1946*. Praha: Pragma, 2002, s. 7–30.

⁵⁵ Většina tohoto území odpovídá současným hranicím Pardubického a Královéhradeckého kraje. Dominantní část území náleží do královéhradecké diecéze, s výjimkou západní části okresu Jičín, která spadá do diecéze litoměřické. Prve jmenovaná jednotka představovala od šedesátých let 17. století velmi významnou součást katolické církevní správy. Její vznik ve smyslu samostatné církevní organizace byl spjat s protireformačními snahami, v jejichž rámci byl Hradec Králové chápán jako centrum relativně vzdálené od toho pražského. Pohnutkou pro vytvoření samostatné církevní správní jednotky byla také skutečnost, že právě ve východních Čechách dosahovala reformace zřejmých úspěchů. Teprve v roce 1972 bylo z hradecké diecéze formálně vyňato území Kladska, jež bylo následně připojeno k vratislavské arcibiskupství. Srov. POLEHLA, Petr (ed.) a kol. *350 let královéhradecké diecéze*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2015.

pro koncepční řešení památkové péče sledovaných objektů.⁵⁶

1. 2. Od tvarosloví románského slohu k neorománským návratům

Neorománský historismus vychází ze snahy o přímou reflexi středověké románské architektury s vědomím zřejmé civilizační role, kterou tento sloh coby doslova první umělecký výraz a svého druhu syntéza západoevropské civilizace mezi 11. a 13. stoletím sehrával. José Pijoan v souvislosti s těmito „východisky“ prvotní křesťanské architektury, jejich zhodnocením a odkazem k naznačené jednotící roli podotýká:

„[v]elký pokrok zaznamenalo stavitelství, jehož nové techniky se velmi rozšířily. K jednotě nového slohu značně přispěl zájem o starověkou klasickou ornamentiku. V jistém smyslu tu nastalo vzkříšení antického světa. Sám název, románské umění‘ připomíná, že nové západní školy mnoho vytěžily z umění starověkého Říma.“⁵⁷

Románské umění je epochou poznamenanou vzestupem výrazného křesťanského teocentrismu, spjatého s upevňujícím se okruhem západní Evropy. Výraz *románské umění* či *románská kultura* byl poprvé užit v roce 1818 francouzským archeologem Charlesem de Gervillem (1769–1853).⁵⁸ Vychází z lingvisticky ukotvené analogie románských jazyků, které vystřídaly latinský jazyk. V tomto příměru se snažil vyjádřit tvarovou podobnost architektonických motivů s římskými stavebními formami – zejména půlkruhovým obloukem a sloupem. Románské umění sice reprezentovalo utvářející se okruh západní kultury, který vrstevnatě navazoval také na umění antiky, zároveň však tento sloh ovlivňovala též architektura

⁵⁶ Postupy a strategie, s nimiž památková péče přistupovala k objektům novorománského stylu a historismu obecně, se stávají v průběhu druhé poloviny 19. století zřetelným odrazem ideových sporů o samotnou podstatu tohoto slohového směřování. Nesporný vliv vídeňských autorit pronikal také do českých zemí, kde vyvolával i na počátku 20. století polemiky přesahující jejich nacionálním podtónem ryze odbornou diskusi. Hlavní koncepční otázkou formující se památkové péče byl logicky postoj k puristickým zásahům. Na počátku 20. století se tyto spory s výraznější intenzitou oživily v souvislosti s novými teoretickými zásadami, které přicházely zejména z Vídně. Jejich základem byla snaha o „pietní restauraci památek s použitím metody konzervační“, jež měla potvrzovat význam památky z hlediska dokumentační funkce včetně její originální hmoty a formy. Tím se rozvinuly polemiky o oprávněnosti jednotlivých stylů a o dogmaticky ukotvených tezí ohledně progresivních uměleckých slohů. V českých zemích i na počátku 20. století přetrvávaly konzervativní názory, vycházející vstřícně památkovému purismu jakožto všeobecně uznávané a přijímané metodě historizující restaurace. Srov. KOLEČKOVÁ-VESELÁ, Jana. *Kostel sv. Petra a Pavla v Čáslavi a jeho obnova v letech 1908–1911*. Vydavatelství a nakladatelství Martin Bartoš (Kuttna). Kutná Hora: Vydavatelství a nakladatelství Martin Bartoš (Kuttna), 2012, s. 22–23.

⁵⁷ PIJOAN, José. *Dějiny umění*. Sv. 3. Vyd. 3. Praha: Odeon, 1988, s. 229.

⁵⁸ Srov. MERHAUTOVÁ, Anežka – TŘEŠTÍK, Dušan. *Románské umění v Čechách a na Moravě*. Vyd. 1. Praha: Odeon, 1983, s. 109–120; WILLIAMS, Elizabeth. The Perception of Romanesque Art in the Romantic Period: Archaeological Attitudes in France in the 1820s and 1830s. *Forum for Modern Language Studies* 21, 1985, s. 303–321.

islámská a byzantská.⁵⁹ Vznikl tak svébytný architektonický a výtvarný projev, který rychle přijímaly další oblasti křesťanského Západu.⁶⁰

Na formování románské architektury měly vliv vedle adaptačních ohlasů antického odkazu hmotné kultury a jejich synkreze také lokální klimatické podmínky, s nimiž se pojila přirozená dostupnost stavebního materiálu a místní zkušenosti se stavebnictvím. V souhrnu těchto faktorů se jednotlivé stavby mohly lišit podle konkrétních lokalit a okolních přírodních podmínek, což se jejich obecného koncepčního pojetí týče.⁶¹ Za jednotící prvky lze naopak považovat používání tesaného kamene a jemné opracování zdobných prvků a sochařských doplňků tak, aby jejich sepětí mohlo vyniknout v širokém spektru staveb, jež v tomto slohu v daném kulturním okruhu vznikaly. Díky těmto principům se stavěly jak jednoduché obytné městské domy, paláce, hrady, městské hradby, mosty, městské kostely i vesnické kostelíky, opatské komplexy i velké katedrály, z nichž se zejména sakrální stavby dochovaly ve své původní podobě, neboť nepodlehly na rozdíl od obytných domů v pozdějších dobách výraznějším přestavbám. Třebaže také příklady románské sakrální architektury byly v různých následných stylech rozšiřovány a upravovány, zůstávalo v mnohých aspektech příznačné vědomí, že se jedná v zásadě o výchozí formu křesťanské církevní architektury.

Stavby románského slohu působí dojmem všestranné bytelnosti nejen ve smyslu samotného zdiva, ale též celkového vizuálního vjemu. Příznačným rysem je v tomto smyslu důraz, který je kladen na zdi a jejich opěrné pilíře. Na rozdíl od předchozí římské i pozdější

⁵⁹ K terminologickému pojmenování José Pijoan podotýká, že „[název] souvisí se zájmem odborníků o studium vzniku novolatinských jazyků. Jako se názvem románské jazyky označují všechny jazyky západních národů odvozené z latiny, tak nazýváme románským uměním výtvarnou tvorbu toho období středověku, v němž bylo ještě živou vzpomínkou římské umění. A podobně jako novolatinské jazyky nevznikly ze spisovné latiny, ale vývojem latiny hovorové, tak ani různé druhy románského umění nepřijímaly techniky ani pravidla výtvarné produkce císařského Říma, ale jejich volnější obměny, jichž užívaly stavitelé v jednotlivých provinciích římské říše.“ PIJOAN, José. *Dějiny umění*. Sv. 3, s. 229. Katalánský historik umění tak naznačuje jeden výrazný sémantický aspekt, který ovlivňuje souběžné vnímání románského umění a jeho východisek jak ve velkých centrech kulturního okruhu západní Evropy, tak i v jeho okrajových či semiperiferních částech.

⁶⁰ Srov. MERHAUTOVÁ, Anežka – TŘEŠTÍK, Dušan. *Románské umění v Čechách a na Moravě*. Vyd. 1. Praha: Odeon, 1983; BENEŠOVSKÁ, Klára a kol. *Architektura románská*. Vyd. 1. Praha: Správa Pražského hradu, 2001, s. 9–10.

⁶¹ Třeba José Pijoan stanovuje vcelku zřetelnou geograficky předurčenou klasifikaci základních okruhů (srov. kapitoly *Románské umění ve Francii, Románské umění v Itálii, Románské umění v Německu, Anglii a Skandinávii*). PIJOAN, José. *Dějiny umění*. Sv. 3, s. 229n.; k tomu srov. TOMAN, Rolf (ed.). *Románské umění: architektura, sochařství, malířství*. 1. vyd. [Praha]: Slovart, 2006. Rovněž podnětný názor k otázce regionální rozrůzněnosti románského stavitelství nabízí Peter Kidson, který podotýká: „[j]estliže však vezmeme v úvahu lokální charakter života za feudalismu, výstavba kostelů se většinou prováděla v regionálním rozmezí. Sousedé od sebe přejímali jak hospodářskou organizaci, tak také luxus. Táž skupina kameníků mohla tehdy strávit celé pracovní období života na stavbách podobných budov, z nichž všechny byly zhruba v okruhu 150 kilometrů. Románská architektura Burgundska se proto liší od architektury Normandie a je možné určit odlišné románské školy i v Provinci, Auvergni, Alsasku a v západní Francii, nemluvě již o místních rozdílech, které se vyskytují v Anglii, ve Španělsku, a v Itálii.“ KIDSON, Peter. *Románské a gotické umění*. Překlad Jana Solperová. Praha: Artia, 1973, s. 66.

gotické architektury a se zřejmými podobnostmi s konstrukčními prvky byzantskými jsou v románském stavitelství zcela opomíjeny pilastry a oblouky. Partie mohutného zdiva jsou prolamovány v zásadě pouze úzkými, podlouhlými okny.⁶²

Zmíněné regionální odlišnosti v užitém stavebním materiálu a okolnosti jeho dostupnosti nabízejí perspektivu určité typologie tohoto stylu. V Itálii, Polsku, velké části Německa a částech Nizozemska patří mezi základní stavební materiál cihly, zatímco v jiných oblastech (české země nevyjímaje) se hojně používal vápenec, žula či jiný pazourek, kdy byl daný stavební kámen užíván v poměrně malých a nepravidelných kusech, uložených v silné vrstvě malty.⁶³

Rovněž další konstrukční prvky románských sakrálních staveb jsou přímo spjaty s mohutným zdivem. Kupříkladu opěrné pilíře, tolik příznačné pro pozdější gotiku, jsou v románském výrazu integrální součástí zdiva. Dekorativní a vizuální působení je však zastíněno jejich ryze nosnou funkcí, kdy zejména ve větších chrámech představují součást systému valených nebo polovalených kleneb nad jejich loděmi.

Výrazným prvkem, který lze chápat i jako zřetelný sémantický znak románského stavitelství, jsou půlkruhové oblouky dveří, vstupních portálů, oken, kleneb a v případě velkoryseji pojatých objektů také arkád. Podobně patrným znakem jsou dveře obvykle zakončené půlkruhovým obloukem, jež mohou být zasazeny do klenutého portálu doplněného půlkruhovou „lunetou“. Působivým rysem jsou párová oblouková okna oddělená vestavěným pilířem nebo sloupkem, která nacházíme též v semiperiferních oblastech západní Evropy, mimo jiné v českých zemích, Polsku či Maďarsku. V souladu s obecnými principy románského sakrálního stavitelství, odkazujícího v mnoha ohledech na antický předobraz, se arkády objevují zejména v rozsáhlejších komplexech, jakými jsou ambitové klášterní chodby (křížové chodby a atria) nebo fasády rozsáhlejších kostelů a hradů.

Taktéž v posunu k regionálním pojetím románské sakrální architektury lze konstatovat soulad s naznačenými východisky – i v řešení odpovídajícím periferním možnostem domácích tvůrců i zadavatelů působí objekty z našeho území robustním dojmem. Prostor je většinou zakončen valenou nebo křížovou klenbou (výjimkou ovšem nejsou ani kupole nebo ploché

⁶² ŠEFCŮ, Ondřej. *Architektura: lexikon architektonických prvků a stavebního řemesla*. 1. vyd. Praha: Grada, 2013, s. 69.

⁶³ Z tohoto důvodu jsou patrné zřejmé rozdíly ve srovnání koncepčního řešení románských staveb u nás na jedné straně a například v počátečních centrech sousedního polského státu na straně druhé, třebaže obě země patřily do téhož kulturního okruhu. Srov. kupř. ŚWIECHOWSKI, Zygmunt. *Románske umenie v Polsku*. Vyd. 1. Bratislava: Tatran, 1984; MROCZKO, Teresa. *Polska sztuka przedromańska i romańska*. Warszawa: Wydawnictwo Artystyczne i Filmowe, 1978, s. 7–20, 46–55, 67–93.

strop). Okna jsou veskrze malá, obloukovitá, případně i kulatá (rozety) v závislosti na tíze, kterou musí okno nést. Tlak kleneb nesou pilíře, sloupy mají klasické trojdělení na patku, dřík a hlavici. Co se týče druhu staveb, vúdčí postavení měla v našich zemích architektura sakrální (církevní). Stavěly se především kláštery a kostely, z půdorysného hlediska převažovala bazilika nad rotundou, tedy obdélná dispozice nad centrálně kruhovou.⁶⁴

Výzdoba nebývá situována do prostoru celé stavby, ale spíše se zaměřuje na určité části, kdy se u kostelů jedná hlavně o ústupkový portál.⁶⁵ Dalším dominantním prvkem bývá reliéf v tympanonu, spojený i s archivoltami, náběžnými římsami a dekorativními sloupky. Jedním z nejvýraznějších a často se vyskytujících architektonických prvků je obloučkový vlys, mimo něj se používaly i jiné formy tohoto doplňku, zejména pak obkročný obloučkový vlys, dále i v podobě vlysů s motivy ozubů, hvězdic, šupin, šachovnice, meandrů, pilovitých pásů a podobně.⁶⁶ Na některých stavbách lze vidět i bobule, perlovce, palmety, nebo různé pletenice, které připomínají spjaté provazy. Architektonickým prvkem, který býval rovněž hojně užívaným, jsou románské sloupy a pilíře. Dřík sloupů míval válcovité, zpravidla velmi štíhlé tvarování, vyskytují se však i mnohé příklady, které mají naopak podsaditou konfiguraci. Větší pozornosti se u kamenických mistrů těšily hlavice sloupů, převážně pak tzv. krychlový tvar.⁶⁷

Utváří se tak typologie několika základních kritérií, které stanovují určitý společný kulturní původ románských kostelů. Jsou jimi:

- 1) výrazná profilace týkající se členění venkovní fasády (především s ohledem na obloučkový vlys, místy jsou k vidění vlysy pilovité, šachovnicové či šupinové; ozuby, sokly, výžlabky a oblouny);
- 2) pojetí vstupních portálů ať už s tympanonem či bez něho, úroveň ostění, ústupků opatřených patkami;
- 3) řešení okenních otvorů (zpravidla sdružená okna, půlkruhem zakončený obdélníkový otvor, později s příklonem k oknům rozetového tvaru);
- 4) rozvoj a pojetí klenebního systému;

⁶⁴ Srov. MERHAUTOVÁ, Anežka. *Raně středověká architektura v Čechách*. 1. vyd. Praha: Academia, 1971, s.31-36; TÁŽ – TŘEŠTÍK, Dušan. *Románské umění*, s. 63n.

⁶⁵ Tento typ portálu charakteristického pro románské i gotické stavitelství vznikl zahloubením jednoho nebo více pravouhlých ústupků do okosené špalety. Do nich byly vsazovány sloupky, později přibývá také ostění.

⁶⁶ Obloučkový vlys představuje charakteristický prvek románského stavitelství, který jakožto samostatné téma zůstával stranou odborných prací. Ve snaze přiblížit jeho význam v kontextu širší typologie vlysu a spektra dekorativních prvků obecně srov. kvalifikační práci Denisy Maršákové, která zmiňuje také dosavadní literaturu na toto téma. MARŠÁLKOVÁ, Denisa. *Typologie obloučkových vlysů románských sakrálních staveb v Čechách a na Moravě*. Bakalářská diplomová práce. Vedoucí práce: Mgr. Petr Čehovský, Ph. D. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, Filozofická fakulta, katedra dějin umění, 2016, s. 2–4.

⁶⁷ ŠEFCŮ, Ondřej. *Architektura*, s. 72.

- 5) kamenické dekorativní motivy (bobule na ostěních otvorů, pletencové motivy, zmiňované obloučkové vlysy, rámování tympanonů aj.);
- 6) řešení kostelní věže a její umístění.⁶⁸

Uvedené spektrum společných východisek stavitelské strategie původní románské sakrální architektury 11–13. století a jejích příkladů nejen z našeho území může poskytovat směřodátá hlediska při hodnocení architektonických postupů také historizujících novorománských návratů v druhé polovině 19. století.

1. 3. Neorománský historismus v architektuře a kontextu doby

Celé 19. století se vyznačuje dynamickými společenskými změnami, jejichž výrazným impulzem byl kromě jiného všestranný rozvoj vědy a průmyslu. Nové technologie a inovace se projeví v časech „la belle époque“ též v architektuře. V určité reflexi tohoto pokroku zasahujícího v průběhu celého 19. století takřka všechny oblasti lidské činnosti se zejména v období romantismu navracely v barvitých tónech zájmu o středověk, jež se projeví zesíleným studiem architektury dřívějších dob, kde výsadní místo zaujímaly románský sloh a gotika. Důraz na středověké stavitelské formy zároveň znamenal ústup snah o přehodnocení antických postupů a jejich odkazu. Dané modely kulturněhistorické recepce a jejich centrismy se rozvíjely v přímém sepětí s ideologií krystalizujících národních hnutí, jež se přímo týkaly i semiperiferních oblastí evropského Západu, kam byly ve smyslu nestátního národního společenství řazeny i české země.⁶⁹ S tímto sociokulturním vývojem se pojí touha kulturních autorit prohlubovat poznání vlastních dějin a v duchu těchto (post)obrozených postulatů se zasazovat o obnovu památek. V takovémto duchovním klimatu se mohl rozvinout směr

⁶⁸ Srov. SAJBT, Jiří. *Raná šlechta a její sídla na příkladech památek románské architektury západních Čech a Pojizeří*. Rigorózní práce. Vedoucí práce: prof. PhDr. František Musil, CSc. Hradec Králové: Univerzita Hradec Králové Filozofická fakulta, Historický ústav, 2016, s. 29–30; MERHAUTOVÁ, Anežka – TŘEŠTÍK, Dušan. *Románské umění v Čechách a na Moravě*; ŠEFCŮ, Ondřej. *Architektura, lexikon architektonických prvků a stavebního řemesla*. Praha: Grada Publishing, 2013. s 72-73.

⁶⁹ Pro pojetí těchto identifikačních procesů je třeba připomenout výraznou přítomnost jazykově německého prvku, jež dává přirozené opodstatnění pro dva se odvíjející interpretační výklady, které se odvíjejí tu paralelně, tu se vzájemně prolínají. V těchto intencích se znění dvou etnocentricky podbarvených narativů promítá také do jednotlivých údobí dějin architektury, románské či gotické období nevyjímaje. Výrazem těchto pohnutek mohou být obzvláště *Dějiny umění národa českého* Ferdinanda Josefa Lehnera (1837–1914), českého katolického kněze, který v duchu doznívajících požadavků národního obrození formuloval zásady památkové péče v našich zemích. Lehnera lze také považovat za jednoho ze zakladatelů národně koncipovaných dějin umění. Srov. LEHNER, Ferdinand Josef. *Dějiny umění národa českého. Díl I, sv. I–III. Doba románská*. V Praze: Česká grafická společnost Unie, 1903, 1905, 1907 (ze zamýšleného souboru vyšly jen první tři svazky, věnované románskému umění).

tzv. přísného historismu, jenž se opírá o odborné zkoumání historických staveb.⁷⁰ Tyto vědecké poznatky byly využívány jak při rekonstrukčních zásazích, tak při výstavbě objektů zcela nových.

V duchu tzv. purismu usilovali příslušní architekti o přestavbu a úpravu nových objektů do podoby téměř jednotného, čistého, preferovaného slohu. Během takovýchto mnohdy radikálních a ne vždy citlivých úprav většinou docházelo k násilným změnám, které mohly způsobit i značné škody. Určujícím pravidlem byl takřka bezvýhradní příklon ke starším vrstvám stavebního profilu dané památky. Odstraňovaly se prvky mladších slohů, nejčastěji pak baroka. V duchu purismu docházelo k dostavbě chybějících částí či k nápravě nedostatků, jež u památkových objektů nekonvenovaly s idealizovanými představami té doby, případně byly odstraňovány části, které stály v přímém rozporu s principy přísného historismu. Architekti a stavitelé se často řídili estetickými normami a ideály, které odrážely tehdejší vkus a kulturní hodnoty. Důraz se kladl na dosažení idealizované vizuální harmonie a symetrie, namísto snahy o zachování souladu s původní podobou. Nejčastěji docházelo k obnovené přestavbě do gotického slohu zejména sakrálních staveb či areálů reprezentativních hradů a klášterů tak, aby s patřičným vizuálním působením vynikla jejich monumentalita. Takový postup však záhy vyvolal množství kritických ohlasů a nesouhlasných stanovisek odborné i laické veřejnosti.⁷¹

V kontextu společenských změn 19. století je zřejmé, že výstavba nových sakrálních objektů ustupovala ve sledovaném období do patrného pozadí stavitelského zájmu, jenž se v tomto smyslu omezoval na výstavbu nových kostelů v nově projektovaných městských aglomeracích či jejich částech.⁷² Specifickou rovínou této stavební činnosti je také náhrada starších, převážně dřevěných chrámů zděnými budovami. Charakteristickým rysem mnohých kostelů je začlenění věže do obvodu zdiva, přesněji řečeno její umístění za štítové průčelí.⁷³ Rovněž zřetelným a obvyklým znakem je obdélný půdorys, díky němuž se novorománský

⁷⁰ PETRASOVÁ, Taťána. Stylový pluralismus: raný historismus (1844–1870). In: BENEŠOVSKÁ, Klára a kol. *Velké dějiny země Koruny české. Tematická řada, Architektura*, s. 558, 570–574.

⁷¹ ŠEFCŮ, Ondřej. *Architektura: lexikon architektonických prvků a stavebního řemesla*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2013, s. 153–156, 192; *Purismus, funkcionalismus a konstruktivismus*, dostupné z: <http://www.satalka.cz/slohy/purismus.html> [cit. 30. 6. 2025].

⁷² Za zřetelný příklad lze považovat kostel svatých Cyrila a Metoděje v pražském Karlíně, jehož stavba započala v roce 1854. Karlínský chrám je postaven ve stylu pozdně románské baziliky se silně převýšenou hlavní lodí a dvěma věžemi, přičemž se jedná o jednu z největších církevních staveb 19. století u nás. Slavnostně vysvěcen byl v roce 1863. Srov. KLINEROVÁ, Adéla. Chrám sv. Cyrila a Metoděje v Praze-Karlíně. Od prvotní myšlenky k architektonické realizaci. *Staletá Praha XXXIII*, 2017, 1, s. 2–30, dostupné z: <https://staletapraha.cz/pdfs/pha/2017/01/01.pdf> [cit. 30. 6. 2025].

⁷³ HEROUT, Jaroslav. *Slabikář návštěvníků památek*, s. 79–80.

chrám svou koncepcí blíží tzv. tribunovým kostelům. Řešení kostelů tohoto typu se společně s jinými historizujícími prvky navrácí i v průběhu druhé poloviny 19. století, třebaže v neorománském pojetí docházelo k dílčím obměnám.⁷⁴ Románské tribunové kostely mají věž připojenou k západní zdi, naproti tomu příklady neorománských návratů se vyznačují jejím zapuštěním do půdorysu stavby.

Neorománský sloh byl obvykle méně rozšířený než jiné historizující architektonické postupy, přičemž jeho užití se využívalo především při stavbě sakrálních objektů. Charakterizovala ho snaha o navázání na architektonické prvky raně křesťanské a byzantské architektury, které pronikaly také do českých zemí. Je ovšem třeba mít na paměti, že tyto historizující tendence reflektovaly i národní specifika konkrétních prostředí. Na mysli lze mít kupříkladu situaci v německých zemích, kde existovala tamní varianta neorománského slohu nazývaná *Rundbogenstil*. „Obloukový styl“, jak lze tento termín přeložit do češtiny, čerpal inspiraci z díla Friedricha Schinkela (1781–1841), pruského architekta, malíře a návrháře zejména novogotického výrazu, zároveň je třeba podotknout, že i on kombinoval prvky původních byzantských vzorů.⁷⁵

Pro *Rundbogenstil* je rovněž příznačná obecná otázka historismu „v jakém stylu máme stavět?“ („In welchem Stil sollen wir bauen?“), kterou položil již v roce 1828 bavorský architekt Heinrich Hübsch (1795–1863) ve svém stejnojmenném pojednání.⁷⁶ Právě Hübsch zaujal koncepcí zmiňovaného obloukového či arkádového stylu, opírajícího se o techniku klenutí. Klenba a polokruhově zaklenuté stavební otvory se tak staly základním funkčním i estetickým faktorem proponovaného směřování.⁷⁷

⁷⁴ Tribunový či vlastnický kostel lze definovat jako sakrální objekt opatřený emporou neboli panskou tribunou, z níž majitel přihlížel bohoslužbám. Tento typ kostelů je příznačný především pro románské období, kdy byly zahrnuty také do systému místního opevnění, a proto se jejich vznik zejména se zřetelem na obranné prvky spojuje s prvními hrady. Srov. HAUSEROVÁ, Milena. K otázce kostelních věží. *Archaeologia historica* 46, 2021, 2, s. 351–381; MENCL, Václav. Panské tribuny v naší románské architektuře. *Umění* 13, 1965, s. 29–62.

⁷⁵ Symbolická vyznění odkazu byzantského umění mají v kontextu novorománských návratů svůj význam. Především v 19. století se románská architektura mnohdy spojovala s východořímskou kulturní tradicí, a proto ji nejednou nacházíme s dobově příznakovým označením *byzantská*. Reálné recepční impulsy byzantského umění však nelze zcela opomíjet. Srov. WIEGMANN, Rudolf. Remarks on the Treatise in What Style Should We Build? In: HERRMAN, Wolfgang (ed.). *In What Style Should We Build. The German Debate on Architectural Style*. Santa Monica: The Getty Center for the History of Art and the Humanities, 1992, s. 90–100, dostupné z: <https://www.getty.edu/publications/resources/virtuallibrary/0892361980.pdf> [cit. 30. 6. 2025].

⁷⁶ HÜBSCH, Heinrich. *In welchem Stil sollen wir bauen?* Karlsruhe: Chr. Fr. Müller, 1828, dostupné z: <https://digi.ub.uni-heidelberg.de/diglit/huebsch1828/0001/image,info,thumbs> [cit. 30. 6. 2025].

⁷⁷ Průkopníkem obloukového stylu v českých zemích byl zejména Bernard Grueber (1807–1848), jenž se v rámci položené otázky zapojil do diskusí o koncepčních pojetí mezi neorenesancí a neogotikou. Srov. HORÁČEK, Martin. *Přesná renesance v české architektuře 19. století: dobová diskuse o slohu*. Vyd. 1. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2012, s. 66n.; PETRASOVÁ, Taťána. Stylový pluralismus: raný historismus (1844–1870). In: BENEŠOVSKÁ, Klára a kol. *Velké dějiny země Koruny české. Tematická řada, Architektura*, s. 559–560;

Historismus ve smyslu dobově živého uměleckého pnutí vyvolával řadu polemických názorů, které si mnohdy značně odporovaly. V průběhu 19. století se odborná i laická veřejnost rozdělila na dva tábory – jedni historismus adorovali, druzí jej velmi ostře kritizovali. Představitelem, který se u nás zasloužil o rehabilitaci historismu, byl Pavel Zatloukal (*1948). Olomoucký historik umění ve svém nevšedním díle s příznačným názvem *Historismus* rozebírá v chronologickém sledu základní ideové přístupy k historismu, který nevnímá v intencích čistě estetického jevu, ale snaží se jej nahlížet v souvislosti s duchovním životem a politickým děním.⁷⁸ V Zatloukalově pojetí již nepatřil mezi primární faktory pouze umělec se svou vlastní osobitou tvorbou, ale také program a účel daného díla. Převzatý styl minulé doby a jednotlivé, dříve používané prvky přestaly být projevem nostalgie či závislosti na dění dob minulých. Tato historická „maska“ se začala vnímat jako nástroj, jehož prostřednictvím se mohla vyjádřit nová vládnoucí třída, která se chtěla přihlásit k určité tradici.⁷⁹

Historismus bývá definován jako vrstevnaté uskupení vzájemně působících snah o návrat jednotlivých slohů, aniž by kterýkoliv z nich měl vitalitu vytlačit jiné. José Pijoan výstižně podotýká, že:

„[a]rchitekturu tohoto období charakterizoval eklekticismus, který ve svém celku odrážel zároveň slohové nejistoty této epochy proměn a pevnou vůli vytvořit sloh, jehož cílem by bylo vyjádřit, že si západní civilizace uvědomuje počátek nové epochy. Ačkoliv historické slohy byly snadno rozeznatelné, pochopitelné a výrazné a odpovídaly eklektickému způsobu tvorby, je třeba je odlišit od eklektického sluhu, který se vytvořil právě v této mnohosti úprav. Století, jako kdyby bylo velkým skladištěm, mělo k dispozici úplný katalog slohů.“⁸⁰

Zároveň bývá v téže souvislosti zdůrazňován eklektismus, kterým je míněna vlastně jakási nemožnost nalézt v kontextu dobové vyčerpanosti živé inovativní postupy, dotýkající se jak velkých evropských center, tak i ryze lokálních prostředí, jakými mohou být kupříkladu východní Čechy. Vztah „velkého světa“ a tzv. malých či místních památek zde nepopírá zřejmé typologické podobnosti. V tomto rozpětí opět v zevšeobecněném pohledu José Pijoan konstatuje:

VYBÍRAL, Jindřich. *Česká architektura na prahu moderní doby: devatenáct esejů o devatenáctém století*. Vyd. 1. Praha: Argo, 2002, s. 71–72.

⁷⁸ ZATLOUKAL, Pavel. *Historismus. Architektura druhé poloviny 19. století na Moravě a ve Slezsku*. Olomouc: Krajské vlastivědné muzeum – Oblastní galerie výtvarného umění, 1986.

⁷⁹ VYBÍRAL, Jindřich. *Česká architektura na prahu moderní doby*, s.14–15.

⁸⁰ PIJOAN, José. *Dějiny umění*. Sv. 11. Praha: Euromedia Group – Knižní klub, Balios, 2000, s. 182.

„Obrovský justiční palác v Bruselu [...] má neurčitou příchut' starověkých civilizací, protože se v něm spojují prvky slohu dórského, iónského, asyrského a egyptského. Velká románsko-byzantská katedrála v Marseille [...], nebo Rijksmuseum v Amsterdamu [...] jsou dalšími příklady eklekticismu, jímž se vyjadřovalo akademické myšlení jedné epochy, usilující o definici slohu, který by byl v souladu s tehdejšími názory, ale zároveň kritický k odlišným perspektivám stojícím před novou průmyslovou společností.“⁸¹

V postupně se zužující perspektivě tematického přechodu se pozornost dostává nejen semiperiferně nahlíženým českým zemím jako národního celku, ale také jejich východním částem, které – jak již bylo naznačeno –, sehrávaly v druhé polovině 19. století zvláštní roli v klimatu utvářející se etnické a kulturní identity. V tomto smyslu je třeba vnímat i polemiky o historizujících slozích, do níž se etnocentricky podmíněné interpretace rovněž promítaly.⁸²

Rovina uměleckých a stavebních principů zejména novorománského, ale také novogotického stylu je ovlivněná řadou místních sociokulturních faktorů. V této škále aspektů se jednalo mimo jiné o změny v majetkoprávních a správních vztazích, které i ve východních Čechách předurčovaly možnosti výstavby nových kostelů nebo jejich eklektickou či historizující přestavbu. Vazba mezi majitelem či správcem daného kostela ke (katolické) církvi je téma, které prostupuje dějiny historických kostelů a současně předurčuje i okolnosti výstavby nových objektů v rámci historizující obnovy.

Zadavatelem církevních staveb nebývala pouze církev, ale také významné osobnosti aristokracie či představitelé samosprávy měst i obcí. Soustředíme-li pozornost na užší region východních Čech, spatřujeme výrazné zastoupení místních rodáků nebo osobností, které s tímto regionem spojoval nějaký vztah. V oblastech Pardubicka a Chrudimska jsou relativně hojně přítomny novorománské církevní stavby, které pochází kupříkladu z dílny architektonické rodiny Schmoranzů, již bude v dalším výkladu věnována patřičná pozornost. Tento umělecký rod měl pevné ukotvení v daném regionu, a proto nepřekvapí fakt, že počet sakrálních staveb realizovaných za hranicemi východních Čech dosahuje výrazně nižšího počtu, třebaže

⁸¹ Tamtéž, s. 182.

⁸² Reprezentativní *Československá vlastivěda* příslušně etnocentrického podtónu v souvislosti s historizujícími slohy mimo jiné uvádí: „[o]čištná snaha, podložená omezeným estetismem tohoto domýšlivého období, nejen že se prohřešila značně proti uměleckým památkám novověkým, ona ublížila především i četným stavbám středověkým, jejichž historický vzhled porušila nevhodnými opravami a pochybnými doplňky. Byla to bezohledná, dlouho se vlekoucí snaha, ovládající hlavně německé a rakouské umělecké kruhy a vycházející především ze zdánlivě skvělého vzoru, dostavby domu v Kolíně n. Rýnem, jež dala v našich zemích podnět k celé řadě podniků, s hlediska památkového i uměleckého neodpustitelných.“ *Československá vlastivěda*. Díl VIII. Umění. Praha: Sfinx, Bohumil Janda, 1935, s. 208–210.

se mnohdy jednalo o významnější zakázky.⁸³ S východními Čechami se pojili ovšem i jiní architekti.

S ohledem na osvícenské reformy, které na konci 18. století výrazně ovlivnily nejen tuzemský konfesní život, ale také všestranně přeměnily dobové duchovní klima, je zřejmé, že stavby sakrálních objektů v pseudohistorických slozích nebyly spjaty pouze s objednateli z řad katolického kléru. Ačkoliv v českých zemích zůstávala přinejmenším do třetí čtvrtiny 19. století právě katolická církev jednou z nejdůležitějších náboženských obcí výrazně přítomnou i ve veřejném prostoru, konfesní poměry se přesto měnily. V době, kdy se u nás rozvíjely historizující slohy, dochází souběžně k postupnému formování poměrů náboženské plurality. Vedle katolíků, kteří pozvolna ztráceli své dosavadní postavení, se postupem doby formují také komunity protestantské (evangelické), svého uvědomění se domáhá také židovská obec.

Ve smyslu příslušné sakrální architektury se však svatyně nekatolických kongregací střetávaly s jistými omezeními, potvrzujícími alespoň formálně přetrvávající převahu katolické církve. Protestantské a židovské sakrální stavby neměly v souladu s obecnými nařízeními poutat pozornost výraznou okázalostí, přičemž v urbanistickém rozvržení měly zpravidla určené místo spíše na periferiích dané obce či města. Faktickou změnu na samém konci 19. století přineslo politické a náboženské zrovnoprávnění. Došlo též k rozvolnění doposud platných restriktivních opatření, v jehož důsledku se Židé a příslušníci nekatolických církví mohli stěhovat do míst, která jim byla do té doby fakticky zapovězena. V souvislosti s těmito přeměnami se nabízelá přirozená poptávka po výstavbě nových chrámů a svatyní, které již mohly stát v centrálních partiích města, kde se nezřídka staly třeba i přirozenou dominantou daného prostranství.⁸⁴

V přirozené multikulturalitě českých zemí se tak vedle emancipující se židovské komunity formuje rovněž posilující linie evangelická, jež hledá svůj výraz také v hmotné kultuře.⁸⁵ Od vydání tolerančního patentu v roce 1781 však vedla k plnohodnotným sakrálním objektům ve své podstatě poněkud zdlouhavá cesta, vezmeme-li například v potaz, že teprve protestantský patent z roku 1861 povoluje u evangelických kostelů stavbu věží. V souvislosti

⁸³ NĚMEČEK, Milan a kol. *František Schmoranz st. a rod Schmoranzů ze Slatiňan*. Vyd. 1. Praha: Artefactum, 2020, s. 37–38.

⁸⁴ SELLNEROVÁ, Alena a kol. *Sakrální architektura 20. století v Ústeckém kraji*. Vyd. 1. Ústí nad Labem: Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Ústí nad Labem, 2017, s. 12.

⁸⁵ Srov. EDGAR, Emil. *Protestantismus a architektura*. Praha: Emil Šolc, 1912, s. 85n., dostupné z: <https://ndk.cz/view/uuid:77f136b0-36ef-11e7-ad2f-005056827e51?page=uuid:2a0f55f0-4a1b-11e7-9ad3-5ef3fc9ae867> [cit. 30. 6. 2025].

s těmito postupnými změnami docházelo zároveň ke zjevné spolupráci, neboť objednavatelé z řad evangelíků si na stavbu svých chrámů najímali i katolické architekty, jak to v konkrétních východočeských podmínkách dokládá kostel v obci Dvakačovice nedaleko Hrochova Týnce.⁸⁶

Při úvahách o architektonické obnově v stylovém pojetí historismu lze poukázat na mnohdy se opakující jev, kdy nové kostely vystavěné po stržení předešlého objektu využívají dílčí dekorativní prvky, jakými jsou části ostění oken a dveří, hlavic atp. Tyto části jsou pak u nové neslohové stavby zřejmým odkazem a památkou na předešlou stavbu, přičemž mohou být použity při koncepčním řešení vnějšího pláště stavby i příslušných partií v interiéru. Mezi vhodné příklady lze uvést kostel svatého Mikuláše v Proseči od architekta Boži Dvořáka. Stavba kostela probíhala mezi lety 1912–1913, kdy nahradil dřívější objekt, který pocházel z poloviny 14. století a v roce 1911 byl zbořen. Z původní stavby zůstal pozdně gotický pískovcový obloukový portál severního vstupu, který se stal součástí hmoty vnějšího zdiva nové stavby, přesněji do severní zdi sakristie. U tohoto kostela došlo k využití i části gotického pískovcového ostění oken zazděného do dutiny cihlové tumbky nového hlavního oltáře. V souvislosti s intencemi pietního vztahu k relikviím z předchozí pobořené stavby lze zmínit také případy, kdy tento fragment není přímo zazděn ve zdi stavby nové, nýbrž se nachází v její blízkosti. To mohou doložit nově vzniklé hřbitovní zdi, jejichž součástí tvořil náhrobek ze zaniklého hřbitova.⁸⁷

1. 4. Patronátní právo v českých zemích

Mezi předpoklady významnými pro vznik sakrálních (církvních) budov i v semiperiferních oblastech západokřesťanského kulturního okruhu, kam patřily české země, lze spatřovat vedle zmiňovaných uměleckých vzorců či „klimatických“ podmínek daného prostředí též východiska socioekonomické povahy.

Již od středověku probíhala snaha právně kodifikovat majetkové a právní poměry světských osob ve vztahu k církvi a jejím institucím. Za tímto účelem se začíná formovat tzv. patronátní právo. V českých zemích se s ním setkáváme od první poloviny 13. století, zejména po vydání Velkého privilegia české církve Přemyslem Otakarem II. 10. března roku 1222. Tento významný dokument upravoval práva a postavení církve a jejích institucí ve vztahu

⁸⁶ STOKLASOVÁ, Hana. Evangelický sbor ve Dvakačovicích a stavba jeho kostela v 19. století. *Východočeský sborník historický* 20, 2011, s. 93–124.

⁸⁷ Památkový ústav, výroční zpráva za rok 2000, Pavel Panoch, Kostely v Proseči a Sopotnici a jejich přetvořitel architekt Boža Dvořák, s 200.

k světské složce společnosti, přičemž se zaměřoval především na vztahy mezi vlastníky panství a farnostmi nacházejícími se na jejich území.⁸⁸

Patronátní právo obsahovalo především soubor práv a povinností mezi církevní institucí a vlastníkem způsobilým k jeho držení. Patronem se mohl stát pouze člověk pokřtěný dle církevního kodexu a jeho vyznání muselo být shodné s příslušnou církevní společností, v praxi se primárně jednalo o příslušníky katolické církve. Pokud v roli vlastníka pozemků vystupovala církevní instituce, například klášter, mohla i ona nabýt stejných pravomocí, například ve vztahu k přilehlým kostelům. V pozdějších dobách, především pak v 19. století, se tyto podmínky již striktně nevyžadovaly. U patrona, který stanovené podmínky nesplňoval, nedocházelo ke zbavení povinností vůči církevní instituci, avšak jeho práva se výrazně omezila⁸⁹

O *patronátním právu osobním* lze hovořit v případě založení církevní instituce, kostela či kláštera. Vztahovalo se vždy a pouze na zakladatele instituce, který se nestával vlastníkem, ale získával titul patrona. Tento status mu přinášel řadu výsad, jako například umístit v kostele své rodové symboly, jakými jsou erby a insignie, což posilovalo prestiž jeho rodu. Kromě toho mohl v posvátném prostoru kostela zřídit rodovou hrobku, což dále upevňovalo spojení jeho rodiny s duchovním centrem obce. Druhým pozdějším typem tohoto práva je tzv. *patronátní právo věcné*. Práva a povinnosti jsou pevně spjata s panstvím, na kterém se instituce nachází. Ke změně patrona tak docházelo vždy při převodu majetku na nového vlastníka, ať již na základě prodeje či dědictví.⁹⁰

Mezi zmíněné povinnosti patřilo především finančně podporovat kostel, klášter či jinou instituci, k níž se patronátní právo vázalo. Při zakládání daroval patron potřebnou půdu a poskytoval finance na výstavbu. Navíc byl zodpovědný za zajištění prostředků potřebných pro běžný chod instituce a jeho personálu. Tato podpora zahrnovala nejen údržbu budov a jejich vybavení, ale také zajištění dostatečných příjmů pro duchovní správce, aby mohli vykonávat své náboženské povinnosti a poskytovat duchovní služby farníkům. Pro získání fundace nemusel vždy splňovat všechna pravidla. Některé finanční prostředky sloužící kupříkladu

⁸⁸ Srov. HLEDÍKOVÁ, Zdeňka – JANÁK, Jan – DOBEŠ, Jan. *Dějiny správy v českých zemích: od počátků státu po současnost*. Vyd.1. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2005, s. 43–58; VANÍČEK, Vratislav. *Velké dějiny země Koruny české*. Sv. 2. 1197–1250. Praha: Paseka, 2000, s. 133–145.

⁸⁹ ŠR, J. A. Na jakém základě spočívá právní jistota břemen patronátních. *Časopis pro katolické duchovenstvo* 8, 1882. s. 493–497.

⁹⁰ PŠENÍČKA, Stanislav. Vývoj patronátního práva v českých zemích od doby osvětského absolutismu do roku 1949. *Revue církevního práva* 22, 2002, 2, s. 127–160, zejména s.131–132.

k opravě kostela, byly obstarávány například v rámci veřejných sbírek.⁹¹ Za tuto podporu mohl využít instituci v rámci své reprezentace či vycházet z tzv. *alimentační práva*. V případě vlastní tíživé finanční situace mohl počítat s pomocí z výnosů církevního jmění.⁹² Na čestném místě kostela mohl nechat zřídít rodovou hrobku⁹³ nebo si vymínit připomenutí své osoby v modlitbách.⁹⁴

Do 19. století zůstávalo patronátní právo upravující vztah světské a církevní moci nad majetky v principu stejné, a proto se dotýká i výstavby neorománských kostelů. K prvním velkým změnám došlo po rozsáhlém rušení klášterů za vlády Josefa II., neboť některé z nich mohly spravovat okolní farnosti. Tuto situaci vyřešil až dekret z roku 1822, který farnosti přesunul pod patronát náboženského fondu, do něhož vešel i majetek zrušeného kláštera.⁹⁵ Patronace tak defacto přecházely na stát, s čímž nesouhlasili především duchovní z řad biskupů.⁹⁶ Rok 1848 přinesl slib reformy sledovaného právního rámce, což vedlo k zanedbávání údržby církevních budov ze strany patronů očekávajících změny.⁹⁷ Tematicke sledovaných vztahů se dostalo větší pozornosti v šedesátých a sedmdesátých letech 19. století, kdy tato práva byla postupně omezována, což vyvrcholilo zákonem č. 50/1874, který uznal kanonické právo pro vnitřní správu církve, ale otázku úplného zrušení patronátu nevyřešil. Nebylo zrušeno žádným zákonem ani v průběhu 20. století, nýbrž přešlo na stát, který je stále nositelem některých zmíněných povinností.⁹⁸

Patronátní právo nebo jiné příčiny vzniku neorománských kostelů ve východních Čechách dávají na srozuměnou určitou inerci stanovující faktické pohnutky pro jejich výstavbu. Obecně je například patrné, že tyto kostely nevznikaly ve výše položených oblastech – horských či podhorských obcích, kde zřejmě i ze socioekonomických vztahů sehrávaly roli místních svatyní „staré“ barokní kostely. Nejvýše položený novorománský kostel východních Čech

⁹¹ BOROVIČKA, Klement. Právo patronátní v Čechách. *Časopis pro katolické duchovenstvo* 7, 1866, s. 482.

⁹² RITTNER, Edward. *Církevní právo katolické*. Překlad Emanuel Zítek. V Praze: Nákladem Právnické jednoty, 1887, s. 309; BUŠEK, Vratislav (ed.) a kol. *Československé církevní zákony*. Praha: Československý Kompas, 1931, s. 259.

⁹³ Toto právo bylo zrušeno dvorským dekretem roku 1788 z hygienických důvodů.

⁹⁴ PŠENÍČKA, Stanislav. Vývoj patronátního práva v českých zemích od doby osvětského absolutismu do roku 1949. *Revue církevního práva* 22, 2002, 2, s. 153.

⁹⁵ DOUBRAVA, Josef. Otázka patronátní. *Časopis katolického duchovenstva* 3, 1900, s. 207–208.

⁹⁶ TRETERA, Jiří Rajmund – PŘIBYL, Stanislav. *Konfesiční právo a církevní právo*. Brno: Jan Krigl, 1997, s. 88.

⁹⁷ HENNER, Kamil. C. d., s. 330 a PÍCHA, Mořic. Právo patronátní a jeho žádoucí reforma po stránce práva presentačního se zvláštním zřetelem k nastávající úpravě poměru církve ke státu a k pozemkové reformě. *Časopis katolického duchovenstva* 2, 1923, s. 58.

⁹⁸ JÄGER, Petr. Z historie kostela v Žamberku. *Farní zpravodaj: římskokatolická farnost Děkanství Žamberk*, 2012, 2, s. 12.

se nachází ve výšce 541 m. n. m., navíc se nejedná o ryze horské prostředí, neboť obec Krouna, kde se tento kostel evangelického vyznání nachází, leží na úpatí Žďárských vrchů.

Kostely sledovaného areálu jsou veskrze v nadmořské výšce 300 až 450 m n. m., tedy v pásmu pahorkatin či náznakově nížinatých oblastí, jež jsou profilem do značné míry typickým pro krajinu východních Čech. Ekonomická vitalita dané obce je tak jedním z nezbytných, přesto však nikoliv jediným z předpokladů podmiňujících stavbu těchto historizujících příkladů sakrální architektury. Jiným neméně důležitým faktorem jsou také schopnosti a dovednosti jejich tvůrců. Má-li být představen všestranný kontext vzniku neorománských kostelů vymezeného regionu, neměly by být tvůrčí cesty vybraných architektů a stavitelů jakkoliv opomenuty.

2. Tvůrci a jejich východočeské příběhy

2. 1. Biografie souběžných linií

Snaha postihnout specifika regionální architektury konkrétního období a stylu předpokládá pochopení také duchovního kontextu a okolností, které se na jejím vzniku podílely. Důležitou stránkou je zapojení místních tvůrců – projektantů, stavitelů a umělců,⁹⁹ kteří mohli přicházet z velkých evropských center, kde zakončili svá studia nebo působili na tamních akademiích, univerzitách či polytechnikách. Soudobé estetické vzorce se jejich prostřednictvím dostávaly také do českých zemí, kde nacházely ohlas v tvorbě domácích, ba i regionálních škol a skupin. V těchto vlivech a inspiracích měl výsadní postavení Mnichov a také Vídeň, která se po definitivním ústupu osmanského nebezpečí na konci 17. století stala důležitým střediskem též teoretického studia architektury i jejích dějin. Praha se nacházela v přirozeném průsečíku těchto dvou zásadních linií, přičemž daný kontext do značné míry kopíroval podoby velkoněmecké politické koncepce. Stejně jako jiné oblasti společenského či kulturního života bylo také studium architektury v českých zemích předurčeno národnostními poměry a vzájemným postavením Čechů a dominantního jazykově německého prostředí. Nejednalo se přitom nutně jen o emancipaci obrozující se české kultury, ale také o příklady markantní koexistence.

Martin Horáček v již citované práci v tomto smyslu uvádí jako příklad naznačeného sepětí diskuze o vhodném německém národním slohu přednesené na sjezdu německých architektů a inženýrů v roce 1844 v Praze, který „vnímaly i vedoucí síly domácího Slovanstva jako poctu, potvrzení kulturního významu česko-německé Prahy“.¹⁰⁰ V synchronním souběhu s postupně naplňovanými požadavky českého národního hnutí (tj. spisovný jazyk, formulace kulturněhistorického narativu a dosažení dalších atributů kulturní svébytnosti) se v průběhu druhé poloviny 19. století dočkaly kultivace též domácí zájmy o architekturu a o její úroveň

⁹⁹ Sémantika jednotlivých rolí by se mohla zdát v kontextu celkového výkladu okrajová, přesto je dobré se nad jednotlivými pojmy týkajícími se aktérů stavebního ruchu krátce zamyslet. *Slovník spisovného jazyka českého (SSJČ)* uvádí, že *architektem* je „navrhovatel staveb, jejich stavebního řešení a zvl. též umělecké úpravy budov, bytů, sadů, nábytku ap.; odborně a umělecky vyškolený stavitel“, naproti tomu *stavitel* je „1. tvůrce něj. (významně) stavby [...]; 2. podnikatel úředně oprávněný k provádění staveb [...]; 3. řídč. kdo něco staví vůbec, kdo sestavuje něj. celek z částí“. Zjevně nadřazené substantivum *tvůrce* tyto role pojmoslovně sjednocuje, neboť vystupuje ve dvojím pojetí: „1. poněk. kníž. kdo něco tvoří, působí vznik něčeho; původce [...]; 2. kdo vytváří duchovní, zvl. umělecké hodnoty“. Srov. HAVRÁNEK, Bohuslav (ed.) a kol. *Slovník spisovného jazyka českého*. Vyd. 2. [sv.] I. A–G. Praha: Academia, 1989, s. 49; [sv.] V. R–S, s. 529; [sv.] VI. Š–U, s. 267. K tomu srov. KORBEL, Tomáš. Projektant či stavitel? Proměny profesně-sociálních kategorií ve stavebním odvětví 19. století na příkladu generace architekta Josefa Schulze. *Acta Musei Nationalis Pragae. Historia* 78, 2024, 3–4, s. 22–37.

¹⁰⁰ HORÁČEK, Martin. *Přesná renesance v české architektuře 19. století*, s. 14.

v teoretickém i praktickém plánu. K tomuto kvantitativnímu i kvalitativnímu posunu došlo mezi šedesátými a osmdesátými lety, přičemž vzrostl zejména význam Prahy. Ta se stala centrem nové výstavby, jež souběžně reflektovala středoevropský vývoj, zároveň se zde v závislosti na všeobecnou krystalizaci plnohodnotné národní svébytnosti mohly vytvořit vhodné předpoklady pro živou architektonickou diskuzi, disponující od šedesátých či sedmdesátých let 19. století také odbornými periodiky.¹⁰¹ Jejich role a význam pro společenský život se potvrdily právě v době slohových sporů na přelomu 19. a 20. století.¹⁰²

Vazby především na Vídeň tedy vyplývaly nejen z politického uspořádání, ale díky široké institucionální provázanosti předpokládaly přirozenou prostupnost personální. Biografie architektů, stavitelů, ale i zedníků či kameníků ve sledované době vídeňskou (či mnichovskou) linku nepopírají, ba naopak – studia či odchod na zkušenou do metropole monarchie znamenal nesporný předpoklad pro nabytí vědomostí a dovedností na soudobé úrovni. V kontextu společenských konvencí fungoval jako záruka společenského vzestupu a profesního uplatnění v domácích podmínkách. Nabízí se tak způsob, jak k těmto mnohdy vzájemně propojeným životním příběhům přistupovat, nemá-li být výklad této biografické osy prostým výčtem medailonů dotčených tvůrců.¹⁰³

2. 2. František Schmoranz starší a stavitelé vídeňského okruhu

V případě neorománských kostelů se prvotní impulzy a stavební postupy tohoto stylu dostávaly i do východočeského regionu prostřednictvím osobností, jež se s historizujícími slohy seznámily veskrze právě ve Vídni.¹⁰⁴ Na tamní akademií studovalo několik architektů, kteří

¹⁰¹ Jednalo se zejména o tři již zmíněná periodika *Zprávy spolku architektů a inženýrů v Království českém*, *Architektonický obzor* a *Method*. Opomenuty by však neměly být ani další listy, které do dobových polemik o stavební kultuře v národně pojaté interpretaci rovněž živě vstupovaly. Kupříkladu *Technický obzor* vycházející mezi lety 1893–1918 se sice nezaměřoval výhradně na otázky architektury, uveřejňoval však mezioborově pojaté studie z dějin konkrétních stavebních realizací, dílčích postupů, jejich parametrů a v neposlední řadě informoval o novinkách technického pokroku. Zmínit lze rovněž týdeník *Světovzor*, na jehož stránkách se objevovaly mnohdy ilustrované studie o nových stavbách či architektonických stylech, jimiž list vstupoval do širších společenských polemik.

¹⁰² HORÁČEK, Martin. *Přesná renesance v české architektuře 19. století*, s. 16.

¹⁰³ Srov. kupř. KLEIN, Dieter. Vlivy vídeňské a mnichovské architektury na liberecké stavby. In: *Fontes Nissae – Prameny Nisy: regionální historický sborník* 2, 2001, 1, s. 21–29, dostupné z: <https://www.digitalniknihovna.cz/kvkl/view/uuid:a2b0cf08-0a32-42ff-af29-6ecfd2a9e664?page=uuid:940f54c4-99d3-11e5-ac76-001b21d0d3a4> [cit. 30. 6. 2025].

¹⁰⁴ Ve snaze o vymezení určité typologie českých architektů 19. století lze poukázat též na členění Tomáše Korbela, který podle místa a úrovně odborné přípravy, profesní činnosti a cest společenského vzestupu stanoví tři základní skupiny těchto tvůrců: 1) „regionální“ stavitelé s regionální působností, spojenou se začleněním mezi lokální elity (Josef Míča, Josef Korel.); 2) „zemské“ stavitelé a architektky, kteří dosáhli působnosti v širším prostoru Čech (českých zemí); 3) „státní“ architektky, kterým se podařilo proniknout do prostředí profesních elity na úrovni celé monarchie. KORBEL, Tomáš. *Čeští architekti a stavitelé v 19. století. Profesionální a společenský vzestup*. Praha:

v průběhu druhé poloviny 19. a prvních let 20. století ovlivnili tvářnost nejen sakrálních staveb ve východních Čechách. Prostřednictvím těchto objektů a jejich projektantů se posílilo recepční sepětí regionu s „vídeňským okruhem“, které zastupuje plejáda několika osobností, z nichž někteří z regionu pocházeli. Mezi těmito tvůrci zaujímá výrazné místo především František Schmoranz starší (1814–1902), rodák z Bělé u Rychnova nad Kněžnou, který se dočkal hlubšího zájmu odborné veřejnosti teprve v době relativně nedávné,¹⁰⁵ stejně jako v regionu známý architekt Bóža Dvořák (1864–1954) svým původem spjatý s Valy u Přelouče.¹⁰⁶ Jádro Dvořákovy tvorby církevního stavitelství ve východních Čechách vymezují tři projekty realizované v relativně krátkém časovém rozmezí – v roce 1912 byl dokončen kostel svatého Zikmunda v Sopotnici, o rok později Svatý Mikuláš v Proseči¹⁰⁷ a roku 1914 kostel svatého Vojtěcha v Dolanech. Projekty sakrálních staveb Františka Schmoranze staršího a Bóži Dvořáka dělí rozpětí více než dvou generací, přičemž ve své podstatě symbolizuje i dlouhé trvání romantického historismu, pronikajícího s různou intenzitou a tvůrčími pohnutkami také do lokálních podmínek českých zemí. Význam obou architektů pro tyto místní poměry potvrzuje mimo jiné i početné zastoupení jejich realizací. Schmoranz starší je autorem pěti sakrálních objektů ve východních Čechách, Bóža Dvořák pak tří (respektive čtyř, bude-li brána v potaz i Dvořákova úprava kostela svatého Michala v Chrudimi z let 1915–1916), z čehož plyne jejich v zásadě emblematická role pro sledované téma této práce.

O „vídeňská“ východiska se opírala činnost také Josefa Schmaltzhofera (1835–1920), pocházejícího z Horních Rakous, který se přes Vídeň dostal na konci osmdesátých let 19. století do českých zemích, kde podle projektu Richarda Jordana (1847–1922) upravuje jakožto průlomový projekt své tvůrčí dráhy kostel svatého Jiří v Liberci.¹⁰⁸ Úspěšný počín mu otevřel

Univerzita Karlova, 2021, s. 158n., zejména 284–285 (k tomu srov. též recenzi na tuto práci – KADLEC, Petr. KORBEL, Tomáš: *Čeští architekti a stavitelé v 19. století: Profesní a společenský vzestup*. Praha: Univerzita Karlova 2021, 315 s. ISBN 9788075710871. *Historica* 14, 2023, 2, s. 192–195).

¹⁰⁵ NĚMEČEK, Milan a kol. *František Schmoranz st. a rod Schmoranzů ze Slatiňan*. Praha: Artefactum, 2020.

¹⁰⁶ Bóža Dvořák se na rozdíl od Františka Schmoranze, rovněž emblematické osobnosti romantického historismu ve východních Čechách, odborného zpracování života a tvorby nedočkal. Srov. kupř. dílčí stati uveřejněné veskrze v regionálním tisku: KOTYK, Jiří. Dosud neznámá kapitola v životě arch. B. Dvořáka. *Zprávy Klubu přátel Pardubicka* 46, 2011, 1–2, s. 39–41; TÝŽ. Boža Dvořák a jeho rodina. Část 2. *Zprávy Klubu přátel Pardubicka* Pardubice 59, 2024, 7–8, s. 257–262; TÝŽ. Dvoji výročí stavitele Boži Dvořáka. *Zprávy Klubu přátel Pardubicka* 59, 2024, 5–6, s. 170–172, aj.

¹⁰⁷ Srov. PANOCH, Pavel. Kostely v Proseči a Sopotnici a jejich přetvořitel architekt Bóža Dvořák. In: *Výroční zpráva Památkového ústavu v Pardubicích za rok 2000*. Pardubice: Památkového ústavu v Pardubicích, 2001, s. 172–179.

¹⁰⁸ Srov. VLČEK, Pavel. *Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách*. Vyd. 2. Praha: Academia, 2023, s. 803; ZEMAN, Jaroslav. *Architektonický a urbanistický vývoj Liberce 1352–2006*. Diplomová práce. Vedoucí práce: Ing. Petr Macek, Ph.D. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, Ústav pro dějiny umění, 2009, s. 70.

cestu k některým východočeským zakázkám veskrze sakrálních projektů, jakým je například klášterní kostel redemptoristů svatého Vincence z Pauly s přilehlou farou v Koclířově v okrese Svitavy.¹⁰⁹

Mezi architekty „vídeňské zkušenosti“ by neměl být opomenut ani Alois Turek (1810–1893), novobydžovský rodák, který se v pozdějších fázích svého života stal výrazným mecenášem české kultury a umění.¹¹⁰ V roce 1832 složil ve Vídni stavitelskou zkoušku a hned poté se vrátil do Čech. Nejprve pobýval v Novém Bydžově, v roce 1848 se však přestěhoval do Prahy, čímž se přesunulo také těžiště jeho tvorby. Turkovy historizující práce sakrální podstaty z jeho východočeského období nacházíme především v podorlickém Rychnově nad Kněžnou, důležitá je rovněž jeho jediná novorománská přestavba kostela svaté Markéty v Městci Králové.

Zmiňovaní východočeští architekti nesporné „vídeňské školy“ jsou zastoupení napříč celým 19. stoletím. V tomto chronologickém rozvržení lze spatřovat určité mezigenerační rozpětí: zatímco Alois Turek či František Schmoranz starší představují první generaci stavitelů narozených kolem roku 1810, Josef Schmaltzhofer zastupuje tvůrce o generaci mladší. Bóža Dvořák, který je svým tvůrčím odkazem pro sledovaný region klíčový, pak představuje třetí pokolení východočeských architektů novorománského výrazu.

2. 3. Architekti domácích východisek a inspirací

V naznačené typologii lze hovořit také o druhém okruhu architektů, kteří své tvůrčí postoje formulovali v přímé vazbě s posilujícím se národním vědomím v průběhu druhé poloviny 19. století. V té době česká polytechnika dosahovala v rámci emancipujícího se národního vědomí potřebné úrovně a širšího věhlasu, jež umožňovaly tvůrcům této generace upřednostnit před Vídní studia architektury v Praze.¹¹¹ Tuto skutečnost je přitom třeba vnímat v kontextu postupného naplňování požadavků národního hnutí spojeného mimo jiné i s úvahami o tzv. národním stylu, z nichž může plynout nejedno ambivalentní hodnocení.¹¹² S vědomím

¹⁰⁹ Klášter redemptoristů s kostelem sv. Alfonse a Panny Marie Fatimské. *Hrady.cz*, dostupné z: <https://www.hrady.cz/klaster-redemptoristu-s-kostelem-sv-alfonse-a-panny-marie-fatimske> [cit. 30. 6. 2025].

¹¹⁰ Srov. KORBEL, Tomáš. Zvěčnělý šlechtový lidumil architekt Alois Turek. Nadace jako způsob reprezentace nových elit v 19. století. *Moderní dějiny: časopis pro dějiny 19. a 20. století* 31, 2023, 1, s. 38–41.

¹¹¹ K otázce pojetí vzdělávání architektů na vídeňské a pražské polytechnice srov. KORBEL, Tomáš. *Čeští architekti a stavitelé v 19. století*, s. 91–114.

¹¹² Hledání národních specifik v architektonickém výrazu patří mezi kapitoly výrazně propojující společenské poměry s dějinami architektury, jež dobové okolností nejen přímo reflektuje, ale také jim tvůrčím zápallem vychází aktivně vstříc. Srov. v teoretickém plánu kupř. HNÍDKOVÁ, Vendula a Vybíral, Jindřich. *Národní styl, kultura a*

naznačených ideových východisek se historizující realizace a pozadí jejich tvůrčího pojetí bytostně dotýkaly také regionálních podmínek. Mezi tvůrci, kteří svým vzděláním již nebyli spjati přímo s Vídní a svými pracemi ovlivnili východočeský region, lze v první řadě uvést Rudolfa Němce (1871–1914), v podstatě nejmladšího z architektů podílejících se na výstavbě novorománských kostelů a kaplí ve východních Čechách. Němec je spjatý na jedné straně s působením na pražských Vinohradech, zároveň ale především ovlivnil podobu Hradce Králové.¹¹³ Účastnil se několika architektonických soutěží, které rodáka ze Slaného přivedly do východních Čech. Podle vlastních plánů restauroval v roce 1909 kostel svaté Kateřiny v Dolním Bousově (okres Mladá Boleslav) a o rok později navrhl pro Slezské Předměstí v Hradci Králové novorománskou kapli Neposkvrněného početí Panny Marie na Rožberku.¹¹⁴ Němcovo hradecké působení je zajímavé i s ohledem na další budovy a jejich koncepční řešení, které již nejsou pouze sakrální povahy. Právě Rudolfa Němce lze chápat jako příklad architekta výrazně posilujícího vědomí české architektury a jejich soustavného studia.

Do okruhu architektů českých tvůrčích východisek lze řadit také Josefa Míču (1826–1907), stavitele Kinských a thunovského dvorního architekta, jehož činnost zůstává odborné i laické veřejnosti známa stále jen velmi omezeně.¹¹⁵ V korpusu sledovaných sakrálních novorománských budov je s Míčovým odkazem spjata novostavba kostela svatého Petra a Pavla v Babicích z roku 1874 a kostel svatých Filipa a Jakuba v Mlékosrbech dokončený o devět let později. V souvislosti s částečnými poznatky o architektově biografii je však nesporné, že působil na Kolínsku, kde můžeme zmínit přestavbu kostela Narození Panny Marie v Choťovicích z roku 1860,¹¹⁶ zároveň zaujmou i jeho plány na radikální novogotickou obnovu kostela svatého Jakuba v Novém Bydžově z let 1862–1865. V polovině sedmdesátých let vedl opravu kostela svatého Jana Křtitele ve Vlkově nad Lesy (okres Nymburk). Podobně jako řada jiných zmiňovaných architektů se také Josef Míča podílel na výstavbě hospodářských budov, které projektoval mnohdy v novorenesančním stylu.

V podobném duchu jako například Rudolf Němec vystupuje v dějinách české architektury

politika = [National style, arts and politics]. Vyd. 1. V Praze: Vysoká škola uměleckopřemyslová, 2013.

¹¹³ Srov. Rudolf Němec. In: *Královéhradecký architektonický manuál*, dostupné z: <https://kam.hradcekralove.cz/architekt/125-rudolf-nemec> [cit. 30. 6. 2025].

¹¹⁴ Srov. BÁRTA, Luděk. *Kaple Neposkvrněného Početí Panny Marie na Rožberku*. Hradec Králové: Typo Studio, [2013]; *Kaple Neposkvrněného početí Panny Marie*. In: *Královéhradecký architektonický manuál*, dostupné z: <https://kam.hradcekralove.cz/objekt/251-kaple-neposkvrneneho-poceti-panny-marie> [cit. 30. 6. 2025].

¹¹⁵ VLČEK, Pavel. *Encyklopedie architektů*, s. 578.

¹¹⁶ *Kostel Narození Panny Marie*, dostupné z: <https://pamatkovykatolog.cz/kostel-narozeni-panny-marie-14050754> [cit. 30. 6. 2025].

také o generaci starší František Schmoranz mladší (1845–1892), potomek již zmíněného architekta všestranného rozhledu. Otec a syn nabízejí zajímavý pohled na mezigeneračně provázaný vývoj české architektury v období historizujících slohů.¹¹⁷ Zatímco František Schmoranz starší studoval ve Vídni, jeho syn absolvoval pražskou polytechniku. Po studiích podnikl studijní cestu do Francie, Belgie a po německých zemích, kdy zejména návštěva Hamburku a setkání s architektem Carlem von Diebitschem (1819–1869) na sjezdu architektů znamenaly počátek jeho zájmů o orientální kultury a jejich stavební reprezentaci.¹¹⁸ Umělecky ztvárněné reflexe východních kultur prezentoval mimo jiné na světové výstavě v Paříži v roce 1873, kde se představil jako autor egyptsko-súdánského pavilonu. Pařížský úspěch ovšem Františka Schmoranze mladšího dovedl o rok později do Vídně, kde s Janem Machytkou založil ateliér, který se soustředil na projekty orientálních interiérů a staveb. Zájmy o orientální stavitelství přenášené prostřednictvím historizujících adaptací a bohaté dekorativní výzdoby do středoevropského prostředí jej doprovázely i v pozdějších fázích tvůrčího života, přičemž znamenají jedno z dosud opomíjených témat našich kulturních dějin.¹¹⁹

Ve smyslu regionálně ukotvené sakrální architektury východních Čech tvořící jen zdánlivý protiklad jeho stěžejní činnosti je třeba připomenout zejména projekt úpravy a dostavby chrudimského kostela svaté Kateřiny dokončené roku 1882,¹²⁰ František Schmoranz mladší se však zapsal rovněž jako spoluautor synagogy v Heřmanově Městci, jež s jeho orientálními zájmy v zásadě přímo souvisí.¹²¹

Mezi architektky českého stavitelského okruhu lze uvést také Václava Fejfara (Feyfara; 1842–1918), který datem narození naznačuje svou sounáležitost s druhou generací.

¹¹⁷ Srov. Gustav Schmoranz, František Schmoranz. In: KARÁSEK, J. *Sborník Čechů dolnorakouských. 1895.* Ve Vídni: Národopisný odbor dolnorakouský, 1895, s. 99–103

¹¹⁸ Jedná se přirozeně o vrstevnaté téma, na tomto místě lze však odkázat na podnětnou stať Milana Němečka – NĚMEČEK, Milan. František Schmoranz ml. (1845–1892): apoštol orientalismu a průkopník uměleckého průmyslu v Čechách. In: *Zprávy památkové péče* 81, 2021, 2, s. 138–150; k tomu v širší tematické variabilitě srov. VYBÍRAL, Jindřich. František Schmoranz a vynález orientalismu. In: PIORECKÁ, Kateřina – PETRBOK, Václav (eds.). *Cizí, jiné, exotické v české kultuře 19. století.* Praha: Academia, 2008, s. 435–442.

¹¹⁹ Srov. NĚMEČEK, Milan – VYBÍRAL, Jindřich. *František Schmoranz mladší/Jr (1845–1892): architekt, designér a učitel = the architect, designer and teacher.* Překlad Peter Gaffney. [Praha]: Vysoká škola uměleckoprůmyslová v Praze, 2024, s. 8–75; MIKAN, Roman. *Stavitel František Schmoranz starší.* Diplomová práce. Vedoucí práce: prof. PhDr. Jiří Kroupa, CSc. Brno: Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, Seminář dějin umění, 2013, s. 84–87.

¹²⁰ POCHE, Emanuel a kol. *Umělecké památky Čech.* Svazek 1. Praha: Academia, 1977, s. 542–544.

¹²¹ Již zmiňovaný znalec architektonického odkazu Františka Schmoranze mladšího v souvislosti s kontrakty na židovské svatyně v širším smyslu uvádí: „[r]ezervovaný postoj historiků umění vůči islámskému světu a jeho architektuře přetrval po téměř celé 19. století a jen pomalu se měnilo chápání orientalismu jako marginálního romantického modu, vhodného převážně pro drobnou zahradní architekturu či v lepším případě pro lázně a synagogy, až k uznání za významný inspirační zdroj evropského umění.“ NĚMEČEK, Milan. *František Schmoranz ml. (1845–1892)*, s. 139.

Ve zmiňovaném spektru Fejfarův odkaz naplňuje zcela regionální tvůrčí praxi – jičínský rodák se v ryze lokálních podmínkách zaměřoval na výstavbu rodinných domků, nejrůznějších veřejně prospěšných budov, jakými byly hostince, kantýna, administrativní budova kasáren, reálná i obecná škola, městská plovárna či v neposlední řadě „okresní chorobinec“.¹²² Výrazným způsobem se zasazoval o všestrannou modernizaci rodného města. Ve funkci jičínského starosty, kterou vykonával v letech 1878–1882, se mu podařilo prosadit vydláždění hlavního náměstí a chodníků, úpravu hřbitova a zavedení kanalizace a veřejného osvětlení.¹²³

Původně tesařský mistr se v průběhu sedmdesátých let 19. století vypracoval na jednoho z nejvýznamnějších jičínských stavebníků. Co se jeho sakrálních projektů týče, v letech 1877–1879 postavil spolu s Josefem Korelem kostel svatých Andělů strážných ve Vidochově (okres Jičín).¹²⁴ Aktivně se účastnil spolkového života, neboť byl členem Řemeslnické besedy, Literární jednoty či pěveckých sborů, přičemž podporoval kulturní a vzdělávací život města. Jeho práce i veřejné angažmá zanechaly v Jičíně výraznou stopu, jež je patrné nejen z konkrétních staveb, ale také z řady prospěšných úprav veřejného prostoru Jičína.¹²⁵

V podobných intencích ryze regionálního architekta lze vnímat i Josefa Korela staršího (1831–1896), rovněž jičínského stavitele, který si po vyučení založil vlastní stavební podnik.¹²⁶ Společnou zakázkou s Václavem Fejfarem byla zmíněná realizace vidochovského kostela svatých Andělů strážných. V osmdesátých letech 19. století se podílel na obnově Jičína po velkém požáru – vybudoval řadu měšťanských domů v centru a jeho okolí. Roku 1887 podal opět spolu s Fejfarem nabídku na stavbu nových kasáren v Jičíně. Korel byl ceněn pro technickou odbornost i pro schopnost realizovat zakázky různých měřítek – od drobných soukromých staveb po velké veřejné objekty.¹²⁷

Fejfarovým vrstevníkem byl také Josef Blecha (1841–1900), zednický mistr a architekt pocházející ze Štítaru u Kolína. Po absolvování studií na české technice v Praze v roce 1864 se vyučil zednickému řemeslu. Již roku 1869 založil v Karlíně vlastní firmu, jejíž základ převzal po svém zesnulém učiteli a zaměstnavateli Václavu Šalandovi. Blechova firma se stala jedním

¹²² Václav Fejfar. In: *Jičínský architektonický manuál*, dostupné z: <https://am.jicin.cz/autor/114-vaclav-fejfar> [cit. 30. 6. 2025].

¹²³ Z ojedinelých prací o životě a stavitelském odkazu v širších urbanistických koncepcích rodného města srov. ÚLEHLA, Vladimír. *Václav Fejfar: mistr tesařský, starosta města, protektor Řemeslnické besedy, dědeček Václava Čtvrťka*. Jičín: Knihovna Václava Čtvrťka v Jičíně, 2008.

¹²⁴ Kostel Andělů strážných – kulturní památka. Národní památkový ústav, dostupné z: <https://pamatkovykatalog.cz/pravni-ochrana/kostel-andelu-straznych-120726> [cit. 30. 6. 2025].

¹²⁵ VLČEK, Pavel. *Encyklopedie architektů*, s. 213.

¹²⁶ Srov. KORBEL, Tomáš. *Čeští architekti a stavitelé v 19. století*, s. 164–171.

¹²⁷ VLČEK, Pavel. *Encyklopedie architektů*, s. 442.

z významných stavebních podniků v Praze poslední třetiny 19. století. Zároveň byl členem Spolku architektů a inženýrů v království Českém a České matice technické, aktivně se zapojoval do stavitelských organizací a zastával funkce ve správních radách.¹²⁸ Jeho raná tvorba zahrnovala výstavbu vil a obytných domů, postupně se však vyprofiloval v uznávaného odborníka na velké městské nájemní a obchodní domy, často v novorenesančním slohu. Těžiště jeho stavebních aktivit se soustředilo do Karlína, jehož tvář Blechova činnost pozměnila zejména v oblasti novorenesančních měšťanských a nájemních domů (např. dům čp. 272, čp. 305, čp. 308), své projekty vedl též na Novém Městě pražském (např. čp. 153/I, čp. 1122/I, čp. 578/II). Realizoval rovněž objekty veřejného charakteru, včetně sokoloven (např. v Kolíně, Karlíně a dalších městech), škol a průmyslových staveb.

Stylově se jeho tvorba vyznačovala důsledným uplatňováním novorenesančních prvků, pravidelnými fasádami, bohatou štukovou výzdobou a důrazem na reprezentativní výraz domů. Ve spolupráci s architekty zajišťoval nejen samotnou realizaci, ale často i projektovou dokumentaci. Blechu lze vnímat za typického představitele městského stavitele druhé poloviny 19. století, jehož činnost zásadně přispěla k proměně urbanistické podoby zejména Prahy a jejích tehdejších předměstí. Přestože je dnes znám především jako autor obytných a veřejných budov, jeho práce zahrnuje i adaptace historických objektů a tvorbu významných městských dominant, výrazně menšinou je pak výstavba sakrálních objektů. Evangelický kostel v obci Černilov dokončený roku 1882 je v tomto smyslu ojedinělou výjimkou.

V zásadě neúspěšná účast v architektonických soutěžích charakterizuje také úvodní tvorbu Jana Hrádka (1857–1928). Životní i tvůrčí osudy pražského rodáka a absolventa zdejší techniky zůstávají až do poloviny devadesátých let bez výraznějších pramenných svědectví. V roce 1897 se přihlásil do soutěže na projekt Živnostenské banky v Praze, rovněž neúspěšný byl v konkurzu na projekt záložny v Poděbradech. Obecně dostupné informace se týkají také jeho staveb, a to nejen profánní povahy, ale i návrhu na kostel svatého Vavřince v Selmicích, stavěný mezi roky 1903–1904.¹²⁹

Svým způsobem specifickým představitelem třetího okruhu vnějších inspirací v české architektuře neorománského výrazu je Josef Pruvot (1806–1888), generačně nejstarší architekt ze zmiňované skupiny. Josefův otec byl původem Francouz, matka pocházela z Čech. Studoval na pražské polytechnice, přesto se ani v jeho další tvůrčí dráze neprojevil silnější zájem

¹²⁸ Tamtéž, s. 83.

¹²⁹ Vlčková encyklopedie uvádí, že kostel v Selmicích pochází z roku 1907, vysvěcen však byl už v roce 1904. VLČEK, Pavel. *Encyklopedie architektů*, s. 334.

o francouzské kulturní prostředí.¹³⁰ Začínal jako zeměměřič v Čechách a ve Štýrsku, krátkou dobu se podílel též na výstavbě koněspřežné dráhy mezi Českými Budějovicemi a Lincem.

Ve svých třiceti letech přišel do Sychrova na rohanské panství, kde pracoval nejprve jako stavební adjunt. V letech 1851–1862 vedl soustavnou přestavbu zdejšího zámku do romantického neogotického slohu,¹³¹ výrazným počinem profánního charakteru je také projekt radnice v Lomnici nad Popelkou z roku 1864. Mezi jeho sakrální stavby lze zařadit kostel Panny Marie vítězné v rodném Řepíně (okres Mělník), vystavěný v letech 1846–1850,¹³² a také návrh kostela svatého Víta v Příchovicích (Jablonec nad Nisou), jenž byl postaven mezi roky 1859–1862. Do pozdějších návrhů náleží výše zmíněný kostel svatého Jana Křtitele v Újezdě pod Troskami, který patří mezi významné příklady novorománské sakrální architektury, a proto mu bude v následující kapitole věnována patřičná pozornost.¹³³

Při úvahách o dějinách architektury historizujících tendencí musí vzbuzovat upřímný zájem též opačně položená otázka, totiž jaké je zapojení „regionálních“ či „zemských“ architektů a stavitelů (se zřejmým odkazem na již zmiňovanou typologii Tomáše Korbela) do dynamiky architektonického vývoje nahlíženého v širších geokulturních rámcích a hranicích. Do popředí dozajista vstupují především taková jména jako František Schmoranz starší či Bóža Dvořák, kteří nezaprou jisté nakročení do „celonárodních“ dějin architektury coby určité narativní konstrukce, o čemž může vypovídat míra zpracování jejich odkazu. Mnohé osobnosti se již staly předmětem odborných monografií i dílčích statí, jiní tvůrci i nadále

¹³⁰ Výrazně slabá orientace na Francii ve smyslu samostatného kulturního okruhu jednoznačně dokládá přirozenou dominanci „vídeňského“ centra a jeho architektonického modelu dané doby. Poukázat lze v této souvislosti i na úvahy Adély Klínerové, která v širším středoevropském rozhledu podotýká: „[v] evropském měřítku dokonce nalezneme objednavatele, kteří k realizaci zakázky přímo přizvali architektky francouzského původu, což bylo umožněno jejich vlastními vazbami na Francii. Zámek Świerklaniec ve Slezsku byl realizován patrně k roku 1876 dle návrhu architekta Hectora Lefuela, jednoho z autorů dostavby komplexu nového Louvru. Ten zde pracoval na objednávku pruského vévody Guida Henckel von Donnersmarcka a markýzy de Païvy, kteří předtím pobývali v Paříži. Architekt Hippolyte Destailleur je nejen autorem anglického sídla Waddesdon Manor, ale také městského paláce Alberta Rothschilda ve Vídni. V českých zemích se v období 19. století s činností francouzských architektů téměř nesetkáme, což je pravděpodobně dané absencí takto explicitně orientovaných objednavatelů.“ KLÍNEROVÁ, Adéla. Proces kulturní výměny na příkladu historizující architektury: recepce francouzské novověké architektury jako součást historismu 19. století v českých zemích a v evropském kontextu. *Dějiny – Teorie – Kritika*, 2019, 1, s. 77–78, dostupné z: <https://ojs.cuni.cz/dejinyteoriekritika/article/view/2855/2227> [cit. 30. 6. 2025].

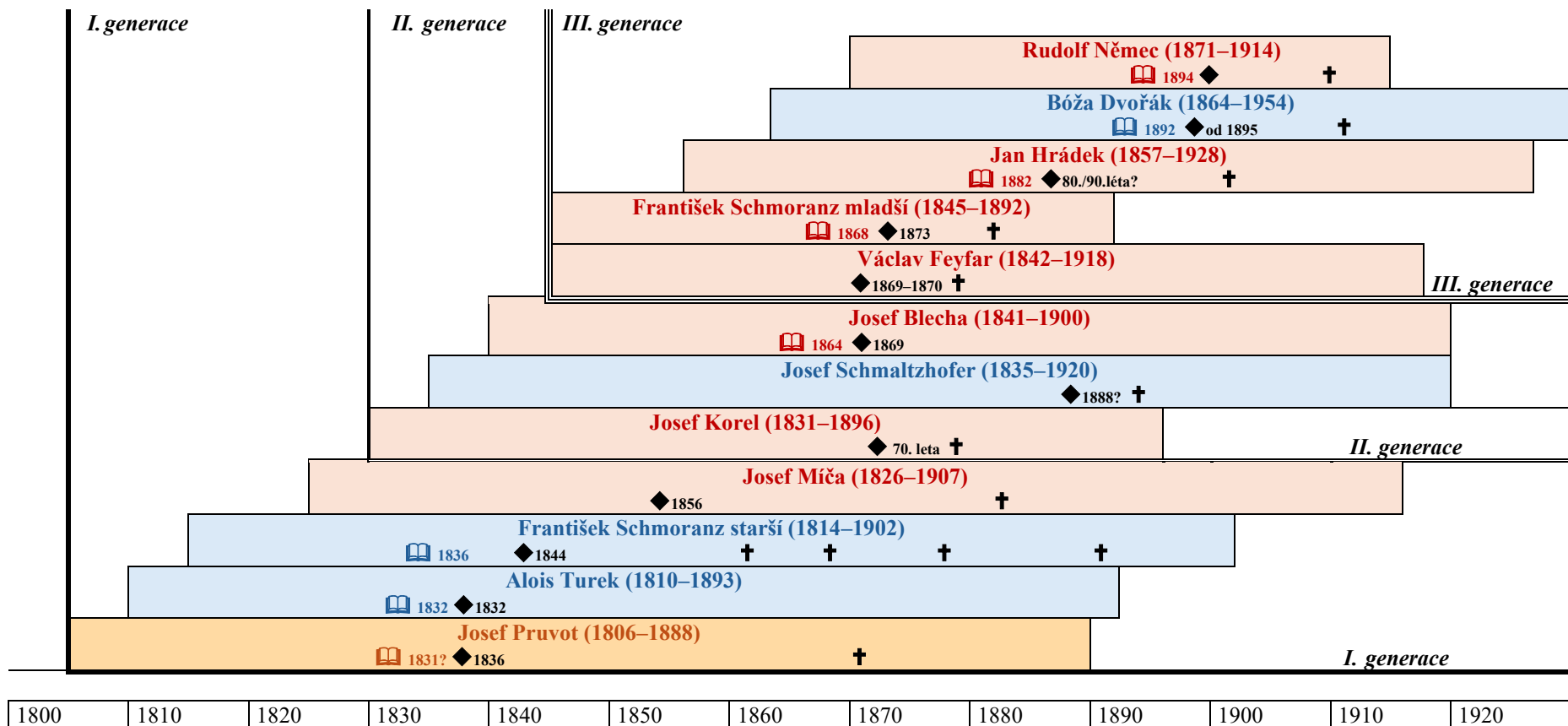
¹³¹ Srov. ŠTORM, Břetislav. Otázka autorství romantické přestavby zámku Sychrova. *Zprávy památkové péče* 19, 1959, s. 36–37; REJHA, Adam. *Pamětní kniha zámecké kaple na Sychrově 1862–1867*. Bakalářská práce. Vedoucí práce: doc. PhDr. Zdeněk Hojda, CSc. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, Katedra pomocných věd historických a archivního studia, 2013, s. 33.

¹³² Vlčkova encyklopedie architektů však Pruvotovo autorství této realizace označuje jako „údajnou“. Srov. VLČEK, Pavel. *Encyklopedie architektů*, s. 728.

¹³³ POCHE, Emanuel a kol. *Umělecké památky Čech*. Svazek 4 (T–Ž). Praha: Academia, 1982, s. 137.

zůstávají stranou badatelského zájmu, z čehož ovšem vyplývají další výzvy studia kulturních dějin daného regionu.

Někteří z představených architektů jsou místem svého narození přímo spjati s východními Čechami (zejména František Schmoranz starší i mladší, Bóža Dvořák, Václav Fejfar či Josef Korel), jiní byli spjati s pražským centrem, které se v průběhu 19. století stalo významným a plnohodnotným učilištěm polytechnického vzdělávání s ambicí průběžně se vyrovnat vídeňské akademii. Provázanost těchto sociokulturních a v zásadě i socioekonomických vztahů proto vybízí naznačené souvislosti přehledně schematizovat do časové osy, z níž vylíznou souběžné biografické linie zejména ve styčných bodech. Třebaže nemusí být jednoznačně sousledné, názorně ukazují mezigenerační rozpětí sledovaného období historizujících slohů v daných regionálních podmínkách. Následující schéma názorně ukazuje setkávání i míjení dvanácti tvůrců, kteří se aktivně podíleli na novorománské přeměně kulturní krajiny východních Čech.

Vysvětlivky:

- Josef Miča** architekt „domácí“ tradice
- Alois Turek** architekt „vídeňského“ okruhu
- Josef Pruvot** architekt „pomezí“ zkušenosti

- 1894 vysokoškolské vzdělání v Čechách
- 1892 vysokoškolské vzdělání ve Vídni
- 1856 přibližný počátek stavitelovy profesní dráhy
- významné sakrální projekty a stavby

Tabulka 1: Chronologická schematizace promítá vývoj neorománského historismu ve východních Čechách do metaforicky pojatých mezigeneračně vzestupných „schodů“.

2. 4. Bóža Dvořák mezi tradicionalismem, historismem a modernitou

V dosavadním výkladu bylo již několikrát naznačeno, že právě Bóža Dvořák patří mezi klíčové postavy neorománského historismu východních Čech. Rovněž bylo podotknuto, že se na počátku 20. století podílel na přestavbě či výstavbě tří kostelů, které lze oprávněně vnímat jako tzv. emblematické, o nichž bude ještě pojednáno. Relativně bohatá životní dráha tohoto stavitele se však neomezuje pouze na práce projekčního charakteru. Neměli bychom opomíjet ani Dvořákovu úsilí o záchranu stávajícího fondu historických památek, jak na tuto část stavitelovy tvorby zevrubně poukazuje dosud nepublikovaná stať historika umění Pavla Panocha.¹³⁴

Bóža Dvořák vstupoval skutečně vrstevnatým způsobem a bohatými zájmy do soudobého kulturního života zejména pardubického regionu, a proto jej nelze vnímat bezvýhradně jen jako architekta. Dvořák neskrýval své zájmy v oblasti národopisu, které mnohdy nahlížel z perspektivy dobově obvyklých slavocentrických sympatií.¹³⁵ Ve svých ojedinělých publikacích se vyjadřoval také k některým památkám¹³⁶ a v neposlední řadě jej lze chápat jako organizátora společenského života vztahujícího se především k proměnám kulturní krajiny a ochraně hmotných památek daného regionu.¹³⁷ Sluší se v této souvislosti připomenout jeho zásluhy na ochraně původního vzhledu Kunětické hory.¹³⁸ Při promýšlení všech těchto teoretických aspektů i jejich praktických dopadů si ovšem uvědomoval rozpětí mezi tradicionalismem, historizujícími slohy s jejich estetikou a přirozeně zřetelně doléhajících ohlasů modernismu, s nimiž byl nucen se kontinuálně setkávat.

Původním jménem Bohumír Dvořák byl pardubickým architektem a stavitelem pestrého rozmachu. Po absolutoriu na reálném gymnáziu nastoupil na Vysoké učení technické v Praze, kde studoval u architekta, muzejníka, designéra a výtvarníka Jana Kouly (1855–1919), který v mladém Bóžovi budil zájem o lidové stavitelství. V důsledku tohoto působení se Dvořák spoluúčastnil i Národopisné výstavy v roce 1895. Již bylo řečeno, že po dokončení studia v Praze se v roce 1891 odebral do Vídně na Akademii výtvarných umění.

¹³⁴ Je namístě poděkovat Pavlu Panochovi za laskavé zpřístupnění jeho obsáhlé stať „*Státní pozorovák*“ *Boža Dvořák proti kazisvětům. Kapitola z dějin ochrany památek ve východních Čechách*.

¹³⁵ Srov. v tomto smyslu zejména DVOŘÁK, Boža. *Z archivů národopisných*. V Pardubicích: [s. n.], 1938; TÝŽ. *Národopis nejkrásnějším pojátkem pro všeslovanskou unii*. V Pardubicích: [s. n.], 1945.

¹³⁶ DVOŘÁK, Boža. *Pernštýnský kanál*. Pardubice: Lidová knihtiskárna v Pardubicích, [1924].

¹³⁷ Nutno podotknout, že Dvořákovy zájmy o památkovou péči časově následují jeho architektonickou činnost na poli sakrálního stavitelství. Dotýkají se totiž zejména období dvacátých a třicátých let – srov. DVOŘÁK, Boža. *Zákonem nařízená ochrana církevních památek a starých památek*. Hradec Králové: Družstevní knihtiskárna Hradec Králové, [1940]; PANOCH, Pavel. „*Státní pozorovák*“.

¹³⁸ Srov. PANOCH, Pavel. *Architekt Boža Dvořák a záchranu Kunětické hory*. *Zprávy Klubu přátel Pardubicka* 32, 1997, 9–10, s. 249–256.

Jeho návrat z Vídně do Pardubic v roce 1898 vedl přes Prahu, od toho roku se spolupodílel na nové podobě Pardubic a jejich okolí. Nejednou byl nazván „renesančním člověkem“, mimo svou rozsáhlou stavební a restaurátorskou praxi se jeho zájmy dotýkaly též lokální správy věcí veřejných, zmiňovaného národopisu nebo mnohdy uváděnou zálibou k chovu koní. V Pardubicích Bóža Dvořák dosáhl pozice stavitele a civilního geometra, zároveň byl záhy po svém příjezdu do města jmenován vídeňskou Centrální komisí pro památky konzervátorem.

Stavbě, rekonstrukci a restaurování církevních památek se Bóža Dvořák začal věnovat od počátku 20. století. Mezi jeho prvotními realizacemi lze uvést dostavbu kostela svatých Petra a Pavla v Rohovládově Bělé v roce 1908, své místo mají úpravy na chrámu svatého Bartoloměje v Pardubicích, ukončené v roce 1912.¹³⁹ V tomtéž údobí se datuje přestavba již zmíněných tří chrámů. V šíři Dvořákových zájmů si zaslouží připomenout stavitelovo jmenování docentem na biskupském semináři v Hradci Králové pro obor křesťanského umění.

Výraznější část své projekční i stavitelské činnosti věnoval tento architekt realizacím profánních staveb se silnými vlivy historizujících slohů, mezi nimiž se těší zvláštnímu postavení především několik pardubických vil (kupř. tzv. Kamenná vila v Bulharské ulici, vila MUDr. Messanyho, dům dr. Josefa Štolby ve Smilově ulici aj.)¹⁴⁰ upevňujících Dvořákovu pozici coby zdatného a všestranně kultivovaného projektanta.

Výklad o biografických trajektoriích přibližně dvanácti architektů a stavitelů, kteří ve východních Čechách spoluutvářeli stavitelskou kulturu historizujících slohů v posledních desetiletích 19. a v prvních dvou dekadách 20. století, ukázal přirozenou heterogenitu jednotlivých osudů a tvůrčích inspirací. Architektury osobitého výrazu se přitom jeví především František Schmoranz starší a Bóža Dvořák, kteří jsou rovněž zastoupeni největším počtem potvrzených projektů.

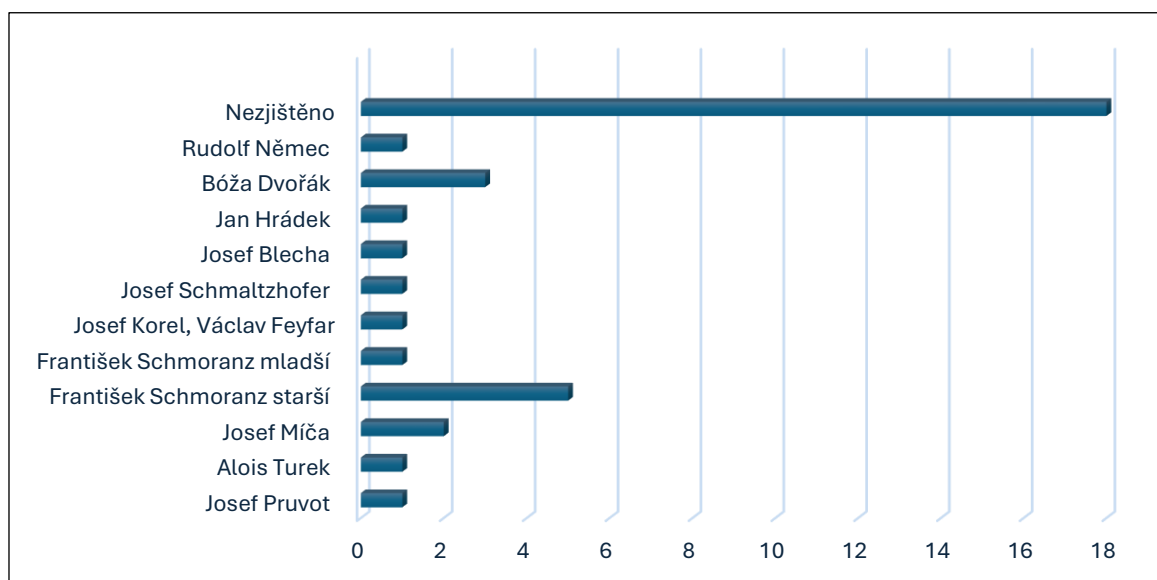
Některé z těchto staveb lze skutečně označit z pohledu čistých forem neorománských návratů či jiných estetických hledisek historických slohů za emblematické, jež si zaslouží podrobnější pozornost v následující kapitole, případně v připojených katalogizačních listech v dalších částech této práce. Není však na škodu ukázat v přehledném grafickém znázornění vzájemný poměr realizovaných sakrálních staveb celé zmiňované plejády východočeských tvůrců, přičemž je třeba mít na paměti, že mnohé z nich svého tvůrce nemají dosud zjištěného či prokazatelně potvrzeného.

¹³⁹ Srov. KOTYK, Jiří. Práce B. Dvořáka u sv. Bartoloměje v Pardubicích. *Zprávy Klubu přátel Pardubicka* 59, 2024, 9–10, dostupné z: <https://pratelepardubicka.cz/prace-b-dvoraka-u-sv-bartolomeje-v-pardubicich/> [30. 6. 2025].

¹⁴⁰ Srov. VLČEK, Pavel. *Encyklopedie architektů*, s. 191.

Jméno stavitele	Počet projektů	Jméno stavitele	Počet projektů
Josef Pruvot	1	Josef Schmaltzhofer	1
Alois Turek	1	Josef Blecha	1
Josef Míča	2	Jan Hrádek	1
František Schmoranz starší	5	Bóža Dvořák	3
František Schmoranz mladší	1	Rudolf Němec	1
Josef Korel	1	nezjištěno	18
Václav Feyfar			

Tabulka 2: počet realizovaných neorománských sakrálních objektů ve východních Čechách.

Graf 1: počet realizovaných neorománských sakrálních objektů ve východních Čechách.

Přehledová tabulka a graf společně s časovou osou znázorňují korpus prací východočeských stavitelů neorománských návratů, který v tomto regionu dosahoval rozpětí přibližně šedesáti let. Pruvotův nástup na sychrovský zámek v roce 1836 a tři projekty sakrálních staveb Bóži Dvořáka z počátku druhého desetiletí 20. století vymezují základní chronologický rámeček východočeského historismu a jeho místních adaptací. Během této doby vznikl korpus různě pojatých kostelů a dalších sakrálních staveb, jež přijímaly prvky neorománské estetiky ve smyslu celkového koncepčního řešení novostaveb anebo implementací dílčích prvků do již stávajících či dřívějších objektů.

V obou těchto typologických případech vystupují různé aspekty, jež poslouží jako hodnotící kritéria potvrzující heterogenitu samotných staveb a jejich zapojení do kulturní krajiny. Otevírá se tak tematické pole soustřeďující nezbytnou pozornost zejména k těm významnějším, ba emblematickým stavbám, s čímž se přirozeně pojí také konkretizace důvodů, proč jsou jako takové chápány.

3. Neorománské sakrální objekty a jejich architektonická specifika

Výklad v předchozích kapitolách vytyčil základní perspektivy, s nimiž lze přistupovat k analýze konkrétního korpusu objektů s prvky neorománských estetických měřítek. Nejednalo se pouze o náznak architektonických prvků a stavebního vývoje, ale také o zasazení daného objektu do kulturní krajiny a o snahy postihnout jejího genia loci. Stranou takového hodnocení by nemělo zůstat stranou ani úsilí vnímat vazbu stavitelova ideového záměru v dialogu s geniem loci příslušného místa, ačkoliv tento přístup stojí na pomezí objektivních kritérií.¹⁴¹

V naznačeném spektru se tedy rýsuje soubor neorománských sakrálních staveb, jejichž jednotlivé realizace vystupují v průniku tematické a biografické osy, metaforicky již dříve představených v předchozích kapitolách. Nezbytnou pozornost však poutá potřeba konkrétnějšího stavebně-architektonického popisu těchto staveb, představení jejich specifik dokumentujících výraznější umělecké a tvůrčí zaujetí pro sledovaný sloh v jeho komplexním výrazu či detailech nevyjímaje.

Tematickou osu tak lze rozpracovat o podrobnější popis zejména vybraných staveb, včetně jejich katalogizačních karet. Vyniknou tím důvody výběru právě zvolených kostelů, které mohou být pro potřeby tohoto soupisu označeny jako emblematické, čímž se míní soubor charakteristických znaků věrně reprezentujících neorománské principy i s ohledem na zmíněné sociokulturní souvislosti (kupř. konkrétní realizace předních architektů zasazené do kontextu jejich tvůrčí dráhy či okolnosti vedoucích ke stanovení památkové ochrany).

Představen je také stavební vývoj zejména v případech, kdy se jedná o neorománskou rekonstrukci dřívějšího objektu. Ovšem i novostavby vyžadují popis klíčových kritérií – datace vzniku, zasvěcení, jež hovoří symbolickou řečí, konkretizace tvůrce či nadmořskou výšku zejména pro jasnější představu o zasazení dané stavby do krajinného rázu. Vymezit tak lze necelých čtyřicet sakrálních objektů na území dvou východočeských krajů, z nichž je pro konkrétnější rozbor zvoleno osm kostelů a jedna synagoga. Tabulka představuje základní topografické údaje, církevní příslušnost a zmiňované zasvěcení či patronát. Neopomíjí zohlednit také skutečnost, zda se jedná o sakrální objekt s přilehlým hřbitovním komplexem či se jedná o kostel nehřbitovní povahy. V posledním sloupci je uvedena datace přidělené památkové ochrany, pokud se na daný objekt vztahuje.

¹⁴¹ Srov. kupř. KRÓLIKOWSKI, Jeremi – RYBAK-NIEDZIÓŁKA, Kinga – SKIBIŃSKA, Maja – WLAZŁO, Karolina. Identification of the Genius Loci Category in the Process of Recognition of the City Landscape Design Issue. *Technical Transactions* 116, 2019, 2, s. 29–39, dostupné z: https://repozytorium.biblos.pk.edu.pl/redo/resources/41316/file/suwFiles/KrolikowskiJ_IdentificationGenius.pdf [cit. 30. 6. 2025].

Mezi uvedenými objekty byly označeny jako příklady zvýrazněných neorománských prvků nejen z hlediska celkové kompozice, dílčích konstrukčních či dekorativních prvků, ale také s ohledem na tvůrčí vklad projektanta i stavitele následující památky:

- 1) kostel svatého Petra a Pavla ve Voděradech;
- 2) kostel svatého Jana Křtitele v Újezdě pod Troskami;
- 3) evangelický kostel v Bukovce;
- 4) kostel svatého Vavřince v Selmicích;
- 5) evangelický kostel v Krouně;
- 6) (Červený) kostel sv. Josefa ve Svitavách;
- 7) kostel svatého Vojtěcha v Dolanech;
- 8) kostel reformovaných evangelíků v Černilově;
- 9) synagoga v Heřmanově Městci.

U těchto devíti objektů zaujme jednak autorské zapojení již představených tvůrců, mezi nimiž se počtem realizovaných staveb v konkrétních lokálních podmínkách vymezují zejména František Schmoranz starší, Boža Dvořák a Josef Míča. Jednalo se v zásadě o autonomní projekty těchto tvůrců. Jejich souhrnná retrospektiva ovšem klade základní rámce pro další analytický rozbor neorománské církevní architektury ve východních Čechách, pro nějž se naskýtají nejen v souvislosti s přítomným výstupem mnohé příležitosti. Zároveň v tomto biograficky podmíněném diskurzu překvapí také počet kostelů, u kterých nebylo možno nebo se nepodařilo zjistit jejich tvůrce v rovině projekční i fakticky realizační. Tyto nedostatky v rekognici původců mnohdy okrajových památek jsou dány nezřídka komplikovaným přístupem k potřebným pramenným materiálům, na jejichž základě v mnoha případech nelze architekta či stavitele jednoznačně potvrdit. Slabší přínos v odborně fundovaném procesu ověření dosud nepotvrzeného autorství lze zcela objektivně vnímat jako jeden z limitů přítomné práce.

Spektrum prezentovaných sakrálních objektů je z geografického hlediska relativně široké – lze konstatovat, že kromě výše položených oblastí Krkonoš či Orlických hor prostupují tyto stavby soustavně všechny oblasti podhůří, na ně navazující pahorkatiny i skutečné nížiny. Proto jsou u jednotlivých objektů, jež vstupují do naznačeného korpusu, uvedeny také kóty příslušné nadmořské výšky. Sledované sakrální objekty se nacházejí v rozmezí 206–542 m. n. m., což odpovídá i postupně se formujícímu profilu Královéhradeckého a zejména pak Pardubického kraje. Mnohé z těchto objektů vykazují natolik zjevné rysy neorománského

výrazu, že jsou označeny i v připojené tabulce jako obzvlášť příznačné. V tomto smyslu proto zaujme i souvislost mezi zapojením „emblematických“ tvůrců do konkrétně uváděných realizací v mnohdy izolovaných či periferních lokacích – obcích, vískách i (malo)městském prostředí. Tabulka se snaží vedle této roviny sledovat také významy plynoucí z datace vzniku jednotlivých památek. Sledované objekty vznikaly v rozpětí let 1860–1914, s čímž se pojí zřejmá mezigenerační výměna (s ohledem na toto relativně dlouhé časové rozpětí jsou v tabulce jednotlivá desetiletí barevně odlišena).

Se zřetelem k výše naznačené výchozí realie lze vnímat mezi významnými pět kostelů z projekční dílny Františka Schmoranze staršího, tři realizace Bóži Dvořáka a dva návrhy od Josefa Míči. V další sekvenci následují architekti, kteří východočeskou kulturní krajinu obohatili po jednom projektu (kupř. Rudolf Turek, Josef Blecha, Jan Hrádek aj.). Tabulka se tak významově i symbolicky navrácí k časové ose uvedené v předchozí kapitole.

Název/obec zasvěcení	výstavba (rok dokončení)	tvůrce	církev/diecéze	nadmořská výška	hřbitovní/ nehřbitovní	Novostavba/ přestavba	Památková ochrana
Babice sv. Petra a Pavla	1874	Josef Míča	Římskokatolická církev Diecéze: Královehradecká	241	nehřbitovní	novostavba	kulturní památka od 29. 12. 2006
Černilov Evangelické vyznání	1882	Josef Blecha	Československá církev Evangelická, Královehradecký seniorát	251	nehřbitovní	přestavba	ne
Mlékosrby sv. Filipa a Jakuba	1883	Josef Míča	Římskokatolická církev Diecéze: Královehradecká	240	hřbitovní	přestavba	ne
Nepolisy sv. Maří Magdalény	1901	nezjištěno	Římskokatolická církev Diecéze: Královehradecká	232	hřbitovní	přestavba	ne
Hradec Králové Neposkvrněného početí Panny Marie	1910	Rudolf Němec	Římskokatolická církev Diecéze: Královehradecká	232	nehřbitovní	novostavba	ne
Morašice sv. Víta	1878	František Schmoranz	Římskokatolická církev Diecéze: Královehradecká	248	hřbitovní	přestavba	kulturní památka od 3. 5. 1958

Název/obec zasvěcení	výstavba (rok dokončení)	tvůrce	církev/diecéze	nadmořská výška	hřbitovní/ nehřbitovní	Novostavba/ přestavba	Památková ochrana
Krouna Evangelické vyznání	1891	František Schmoranz	Českobratrská církev Diecéze: Evangelická, Chrudimský seniorát	541	hřbitovní	novostavba	Kulturní památka od 3. 5. 1958
Újezd pod Troskami sv. Jana Křtitele	1871	Josef Pruvot	Římskokatolická církev Diecéze: Litoměřická	311	hřbitovní	novostavba	Kulturní památka od 28. 10. 2021
Vidochov sv. Andělů strážných	1879	Václav Feyfar a Josef Korel	Římskokatolická církev Diecéze: Královehradecká	472	nehřbitovní	novostavba	kulturní památka od 12. 11. 1993
Vračovice – Orlov sv. Jana Křtitele	1882	nezjištěno	Římskokatolická církev Diecéze: Královehradecká	298	hřbitovní	přestavba po požáru	kulturní památka od 3. 5. 1958
Nové město nad Metují sv. Ducha	1876	nezjištěno	Římskokatolická církev Diecéze: Královehradecká	290	hřbitovní	přestavba	kulturní památka od 3. 5. 1958
Bukovka Evangelický kostel	1861	František Schmoranz	Českobratrská církev Evangelická	236	nehřbitovní	novostavba	ne

Název/obec zasvěcení	výstavba (rok dokončení)	tvůrce	církev/diecéze	nadmořská výška	hřbitovní/ nehřbitovní	Novostavba/ přestavba	Památková ochrana
Horní Ředice – Dolní Ředice sv. Václava	1864	nezjištěno	Římskokatolická církev Diecéze: Královehradecká	248	hřbitovní	novostavba	kostel ne, pouze zvonice
Komárov – Dolní Roveň sv. Petra a Pavla	1877	nezjištěno	Římskokatolická církev Diecéze: Královehradecká	229	hřbitovní	novostavba	ne
Selmice sv. Vavřince	1904	Jan Hrádek z Karlína	Římskokatolická církev Diecéze: Královehradecká	206	hřbitovní	novostavba	kulturní památková od 4. 2. 1998
Dolany sv. Vojtěcha	1914	Boža Dvořák	Římskokatolická církev Diecéze: Královehradecká	225	nehřbitovní	novostavba	ne
Rychnov nad Kněžnou Proměnění Páně	1868	Alois Turek	Římskokatolická církev Diecéze: Královehradecká	314	hřbitov zrušen	novostavba	kulturní památková od 28. 12. 1994
Voděradý sv. Petra a Pavla	1887	nezjištěno	Římskokatolická církev Diecéze: Královehradecká	374	nehřbitovní	novostavba	ne

Název/obec zasvěcení	výstavba (rok dokončení)	tvůrce	církev/diecéze	nadmořská výška	hřbitovní/ nehřbitovní	Novostavba/ přestavba	Památková ochrana
Bílý Újezd Proměnění Páně	1896	nezjištěno	Římskokatolická církev Diecéze: Královehradecká	343	hřbitovní	přestavba	kulturní památka od 3.5.1958
Svitavy sv. Josefa	1896	Josef Schmalzhoffer z Vídně	Římskokatolická církev Diecéze: Královehradecká	440	nehřbitovní	novostavba	kulturní památka od 30. 12. 1987
Dolní Branná sv. Jiří	1860	nezjištěno	Římskokatolická církev Diecéze: Královehradecká	436	nehřbitovní	přestavba	Kulturní památka od 2.12. 2003
Litíč Nejsvětější Trojice	1861	nezjištěno	Římskokatolická církev Diecéze: Královehradecká	333	hřbitovní	novostavba	kulturní památka od 10. 2. 2004
Chotěvice sv. Petra a Pavla	1863	nezjištěno	Slouží k uměleckým účelům	363	hřbitovní	přestavba	kulturní památka od 13. 3. 1995
Batňovice sv. Bartoloměje	1866	nezjištěno	Římskokatolická církev Diecéze: Královehradecká	364	hřbitovní	přestavba	kulturní památka od 3. 5. 1958

Název/obec zasvěcení	výstavba (rok dokončení)	tvůrce	církev/diecéze	nadmořská výška	hřbitovní/ nehřbitovní	Novostavba/ přestavba	Památková ochrana
Vítězná – Kocléřov Navštívení Panny Marie	1893	nezjištěno	Římskokatolická církev Diecéze: Královehradecká	521	nehřbitovní	novostavba	ne
Libeč sv. Jana Nepomuckého	1895	nezjištěno	Římskokatolická církev Diecéze: Královehradecká	430	nehřbitovní	novostavba	kulturní památka od 6.3.2006
Trutnov – Voletiny sv. Josefa	1896	nezjištěno	Římskokatolická církev Diecéze: Královehradecká	418	hřbitovní	novostavba	kulturní památka od 31. 10. 1994
Radvanice sv. Jana Křtitele	1899	nezjištěno	Římskokatolická církev Diecéze: Královehradecká	527	hřbitovní	novostavba	kulturní památka od 21. 8. 2000
Skořenice sv. Marie Magdalény	1867	nezjištěno	Římskokatolická církev Diecéze: Královehradecká	305	hřbitovní	novostavba	ne
Líšnice sv. Rodiny	1869	nezjištěno	Římskokatolická církev Diecéze: Královehradecká	430	hřbitovní	novostavba	ne

Název/obec zasvěcení	výstavba (rok dokončení)	tvůrce	církev/diecéze	nadmořská výška	hřbitovní/ nehřbitovní	Novostavba/ přestavba	Památková ochrana
Sopotnice sv. Zikmunda	1912	Boža Dvořák	Římskokatolická církev Diecéze: Královehradecká	354	hřbitovní	přestavba	kulturní památka od 3. 5. 1958
Proseč Sv. Mikuláše	1913	Boža Dvořák	Římskokatolická církev Diecéze: Královehradecká	523	nehřbitovní	novostavba mimo zvonice	ne
Lichkov sv. Josefa – dělníka	1892	nezjištěno	Římskokatolická církev Diecéze: Královehradecká	524	nehřbitovní	novostavba	kulturní památka od 30. 12. 2011
Dvakačovice Kostel evangelický	1860	František Schmoranz	Českobratrská evangelická církev	253	nehřbitovní	novostavba	kulturní památka od 10. 10. 2006
Pardubice – Svítkov Narození Panny Marie v Pardubicích	1885	nezjištěno	Římskokatolická církev Diecéze: Královehradecká	219	nehřbitovní	novostavba	ne
Heřmanův Městec Synagoga	1760	František Schmoranz st., František Schmoranz ml.	slouží ke kulturním účelům	273	nehřbitovní	přestavba	kulturní památka od 10. 10. 1991

3. 1. Kostel svatého Petra a Pavla ve Voděradech

Architekt: neznámý

Okres: Rychnov nad Kněžnou

Obec: Voděrady

Církev: Římskokatolická

Diecéze: Královehradecká

Patronát: sv. Petr a Pavel

Výstavba: 17. dubna 1887 položen základní kámen

Vysvěcení: 1. září 1887

Nadmořská výška: 374 m n. m.

Kraj: Královehradecký kraj

Památkově chráněno: ne

Dřívější stavba na stejném místě: ano, z původního kostela se dochovala pouze křtitelnice z 16. století.¹⁴²

Historie

Počátky Voděrad jsou kladeny do období přelomu 11. a 12. století, kdy se jednalo o osadu závislou na knížecím hradě v Opočně či Hradci Králové. Písemné doklady o plně fungující vsi s kostelem pocházejí až ze 14. století. Z nich vyplývá, že nejstarším známým duchovním správcem byl plebán „Jan řečený Slavík“. Farářská správa tehdy podléhala děkanátu v Dobrušce. Roku 1387 přešla ves spolu s panstvím Skuhrov do držení rodu Půtů z Častolovic.

Katolická farní správa byla přerušena roku 1429 v souvislosti s vrcholící husitskou revolucí, přičemž je zřejmé, že ve Voděradech působili kněží podobojí (utraquisté). Reintegrace do katolické církevní struktury je doložena rokem 1537, kdy se Voděrady staly filiálkou farnosti v Častolovicích. Roku 1582 byl ve vsi zřízen nový kostel, k němuž častolovická vrchnost dodala křtitelnici.

Od roku 1731 byly Voděrady vedeny jako filiálka farnosti Týniště nad Orlicí. Institucionální posílení představovalo roku 1785 zřízení lokálie, spojené s výstavbou fary

¹⁴² Srov. Voděrady, kostel sv. Petra a Pavla. In: *Nockostelu.cz*, dostupné z: <https://www.nockostelu.cz/kostel/6351/>; Římskokatolická farnost Voděrady. In: *Wikipedia.org*, dostupné z: https://cs.wikipedia.org/wiki/%C5%98%C3%ADmskokatolick%C3%A1_farnost_Vod%C4%9Brady [cit. 30. 6. 2025].

a instalací stálého kaplana (lokalisty) se samostatnou duchovní správou; 31. října 1856 byla lokálie povýšena na plnoprávnou faru.

Do stavebního vývoje vsi výrazně zasáhl žhářský požár z 9. dubna 1873, jenž zničil faru, školu a hospodářská stavení a postihl i dva obytné domy. V důsledku rozsáhlých škod bylo nutné mnohé objekty obnovit, následovala proto novostavba školy a fary. Roku 1887 získaly Voděrady současnou dominantu, kterou z hlediska přirozeného genia loci představuje novorománský kostel sv. Petra a Pavla. Demolice starší stavby započala 28. února 1887. Dne 17. dubna téhož roku byl položen základní kámen a 1. září 1887 proběhlo vysvěcení novostavby. Stavební práce byly dokončeny v listopadu 1887.¹⁴³

Z původního kostela se jako jediná dochovala zmiňovaná křtitelnice z roku 1582. Na jejím těle se nachází verzálkami vyvedený nápis v dobové ortografické zvyklosti:

„TATO KRZTITEDLNICE GE UDIELANA DO WODIERAD ZA AVROZENEHO PANA PANA JANA OBRSSSTORFA LETA PANIE 1582.“

Na víku se nachází nápis druhý, který je v latince (antikvě):

„KDO WIERZI A POKZTI SE TEN SPASEN BUDE TAK GEST ZWIESTOWANO WSSEM WIERZICIM W PANA KRISTA A TV GEST STUDNICE WODI ZIWE A TAK GEST DOKONANO TOTO DILO ZA PANA KASSPARA WOLSKEHO AVRZEDNIKA TINISSTSKEHO A CZASTOLOWSKEHO A STARSSICH WODIERADSKICH SPRAWCVW TIHOZ ZADVSSI PANA JANA SSWIKA Z LUKONOS A MARTINA ZIEPELKI Z WOSENIC A ZA KOSTELNIKVW KVBI BARTOSSOWA A IANA PRZIBILA – BVD PANV BOHV WIECINA CHVALA-AMEN“

Na křížku víka je napsáno:

„KDO CHCE ZA MNAV PRIGITI WEZMI KZIZ SWUG A NASLE“¹⁴⁴

¹⁴³ Státní oblastní archiv v Zámrsku – Státní okresní archiv Rychnov nad Kněžnou, Pamětní kniha sign. C-0716, kat. př. č. 1220. s 3-8.; Voděrady, kostel sv. Petra a Pavla. In: *Nockostelu.cz*.

¹⁴⁴ Státní oblastní archiv v Zámrsku – Státní okresní archiv Rychnov nad Kněžnou, Pamětní kniha sign. C-0716, kat. př. č. 1220. s 3.

Kostelní areál v rámci obce

Sakrální areál kostela sv. Petra a Pavla se nachází v centrální části obce, situována je do samého jejího srdce, neboť přiléhá přímo k hlavní místní komunikaci. Kostel stojí na mírně vyvýšené terénní platformě, vymezené kamennou zídka, a je přístupný pouze ze západní strany. Na východní straně na ohradní zeď navazuje menší částečně roubený domek se zahradou. Severní stranu areálu tvoří rozsáhlejší zahrada se vzrostlými stromy, které vytvářejí přirozené zelené pásmo chránící sakrální stavbu.

Popis stavby

Jedná se o orientovaný kostel s půdorysem kříže, jehož přirozenou dominantou je hranolová věž na západní straně s půlkruhově zakončeným presbytářem na straně východní. V poslední třetině lodi jsou přistaveny dvě větší obdélné, osově souměrné sakristie. Zdivo stavby doplňuje světle žlutá omítka a zdobné prvky, které vystupují ze struktury stěn v podobě lizén a obloučkového vlysu, jež jsou bílé barvy. Na hřebeni, na spojnici lodě a sakristii se nachází menší sanktusník s jehlancovou stříškou.

Západní průčelí a věž

Západnímu průčelí vévodí nízká hranolová věž zcela předsazená před loď. Hlavní vstup má podobu půlkruhově zaklenutého portálu osazeného dvoukřídlými dřevěnými dveřmi; nad nimi je dřevěný tympanon s reliéfem velkého kříže uprostřed a po stranách se symboly klíče a meče. Nad vstupem se nachází kruhové okénko se skleněnou výplní. Nad okénkem vystupuje z líce trojúhelníkový štítek zakončený trojitou profilací, shora krytý plechovou stříškou; na jeho vrcholu je umístěn kamenný kříž na dvoustupňovém soklu. Věž je po bocích zdobena lizénami a v horní části obloučkovým vlysem.

Na jižní straně je v přízemí věže prolomeno mohutné obdélné okno s půlkruhovým záklenkem, plocha je členěna též lizénami a obloučkovým vlysem. U severního boku věže se nachází polygonální přístavek s bočním schodištěm na kruchtě; má čtyři drobná okénka a plochou polygonální plechovou stříšku. Horní polovina je v nárožích členěna lizénami a hrany jsou mírně zkosené.

V této úrovni začíná zvonice patro věže: ve všech čtyřech stranách jsou prolomena mohutná obdélná okna s půlkruhovými záklenky a dřevěnými žaluziemi jako výplní. Nad okny jsou umístěny věžní hodiny s kruhovými ciferníky. Stěny věže jsou završené trojúhelníkovými štítky (falešnými štíty). Vršek je osazen čtyřbokou jehlancovou střechou se zkosenými hranami. Na samotné špici se tyčí zlatá makovice

s křížem. Krytinu zde tvoří měděný plech, podléhající jisté fázi oxidace.

Lod' kostela

Jižní stěna lodi je ve dvou osách prolomena dvěma okny; plochy jsou členěny lizénami a v horní části doplněny obloučkovým vlysem. Okna jsou podlouhlá obdélná s půlkruhovým záklenkem a profilovanými špaletami. V poslední třetině délky lodi přiléhá mohutná sakristie obdélného půdorysu, jejíž jižní stěna je osazena stejným oknem jako lod'. Na západní straně sakristie se nachází také vedlejší vstup do kostela. Svým stylem a podobou odpovídá vstupu hlavnímu, je pouze o něco užší; tympanon zdobí jen kříž v kruhu. Stěny sakristie jsou členěny lizénami a obloučkovým vlysem, přičemž zcela respektují řešení lodi. Jižní i severní stěny lodi, včetně přilehlých sakristií, jsou řešeny totožně.

Lod' je zastřešena sedlovou střechou s šedými, na koso kladenými šablonami, patrně vláknocementové (eternitové) krytiny. Střechy sakristií kolmo přiléhají ke střeše lodi, jde o sedlové střechy se zvalbenými štíty (polovalby). Jejich hřebeny leží ve stejné výškové úrovni. Na východě přiléhá k lodi podlouhlý, úzký presbytář s obloukovým (půlkruhovým) závěrem. Zastřešení presbytáře dosahuje výškové úrovně střechy lodi i sakristií; nad závěrem přechází do kuželové střechy, která kopíruje půdorys. Na hřebeni v místě styku lodi a sakristií je osazen malý sanktusník osmihranného půdorysu, otevřený osmi arkádovými otvory, završuje jej jehlancová osmihranná stříška. Na jejím hrotu je zlatá makovice s menším křížkem. Měděný sanktusník s pokročilou oxidací barevně odpovídá střeše věže.

Obloukovitě zakončený presbytář je osazen čtyřmi obdélnými okny s půlkruhovými záklenky, velikostí odpovídajícími oknům lodi i sakristií. V místě předpokládaného pátého okna v severovýchodním nároží se nachází drobný přístavek s koutovou pultovou stříškou; má vlastní okénko a drobný vstup z východní strany. Po obvodu presbytáře probíhá obloučkový vlys v jednotné výškové úrovni.

Dominantní prvky

Obloučkový vlys, obloukový portál s tympanonem, obdélná okna s půlkruhovým záklenkem, kruhové okénko. Jedná se o zřetelné rysy novorománského estetického výrazu v dostatečné míře natolik soustředěných, aby památka mohla být zařazena mezi emblematické příklady tohoto stylu.

3. 2. Kostel svatého Jana Křtitele v Újezdě pod Troskami

Architekt: Josef Pruvot

Stavitel: J. Schmitschen

Okres: Jičín

Obec: Újezd pod Troskami

Církev: Římskokatolická

Diecéze: Diecéze Litoměřická – jediný

Patronát: sv. Jan Křtitel

Výstavba: 1867 až 1871

Vysvěcení: 1871

Nadmořská výška: 311 m n. m.

Kraj: Královéhradecký kraj

Památkově chráněno: Ano, od 28. října 2021, samotná stavba, bez přilehlého areálu.¹⁴⁵

Dřívější stavba na stejném místě: Ano, kostel sv. Filipa a Jakuba – objekt byl poničen bleskem.¹⁴⁶

Historie

První písemná zpráva o obci pochází z roku 1318. Újezd byl pravděpodobně již od 14. století rozdělen na Horní a Dolní. V Horním Újezdě stál kostel sv. Jana Křtitele, zatímco věřícím v druhé části obce sloužil Dolní kostel sv. Filipa a Jakuba, oba však měly vlastní faru a hřbitov. Jejich těsná blízkost svědčí o existenci dvou samostatných dvorů či tvrzí, výslovně doložených roku 1559. Vlastnické poměry se často měnily, k nejvýznamnějším držitelům patřil Albrecht z Valdštejna. Dolní kostel po zásahu blesku kolem roku 1771 (uvádí se též 1775) vyhořel. Protože však zamýšlená větší novostavba neodpovídala dispozici parcely, zůstaly na jeho místě do roku 1868 jen ruiny, pak na místě vznikla škola. Oltářní obraz sv. Filipa a Jakuba byl přenesen jako boční oltář do nového kostela v Horním Újezdě.

Původní kostel sv. Jana Křtitele stál na stejném místě, byl však zničen požárem,

¹⁴⁵ Srov. Kostel sv. Jana Křtitele. In: *Národní památkový ústav – Památkový katalog*, dostupné z: <https://www.pamatkovykatalog.cz/kostel-sv-jana-krtitele-20351210> [cit. 30. 5. 2025].

¹⁴⁶ V souvislosti s návazností nového kostela na dřívější objekt připomíná kniha farního úřadu Pod Troskami č. 12 jen ojedinělé skutečnosti – poukazuje na několik detailů i jmen, jinak místy zmiňuje částky a položkové seznamy shrnující výdaje za rok 1870. Mezi drobným hmotným majetkem uvádí klekátka, obraz na oltář atp.

k němuž došlo 25. května 1866. Požár nevypukl přímo v kostele, plameny se však na něj rozšířily z nedalekého domu č. p. 4. Jak je psáno ve školní kronice, původní kostel nebyl v příliš dobrém stavu. Doslova je v tomto prameni uvedeno: „*Kdyby byl neshořel, byl by se zřítíl sešlostí, lidé báli se doň vcházet.*“¹⁴⁷ Více než rok zůstala obec bez svatostánku, stavba kostela nového započala v roce 1867, a to podle plánů Ing. Josefa Pruvota. Základní kámen byl posvěcen 28. 5. 1867 (A. Marek). K slavnostnímu vysvěcení došlo 24. června 1871, tedy o necelé čtyři roky později. Na věži byly původně tři zvony – sv. Jan Křtitel (528 kg), střední sv. Jan Nepomucký či sv. Filip a Jakub (158 kg) a nejmenší Panna Marie (tzv. umíráček). Po rekvizicích v letech 1916 a 1942 zůstal pouze umíráček, byť roku 1926 byly z darů pořízeny náhradní zvony od Josefa Šidlikovského z Lomnice nad Popelkou, které ovšem nepřežily druhou světovou válku.¹⁴⁸

Kostelní areál v rámci obce

Stavba dominuje vsi na jednom z nejvyšších bodů, odkud je vidět z každé strany. Leží západně od centra obce, v ose paralelní s místní komunikací ve směru na Troskovice. Stavba je zděna z opracovaných pískovcových kvádrů, po obvodu ji zvýrazňuje soklová podezdívka. Kostel obklopuje poměrně rozsáhlý hřbitovní areál, jenž západní zdí přiléhá k zahradě bývalé fary. Východně od kostela se rozprostírá zatravněné prostranství s několika stromy. Jižní a severní kostelní zeď nepřímou sousedí se zahradami několika rodinných domků.

Popis stavby a střechy

Kostel sv. Jana Křtitele je koncipován jako trojlodní stavba obdélného půdorysu s apsidovým závěrem presbytáře a hranolovou věží nad západním průčelím. Stavba je neomítnutá, plášť zdiva tvoří pravidelně kladené pískovcové kvádríky v tzv. gotické vazbě. Plášť lodi je zdoben podokapní římsou s obloučkovým vlysem.

Hlavní střecha lodi je sedlová, přičemž je kryta z většiny šedými šablonami

¹⁴⁷ Státní oblastní archiv v Zámrsku – Státní okresní archiv Jičín, fond Národní škola Újezd pod Troskami, Kronika školy, sv. 1 (1881–1932), inv. č. 2. s. 3

¹⁴⁸ Státní oblastní archiv v Zámrsku – Státní okresní archiv Jičín, fond Archiv obce Újezd pod Troskami, Obecní pamětní kniha 1836–1872, neusp., př. č. 14/2021. list 6; POCHÉ, Emanuel a kol. *Umělecké památky Čech*. Svazek 4 (T–Ž). Praha: Academia, 1982, s. 137; Kostel sv. Jana Křtitele. In: *Národní památkový ústav – Památkový katalog*, dostupné z: <https://www.pamatkovykatalog.cz/kostel-sv-jana-krtitele-20351210> [cit. 30. 6. 2025]; Krátké ohlédnutí za historií kostela sv. Jana Křtitele v Újezdě pod Troskami. In: *Újezd pod Troskami. Oficiální web obce*, dostupné z: <https://ujezdpodtroskami.cz/historie-kostela/> [cit. 30. 6. 2025]; O obci – základní informace. In: *Újezd pod Troskami. Oficiální web obce*, dostupné z: <https://ujezdpodtroskami.cz/obec/o-obci-zakladni-informace/> [cit. 30. 6. 2025].

z eternitu, jež jsou kladeny na koso, pouze po okrajích a spodních částech střechy je položen stejný plech jako na věži a sakristii. V zadní části hřebene, směrem k presbytáři, je osazen šestiboký sanktusník s červeným oplechováním, jehlancovou stříškou. Na jeho vrcholu se nachází makovice s křížem.

Jak dokládají mnohé jiné historizující stavby, byla i v případě tohoto kostela použita stavební část z minulého kostela. Nad hlavním vchodem je zazděn původní kámen s reliéfem kříže ze starého kostelíka(obr.2).

Západní průčelí s věží

Západnímu průčelí(obr.1.) dominuje dvoupatrová, z většiny předsazená hranolová věž, mezi podlažími oddělená profilovanou pásovou římsou s obloučkovým vlysem. V přízemí se nachází hlavní vstup osazený dvoukřídlými kazetovými dveřmi se segmentovým nadpražím, vsazenými do ústupkového portálu. Nad ním vystupuje z líce trojúhelníkové překrytí zakončené dvojitou profilací, v ploše s křížovým motivem. Nad vstupem je zasazeno mohutné obdélné okno s půlkruhovým záklenkem se skleněnou výplní a červeným dřevěným rámem. K nárožím lodi při věži přiléhají kvádřované přístavky bočních schodišť na kruchtě, v patře prosvětlené malými obdélnými okénky s půlkruhovým záklenkem a kryté stanovými stříškami s plechem. Zvonové patro věže má okna s dřevěnými žaluziemi, které tvarově i velikostně odpovídají oknu nad hlavním vstupem. Věž završuje jehlancová střecha se zlatou makovicí a latinským křížem. Střecha věže je kryta plechem v červené barvě.

Severní boční stěna

Severní stěna lodi je rytmizována lizénovými rámci a osami třech zapuštěných obdélných oken s půlkruhovými záklenky. Pod nimi se opakují drobná sdružená okénka. Původní boční vstup do lodi ze severu se nachází v ose pod prostředním oknem. Naznačený ústupkový portál je osazen dřevěnými dvoukřídlými dveřmi s tympanonem. Dveře jsou stejně jako u hlavního vstupu a rámu oken natřeny nevýraznou červenou barvou. Při východním zakončení se napojuje sakristie.

Východní závěr a sakristie

Presbytář je polygonálně uzavřen. Osvětlují jej čtyři okna též obdélného tvaru, podobná svým vzhledem oknům lodi, s jejichž porovnáním jdou však tato užší. Na severní straně k presbytáři přiléhá sakristie se samostatným vstupem, který je vyveden ve stejném duchu

jako hlavní vstup. Ke dveřím stoupají čtyři schody lemované plnými kamennými zídkami. Směrem k východu je orientováno menší obdélné okno s půlkruhovým záklenkem, zdobené menší mříží. Střecha presbytáře je pultová a zalamuje se podle půdorysného tvaru a její hřeben leží níže než hřeben lodi.

Jižní boční stěna

Jižní fasáda odpovídá členění severní strany, tedy okna s půlkruhovým záklenkem, svislé trojdílné dělení a drobná sdružená okénka v podokenní ose. Boční vchod na této straně byl zrušen, vstoupit do interiéru lze výhradně hlavním západním portálem.

Dominantní neorománské prvky

Výrazný obloučkový vlys, neomítnuté zdivo, naznačený ústupkový portál, obdélné okno s půlkruhovým záklenkem.

3. 3. Evangelický kostel v Bukovce

Architekt: František Schmoranz

Okres: Pardubice

Obec: Bukovka

Církev: Českobratrská církev evangelická

Diecéze: Chrudimský seniorát

Výstavba: 1859–1861

Vysvěcení: 6. října 1861 slavnostní otevření

Nadmořská výška: 236 m n. m.

Kraj: Pardubický kraj

Památkově chráněno: ne

Dřívější stavba na stejném místě: Na místě kostela stála dříve dřevěná modlitebna otevřená 31. července roku 1785.¹⁴⁹

Historie

Bohoslužby reformovaného evangelického sboru se zde poprvé konaly v srpnu v roce 1873. Vlastní modlitebnu sbor ještě nevlastnil, a tak se prozatím shromáždění konala ve stodole Jana Salavce, který rovněž věnoval pozemek pro nový kostel. První místní toleranční kostel byl dřevěný. K jeho slavnostnímu otevření došlo 31. července 1785. Dřevěná stavba nebyla podobně jako na jiných místech dostačující, a proto se už ve třicátých letech 19. století objevily myšlenky na nový zděný kostel. V církvi však došlo k několika rozporům především ohledně palčivé otázky, zda by se měl sbor přemístit do nedalekých Lázní Bohdaneč. Nakonec zůstal v Bukovce, což otevřelo cestu ke stavbě nového svatostánku započaté v roce 1857. K položení základního kamene však došlo až o tři roky později. Stavba byla dokončena v roce 1861, posvěcení kostela se konalo 6. října 1861.¹⁵⁰ Samotná stavba se uskutečnila díky mnoha darům a příspěvkům, mezi

¹⁴⁹ Evangelický kostel Bukovka. In: *Mistareformace.cz*, dostupné z: <https://mistareformace.cz/cs/m/evangelicky-kostel-bukovka> [cit. 30. 6. 2025].

¹⁵⁰ Vysoko nad hlavním vstupem do kostela se ve zdi nachází obdélná výduť, v níž jsou hnědou barvou vyvedeny informace, zanesené patrně při stavbě kostela. V horní části se nachází nápis poukazující na počáteční a koncový interval stavby: „Založen r. 1859“, na což navazuje „Dokonán r. 1861“. Tato informace je však v jistém rozporu s příslušným heslem v uznávané příručce Zdeňka R. Nešpora a Blanky Altové. Srov. NEŠPOR, Zdeněk R. – ALTOVÁ, Blanka. *Encyklopedie moderních evangelických (a starokatolických) kostelů Čech, Moravy a českého Slezska*. Praha: Kalich, 2009, s. 91.

nimiž jeden z největších darů pocházel od svobodného města Basilej, a to díky místnímu faráři Vilému Le Grandovi.

Stavební projekt pochází od Františka Schmoranze, chrudimského městského architekta. Otázka, zda se tento talentovaný projektant sám výraznějším způsobem podílel na samotné stavbě, zůstává otevřena, neboť jméno stavbyvedoucího se nepodařilo dohledat. Objekt v průběhu let prošel několika opravami, zejména pak v letech 1929, 1951, 1963, 1995–1996 a 2018, kdy stavba prodělala kompletní rekonstrukci krovu. Nutno ovšem podotknout, že žádný ze zmiňovaných rekonstrukčních zásahů nebyl tak razantní, že by zcela změnil charakter památky.¹⁵¹

Kostelní areál v rámci obce

Evangelický kostel v Bukovce je situován v západní části obce a stojí přímo při místní hlavní silnici, která směřuje západně k Rohovládově Bělé. Vstupní průčelí je orientováno k ulici, od níž je odděluje menší kovaný plůtek s brankou. Celkový areál ale není výrazně ohraničen, má podobu drobné zatravněné plochy s několika stromy. Okolí ani kostel samotný není nijak vyvýšen oproti ostatním domům, v ulici spíše navazuje na řadu rodinných domků se zahradami, dominuje zde pouze jeho věž. Přes silnici naproti kostelu se nachází větší zatravněná plocha se stromy a nedalekým pomníkem obětem druhé světové války.

Dispozice stavby

Jedná se o jednodlní neorientovaný kostel obdélného půdorysu, s průčelím a jednou dominantní věží na severní straně. Hlavní loď je osazena sedlovou střechou. Chrám symetricky člení okna a vodorovné římsy.¹⁵²

Popis stavby

Zdivo celé stavby pokrývá omítka bílé barvy, jednotlivé římsy a detaily však zvýrazňuje (okrově) hnědý odstín. Ostění oken a dveří jsou patrně kamenná, avšak nabílená stejně jako ostatní části zdiva.

¹⁵¹ Tamtéž, s. 91; Kostel Bukovka – rekonstrukce krovu a střechy, dostupné z: https://www.impuls.cz/regiony/pardubicky-kraj/kostel-oprava-rekonstrukce-krov-strecha-bukovka-pardubice-obrazem.A180619_161012_imp-pardubicky_kov/foto [cit. 30. 6. 2025].

¹⁵² Přestože je často označován za sakrální stavbu neorenesančního stylu, výrazně zde dominují neorománské prvky.

Severní průčelí s věží

Průčelí na severní straně (obr.3) je horizontálně rozděleno kamennou římsou, která pokračuje i přes boční zdi lodi a odděluje přízemí od prvního patra. Věž je v průčelí mírně předsunutá a dělí tak průčelí na tři segmenty. Ve spodní části je hlavní vstup s půlkruhovým záklenkem a s profilovaným ostěním. Záklenek je lemován hnědým půlkruhovým pásem. V tympanonu se nachází černý nápis zpodobněný velkými písmeny ve čtyřech řádcích: „*JÁ JSEM DVEŘE, SKRZE MNE VŠELLIBY KDO, SPASEN BUDE, A VEJDE I VYJDE, A PASTVU NALEZNE*“, pod ním je uvedeno *JAN X. IX*. Vstup je osazen dvoukřídlými dřevěnými dveřmi.

Na obou stranách od hlavního vstupu se nachází jedno zaslepené okénko též s půlkruhovým záklenkem a ozdobným půlkruhovým pásem. V okénku na východní straně je stejným typem písma, avšak v menší velikosti, vyveden nápis: „*Náš král Ferdinand I. Dobrotivý, svobodné a evangelické město Basilej, Gustav-Adolfský spolek, skoro všickni zdejší evangelíci a mnohé jiné církve stavěli dům tento celý z lásky*“. Ve slepém okénku na západní straně průčelí je psáno: „*Bůh láska jest, a kdož v lásce přebývá v Bohu přebývá a Bůh v něm*“. Pod tímto textem se stejně jako u hlavního vstupu nachází odkaz na příslušnou pasáž z Janova evangelia, z níž výňatek pochází – *1. Ján. 4, 16*.

V prvním patře průčelí se nad hlavním vchodem nachází v centrální části mohutné obdélné okno s půlkruhovým záklenkem, jež je děleno jedním sloupkem na dvě části se skleněnou výplní, kterou je vybavena i kružba v horní části. Po stranách od centrálního okna se nachází na každé straně jedno malé kulaté okénko, rovněž zvýrazněno širokým prstencem okrové barvy v obdobném řešení jako zdobný hnědý pás nad ostatními okny. Otvor na východní straně má skleněnou výplň, zatímco na západní je zazděn. Dále v těle věže nad hlavním oknem stojí tabulka s informacemi o počátku stavby. V nejdříve položené části trojúhelného štítu se nachází celkem pět okrouhlých okének, tři v těle věže a dvě na stranách. Prostřední má skleněnou výplň, obě postranní jsou vyplněna zaslepenou kružbou v podobě čtyřlaločtu. Zmiňována tři okénka ve střední části mají také výrazněji profilované kamenné ostění. Kruhové otvory na krajích postrádají jakékoliv ostění a výplň.

Trojúhelný štít lemuje hnědý štukový pás a přesně kopíruje okraj střechy. Pozornost si zaslouží věž čtvercového půdorysu, jež je okny rozdělena do dvou pater. Od střechy ji odděluje v průčelí dvoustupňová římsa s úzkou plechovou pultovou stříškou. Spodní část je osazena obdélným oknem s půlkruhovým záklenkem, okno se nachází na všech

čtyřech stranách věže, avšak pouze na severní straně je prolomeno a osazeno dřevěnou výplní, z ostatních tří stran jsou okna slepá. Zřetelný prvek zvonicevého vrchního patra tvoří ze všech čtyř stran menší zdvojená obdélná okénka s půlkruhovým záklenkem osazená dřevěnými výplněmi s žaluziemi. Věž zakončuje osmiboká jehlanová střecha, na jejímž vrcholu se na kulatém dřívku tyčí makovice, ze které vychází osmicípá hvězda zlaté barvy. Střechu pokrývá měděný plech lehce nahnědlého odstínu. Fasádu věže vertikálně člení svislé lizény, lemující s mírným propadem do zdiva okraje věže. Ta je zakončena výraznou profilovanou korunní římsou nesoucí dekorativní prvek v podobě obloučkového vlysu, který ze všech stran obepíná vrchní část věže.

Boční stěny a závěr

Boční stěnu na západní straně člení podélná římsa, vymežující přízemí a první patro. Svisle je stěna členěna pěti osami prolomených otvorů okny s půlkruhovými záklenky. Ve spodní části zdi se přímo uprostřed nachází vstupní dveře, svým vzhledem podobné hlavnímu vstupu. V tympanonu je umístěn nápis: „*Dům můj dům modlitby jest. Luk 19,76*“. Vedlejší vstup doplňují též dvě okénka s půlkruhovým záklenkem, avšak menší než v patře. V krajních osách lze vidět okénka kruhová. Východní stěna, která není osazena dveřmi, oblouk pouze naznačuje. V ostatních prvcích se nijak neliší.

Na jižní zdi kostela se v zadní části nachází malý obdélný přístavek se sedlovou stříškou zdobený obloučkovým vlysem, stejným jako na věži. Nad přístavkem v trojúhelném štítu vystupuje velké rozetové okno bez skleněné výplně.

Dominantní neorománské prvky

Obloučkový vlys, zdobný portál s tympanonem, kruhová okénka, obdélná okna s půlkruhovým záklenkem, naznačená sdružená okna.

3. 4. Kostel svatého Vavřince v Selmicích

Architekt: Jan Hrádek z Karlína

Okres: Pardubice

Obec: Selmice

Církev: Římskokatolická

Diecéze: Královehradecké biskupství

Patronát: sv. Vavřinec

Výstavba: 1903–1904

Vysvěcení: 1904

Nadmořská výška: 206 m n. m.

Kraj: Pardubický kraj

Památková ochrana: ano, kulturní památka od 4. 2. 1998

Dřívější stavba na stejném místě: ano – dřevěný barokní, pobořen v roce 1832¹⁵³

Historie

První písemnou zprávu o Selmicích dokládá zmínka o majetkové příslušnosti obce k opatovickému klášteru z roku 1142. Posléze držel Selmice cisterciácký klášter v Sedlci, jemuž byl statek v době husitských válek odňat. Ve 14. století se oblast dostává do rukou drobných šlechticů. Koncem 15. století přechází část majetku k Pernštejnům a roku 1560 bylo pardubické panství se Selmicemi prodáno králi Ferdinandu I. Oblast až do 19. století spravovala královská dvorská komora. Sakrální krajina a sídelní struktura se výrazně promítají do místní mikrotoponymie. Polím směrem k Labi se tradičně říkalo „Za kostelem“ (podle staršího kostela na návsi), naproti tomu plochy „Za vsí“ a „V polích“ odkazují na polohu novějšího kostela mimo historické jádro.

Současná historizující jednolodní stavba z režného zdiva vznikla v letech 1903–1904 podle plánů Jana Hrádka z Karlína na místě dřevěného barokního předchůdce zbořeného roku 1832. Provedení hřbitovní ohradní zdi a východně situované márnice nezaprou shodný historizující výraz. Areál tvoří architektonicky a urbanisticky soudržný celek, který vhodně navazuje na dvůr Františkov a je přirozenou součástí širšího historického prostředí kladrubského hřebčína. Areál kostela je od roku 1998 zapsán jako kulturní památka.¹⁵⁴

¹⁵³ Kostel sv. Vavřince. In: *Národní památkový ústav – Památkový katalog*, dostupné z: <https://www.pamatkovykatalog.cz/kostel-sv-vavrince-16142939> [cit. 30. 6. 2025].

¹⁵⁴ Kostel sv. Vavřince. In: *Národní památkový ústav*; Selmická historie. In: *Selmice. Oficiální stránky*,

Kostelní areál v rámci obce

V blízkosti místní komunikace na východním konci obce leží ohradou vytyčený areál hřbitova, jehož dominantu zosobňuje kostel svatého Vavřince se štíhlou věží vsazenou do západního průčelí. Při východním úseku ohrazení se nachází márnice. Část ohradní zdi k silnici je pojata jednotně a výtvarně navazuje na architekturu kostela.

Areál hřbitovního kostela svatého Vavřince na východním okraji obce představuje architektonicky i urbanisticky jednotně koncipovaný celek s výrazem krajinné dominanty. K lodi se pojí pětiboký presbytář po stranách sakristie a v západním průčelí se tyčí štíhlá věž se zvonovým patrem s trojitými obloukovými okny. Interiér je zaklenut čtyřmi poli křížové klenby; ve věži se dochovaly zvony z poloviny 16. století a oltářní obraz přeloučského rodáka Františka Dvořáka (Brunnera).

Nalezené nákresy

Na základě nalezených nákresů ke stavbě kostela vyplývá, že prvním osloveným architektem nebyl Jan Hrádek. Před ním byl požadavkem na vypracování projektu pověřen patrně Johan Tomášek z Chrudimi, který vytvořil stavební nákresy v listopadu 1896. Nákresy obsahují dva listy půdorysu, pohled z jednotlivých stran (obr. 4–5) i příčné a podélné řezy. Dále se v souboru nachází i nákres kostela spolu s areálem hřbitova s detaily brány hřbitovní zdi a márnice. Do souboru je v neposlední řadě zařazen i nárys hlavního oltáře.¹⁵⁵

Návrh kostela od J. Tomáška se nese též v neorománském historizujícím slohu, přičemž ve větší míře kladl důraz na tradičněji ukotvenou podobu, než jak památka vypadá v současnosti. Tento přístup k pojetí nerománského historismu lze vidět např. u kostela svaté Marie Magdalény ve Skořenicích či v evangelickém kostele v Černilově, kdy mezi dominantně historizující prvky patří především užití obloučkového vlysu, dále pak štíhlá věž s osmibokou jehlancovou střechou, na jejíchž čtyřech stranách jsou vyzděné ostré trojúhelné štíty.

dostupné z: <https://www.selmice.cz/historie> [cit. 30. 6. 2025].

¹⁵⁵ Státní oblastní archiv v Zámrsku – Státní okresní archiv Pardubice, fond Farní úřad Kladruby, kniha 1, neuspořádáno; přírůstkové číslo 35/2015. Nákresy ku stavbě kostela sv. Vavřince v Selmicích.

Popis stavby

Tato stavba je podle památkového ústavu označena jako neorománská.¹⁵⁶ Je ovšem třeba podotknout i množství neogotických prvků, mezi něž patří kupříkladu lomený oblouk, gotická okna či opěrný systém. Mezi neorománské prvky lze řadit zejména ozuby či spojené trojité okno, třebaže není spojeno sloupky. Celý kostel je neomítnutý, zdivo tvoří vedle oranžových také cihly světlé, takřka bílé barvy.

Mohutná hranolová věž na západní straně je z většiny předsazená lodi. Ve spodní části se nachází hlavní gotický portál vyvedený v podobě lomeného oblouku, osazený dvoukřídlými dřevěnými dveřmi s kovanými gotickými panty, k nimž vedou dva schody. Nad portálem probíhá kamenná římsa, která se ve stejné výšce táhne kolem celé stavby. Nepatrně výše nad římsou je prolomeno mohutné okno s kamenným ostěním s trojlalokem. Další pomyslné patro vymezuje opět kamenná profilovaná římsa, navazující na spodní hranu střechy. Pod ní se kolem dokola táhnou ozuby. V dalším poli věže, která odpovídá výšce trojúhelného štítu, je uprostřed prolomeno drobné obdélné okénko a nad ním hodinový ciferník čtvercového tvaru, který se nachází na západní, jižní a severní straně. V současné době je tento hodinový číselník značně zašlý. Poslední patro, označované jako zvonivé, je opět děleno profilovanou římsou a ozuby. V tomto patře se nachází spojené trojité okno, které není čistě románské, ale udržuje spíše gotický ráz. Prolomeno je do všech čtyř světových stran, přičemž nepostrádá výplň a dřevěné žaluzie. Hranu střechy ohraničují opět ozuby a profilovaná římsa. Věž je osazena čtyřbokou jehlancovou střechou, jejíž vrchol zakončuje plechová hrotnice s makovicí a křížem, který se však dochoval jen částečně. Je zde využita prejzovaná krytina.

Lod' kostela

Severní stěna lodi je dělena čtyřmi osami mohutných gotických oken s kamenným ostěním a trojlalokem v samotném vrcholu. Okna vyplňují skleněné vitráže. Prostor mezi okny a na nárožích lodě je členěn opěrným systémem, vyvedeným ze stejných cihel, pouze stříšky jsou z kamene. Vodorovně je zeď formována dvěma římsami, které – jak již bylo zmíněno – procházejí kolem celé stavby. Dolní římsa navazuje na spodní hranu oken, a horní prochází společně s ozuby těsně pod hranou střechy. Lod' má sedlovou střechu krytou pálenými taškami, které jsou poněkud novější než tašky na presbytáři a sakristiích.

¹⁵⁶ Kostel sv. Vavřince. In: *Národní památkový ústav* [cit. 30. 6. 2025].

Východní strana je ukončena trojúhelným, vpadlinami zdobeným štítem.

Jižní stěna lodi je členěna podobně, jsou zde však prolomena pouze tři okna. V jihozápadním rohu stojí na místě krajního okna polygonální úzký patrový přístavek, který je osazen třemi úzkými obdélnými okénky v přízemí a prvním patře. Samotný vrchol pak uzavírá vlastní polygonální stříška.

Východní presbytář

K východní části lodi přiléhá podlouhlý polygonální presbytář se dvěma totožnými sakristiemi, umístěnými kolmo k ose presbytáře. Ten je osazen celkem pěti gotickými lomenými okny s kamenným ostěním, které jsou v nárožích od sebe děleny opěrnými pilíři. Vodorovně je opět členěn římsami a ozuby. Hřeben presbytáře je položen o několik metrů níže než hřeben lodi. Osazen je sedlovou střechou, která se v závěru láme do vícestranného ukončení, jež odpovídá půdorysu. Na hřebeni se nachází menší křížek s makovicí.

Sakristie jsou obdélného půdorysu s trojúhelným štítem a sedlovou střechou. Obě sakristie mají v ose průčelí vedlejší vchod vyvedený v podobě portálu s lomeným záklenkem a zdůrazněný několika do oblouku umístěnými cihlami. Vstup je osazen kovanou mříží s brankou, která však nenese výraz žádného historizujícího slohu. Za brankou se nachází dřevěné jednokřídlé dveře, vsazené v kamenném ostění. Trojúhelný štít zdobí místo říms ozuby.

Dominantní prvky

Ozuby, sdružená okna, neomítnuté zdivo.

3. 5. Evangelický kostel v Krouně

Architekt: František Schmoranz

Okres: Chrudim

Obec: Krouna

Církev: Českobratrská církev Evangelická

Diecéze: Chrudimský seniorát

Výstavba: 27. července 1874, kdy byl položen základní kámen; dokončen roku 1891

Nadmořská výška: 541 m n. m.

Kraj: Pardubický kraj

Památkově chráněno: kulturní památka od 3. května 1958

Dřívější stavba na stejném místě: 1784 byl v Koruně postaven toleranční kostel – dřevěný, zatím nelze s jistotou potvrdit, zda se nacházel na tomtéž místě či jinde.¹⁵⁷

Historie

Stavba tohoto evangelického kostela započala v roce 1874. Její místo nebylo vybráno náhodou, neboť již dříve zde stála menší toleranční modlitebna z roku 1784. V době realizace nového sakrálního objektu zde působil farář Gustav Opočenský,¹⁵⁸ pro nějž se uskutečnění stavby stalo životním dílem, s nímž souvisela i živá organizační činnost spjatá za tímto cílem s pořádáním sbírek a dobrovolných prací. Návrh stavby byl vypracován od známého slatiňanského architekta Františka Schmoranze. Její realizace pak probíhala pod vedením Karla Šíra, stavitelského mistra z Nového Města na Moravě. Přípravy ke stavbě započaly už v květnu 1874, přičemž nejprve bylo zapotřebí zpevnit podloží. Z tohoto důvodu došlo také k prohloubení základů, které se v prvotním návrhu pravděpodobně nepředpokládalo. Do základů byl využit stavební materiál ze staré

¹⁵⁷ Srov. Historie sboru. In: *Českobratrská církev evangelická v Krouně*, dostupné z: https://krouna.evangelnet.cz/?page_id=17; Kostel evangelický. In: *Národní památkový ústav – Památkový katalog*, dostupné z: <https://pamatkovykatalog.cz/kostel-evangelicky-12633013> [cit. 30. 6. 2025].

¹⁵⁸ V zadní části evangelického chrámu po pravé straně vedle apsidy je hrob ohraničený malým kovaným plůtkem v historizujícím stylu. Ve zdi kostela jsou zazděny tři černé kamenné desky se jmény místních farářů. První je zde zmíněn Daniel/Daniele Martona, který v Krouně působil jako třetí farář mezi léty 1792 a 1828. Druhá deska je věnovaná památce faráře Gustava Opočenského, sloužícího zde v letech 1870–1902. Tabulka také zmiňuje, že právě Opočenský se zasloužil o zbudování chrámu. Třetí deska nese jméno Vladimíra Kučery, taktéž místního faráře, působícího mezi roky 1955 a 1996.

modlitebny, ale též ze špýcharu z roku 1828, jenž byl tou dobou již zrušen. K položení základního kamene došlo 27. července 1874. Uložen je napravo od hlavního vchodu. Z důvodu nedostatku financí byla stavba v roce 1875 na dva roky přerušena. V roce 1877 mohly být práce opět obnoveny, nyní však již pod vedením architekta a stavitele Františka Schmoranze, který také stavbu v roce 1878 dokončil. Celková cena výstavby tohoto chrámu dosáhla přibližné částky 80 tisíc zlatých. V roce 1899 byla věž osazena třemi zvony, jež však byly i spolu s píšťalami od varhan zabaveny v rámci rekvizic za první světové války. Nový kazatel Karel Andrlé nechal pořídit nové zvony, které byly slavnostně uvedeny na své místo 17. května 1928, které čekal podobný osud za druhé světové války.

V letech 1984–1987 proběhla velká rekonstrukce kostela, během níž byla pořízena nová fasáda, došlo k opravě krovů a věže, jejíž střecha dostala měděnou krytinu.¹⁵⁹

Kostelní areál v rámci obce

Obec Krouna je rozdělena na dvě pomyslné poloviny, jejichž rozmezí tvoří hlavní silnice vedoucí z Hlinska. Ves je tak symbolicky přepažena na severní a jižní část. Evangelický kostel se nachází v jižní části obce v mírném svahu stoupajícím směrem na jih. Protipólem této stavby je římskokatolický barokní kostel svatého Michaela vystupující nad hlavní silnicí v severní části vesnice. Hřbitovní zeď kostela obklopuje zástavba rodinných domů a zeleň zahrad chatové oblasti. Jihovýchodní část zdi zčásti přiléhá k poli. Západní část hřbitovního areálu se vine v rovnoběžné orientaci s vedlejší silnicí vedoucí jihozápadně k městu Svratka. Tato komunikace je s kostelem spojena menším kamenným mostkem, pod nímž protéká potok Krounka.

Dispozice stavby

Jedná se o orientovaný kostel obdélné základny, jehož délka činí 36 metrů a šířka 20 metrů. V západní části kostela vychází ze střechy masivní osmihránná věž dosahující 52 metrů. Na východní straně se nachází odsazený pětiboký presbytář.

Popis stavby

Na první pohled zaujme kontrast mezi světlou omítkou smetanové a okrové barvy, dojem

¹⁵⁹ NEŠPOR, Zdeněk R. – ALTOVÁ, Blanka. *Encyklopedie moderních evangelických (a starokatolických) kostelů*, s. 244–245; Historie sboru. In: *Českobratrská církev evangelická v Krouně; Kostel evangelický*. In: *Národní památkový ústav – Památkový katalog* [cit. 30. 6. 2025].

zanechává také protiklad tmavého zbarvení mohutných kamenných opěrných pilířů. Západní průčelí je děleno třemi osami (obr.6.), se silně předsazenou střední částí oproti zbytku lodi. Ve středu se nachází hlavní vysoký vstup do kostela s půlkruhovým záklenkem, ve kterém vyniká neogotická kamenná kružba. Ke dvoukřídlým dveřím vede menší kamenné schodiště. Jednotlivá patra jsou zde od sebe dělena pískovcovou římsou. Nad vstupem se v patře nachází rozetové okno s kamennou kružbou. Nad ní se nachází také pískovcová římsa, přecházející do mohutného trojúhelníkového štítu, který je zdoben obloučkovým vlysem a v jehož středu je v nice umístěn velký pískovcový kalich. Hrany předsazené střední části průčelí lemuje systém trojstupňových opěrných pilířů, které jsou vystaveny z neopracovaných kamenů. Vizuální dojem těchto sloupů podtrhují pískovcové stříšky a sokly. Daný opěrný systém symetricky lemuje celou loď i presbytář, avšak čtveřice pilířů na předsunuté části průčelí je částečně vyvedena i z opracovaných pískovcových kvádrů. Pravá i levá strana západního průčelí jsou symetricky stejné, osazené dvěma úzkými okny, a to menším v přízemí a vyšším v patře. Okna mají půlkruhové záklenky. Ve vrchní části se nachází sešikmené pásy obloučkového vlysu, jež navazují na trojúhelníkový štít. Stejně jako u předsazené střední části, jsou i zde na krajích hrany lodě lemovány dvojicí opěrných pilířů, v porovnání s předchozími však nižšími, pouze dvoustupňovými.

Ze střední části průčelí vychází mohutná osmihranná věž se štíhlou jehlancovou střechou téže konfigurace, která je zakončena makovicí s pěticípou hvězdou. Čtyři z osmi stěn věže disponují osazenými sdruženými dvojokny románského výrazu, jež jsou částečně zapuštěna. Jedná se o čtyři stěny, které odpovídají světovým stranám. Do zbylých čtyř stěn jsou prolomena pouze malá kulatá okénka, a to v horní části. Samotný vršek věže zdobí charakteristický obloučkový vlys. Střecha věže i samotné lodi je pobita tmavým plechem.

Severní a jižní stěna lodi jsou téměř totožné (obr.7), přičemž je dělí šestice dvoustupňových neomítnutých kamenných pilířů do pěti segmentů. V každém z nich se nachází podélná úzká okna s půlkruhovým záklenkem, stejná jako na stranách průčelí. Okna jsou osazena vitrážovými skly, imitujícími gotickou kružbu. Vrchní části lodi zdobí obloučkový vlys, který se nachází v jednotlivých segmentech mezi pilíři. Jak bylo zmíněno, boční stěny lodě jsou téměř totožné, avšak jižní stěna je osazena jednoduchými dveřmi s kamenným ostěním umístěnými v samotném středu. V severní stěně se nachází podobné dveře, jsou však situovány v prvním segmentu na kraji za hlavním průčelím.

Z východní zdi vychází mohutný pětiboký presbytář, jehož šíře odpovídá

předsazené střední části v průčelí. Jednotlivé stěny jsou podobně jako u lodi členěny opěrnými pilíři. Stejně jsou zde prolomena úzká podlouhlá okna, avšak pouze v horní části. Nepatrně se liší i okno ve středu presbytáře, které je o něco více rozšířeno než zbylá čtyři. Obloučkový vlys zdobí jednotlivé segmenty presbytáře, ale i samotnou východní stěnu lodi, kde tento dekorativní prvek lemuje úhel střechy. Mezi východní stěnou lodi a jižní stěnou presbytáře se za malým kovaným plůtkem nachází hrob, kde jsou pochováni tři bývalí faráři, jež zde působili.¹⁶⁰ Celý kostel je dole při zemi lemován patrně pískovcovými deskami.

Dominantní neorománské prvky

Obloučkový vlys, neomítnuté (režné) zdivo, románská sdružená okna, obdélná okna s půlkruhovými záklenky.

¹⁶⁰ Na východní stěně lodi jsou umístěny tři černé kamenné desky, kde jsou uvedena i jména farářů – jedná se o ThMgr. Vladimíra Kučeru, Gustava Opočenského a Daniela Martona.

3. 6. (Červený) kostel sv. Josefa ve Svitavách

Architekt: Josef Schmalzhoffer z Vídně

Stavitel: Václav Ryšavý

Okres: Svitavy

Obec: Svitavy

Církev: Redemptoristé od 1855 do 13./14. dubna 1950, nyní římskokatolická církev

Diecéze: Královehradecká

Patronát: svatý Josef

Výstavba: 1894

Vysvěcení: 8. září 1896

Nadmořská výška: 440 m n. m.

Kraj: Pardubický kraj

Památkově chráněno: památkově chráněno od 3. května 1958, dne 30. 1987 prohlášen kulturní památkou

Dřívější stavba na stejném místě: od 1855 kolej redemptoristů

Historie

Redemptoristický klášter s kostelem svatého Josefa vznikl v tehdejší svitavské čtvrti Lány z iniciativy P. Josefa Karleggera. Základní kámen byl položen 23. září 1894 a po dvouletém stavebním procesu byl chrám 8. září 1896 slavnostně uveden do užívání. Světil jej dr. Theodor Kohn, šestý olomoucký arcibiskup. Stavba trojlodní, dvouvěžové baziliky v neorománském slohu proběhla podle plánů dvorního stavitele Josefa Schmalzhoffera z Vídně. Realizaci provedl svitavský stavitel Wenzel Ryschawy (Václav Ryšavý). Konvent navazoval na starší působení redemptoristů v nedalekém Koclířově (kolej od roku 1855), jejich přesun do Svitav tak přirozeně rozšiřoval misijní působnost řádu v regionu.

Řád zde setrval do konce druhé světové války. Po roce 1945 došlo k odchodu německy hovořících členů a v noci z 13. na 14. dubna 1950 byla komunální bezpečnostní akcí proti klášterům (tzv. Akce K) komunita násilně rozpuštěna. Klášterní budovy přešly

ke svitavské nemocnici, zatímco duchovní správa kostela připadla římskokatolické farnosti Svitavy. Od počátku 21. století probíhají postupné opravy, zejména pak znovuzprovoznění zvonů v roce 2015, obnova věžních hodin roku 2016 a mnohé další.¹⁶¹

Kostelní areál v rámci města

Kostel se nachází nedaleko centra v jihozápadní části města. Jak bylo zmíněno výše, celý areál bývalého kláštera je dnes součástí areálu svitavské nemocnice. Přímo v bývalých prostorách kláštera sídlí v současnosti psychiatrické oddělení. Pomyslný areál nemocnice protíná ulice U stadionu, která prochází kolem jižní zdi kostela.

Prostranství východního hlavního vstupu do kostela dnes dominuje parkoviště s průjezdem k budovám nemocnice. K jižní zdi přiléhá úzká travnatá plocha, která je obehána nízkým kovaným plůtkem. V úrovni presbytáře navazuje na kovaný plot cihlová zeď s železnou branou, na niž navazuje další vstup na pozemky nemocnice. Západní stěna je obklopena zatravněnou ohrazenou plochou s několika stromy. Severní zeď kostela přiléhá k budově nemocnice a část sousedí s bývalou rajskou zahradou, jež si dodnes zachovala svůj ráz.

Dispozice stavby

Je patrné, že tato stavba svou podobou a koncepčním řešením odkazuje k původním románským klášterům a jejich bazilikám. V tomto případě se jedná o trojlodní neorientovanou baziliku s průčelím s dvojicí věží a s pětibokým uzavřeným presbytářem.

Popis stavby

Fasáda včetně zdobných prvků a částí opěrného systému je tvořena z červených cihel. Stříšky opěrného systému a římsy jsou z kamene, nejspíše z pískovce. Průčelí na východní straně je rozděleno třemi osami a čtyřmi odstupnými opěráky na krajích věže. Ve střední části poutá pozornost předsazený hlavní vstup s mohutným ústupkovým portálem a trojitě odstupněným ostěním s vloženými sloupky s patkami a hladkým dřikem. V odstupněném půlkruhovém záklenku v tympanonu je reliéf s vyobrazením

¹⁶¹ POŠTULKA, Marek. *Dějiny a katalog knihovny někdejšího redemptoristického kostela sv. Josefa ve Svitavách*. Bakalářská práce. Vedoucí práce: Mgr. Jana Oppeltová, Ph.D. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, Filozofická fakulta, Katedra historie, 2017, s. 9–11; Kostel svatého Josefa. In: *Římskokatolická farnost Svitavy*, dostupné z: <https://farnost-svitavy.cz/kostel-sv-josefa/> [cit. 30. 6. 2025]; Kostel svatého Josefa. In: *Městské muzeum a galerie ve Svitavách*, dostupné z: http://www.muzeum.svitavy.cz/stale-exp/mestsky-pamatkovy-okruh/kostel-sv-josefa/62-1/?utm_source [cit. 30. 6. 2025].

Krista dobrého pastýře s holí a jehnětem či beránkem na pravém rameni. Okolí Krista je zdobeno akanty v podobě zdobných volut. Po stranách portálu vynikají dvě úzká okénka s půlkruhovým záklenkem. Nad hlavním portálem vystupuje pás pěti arkád na sloupcích s polokruhovými záklenky, které jsou vyvedeny též z cihel. Okenní otvory nejsou na rozdíl ostatních partií prolomeny ve druhé a čtvrté arkádě. Nad arkádou se nachází kruhová rozeta se sedmi okénky téže tvarové kompozice. Samotná rozeta má taktéž ostění z cihel. Vrchní část prvního patra nad rozetou dotváří ozdobný pás obloučkového vlysu. Stejným stylem je zdoben i trojúhelný štít s malým okénkem ve středu.

Obě věže jsou horizontálně členěny kordonovou římsou do jednotlivých pater. Severní i jižní věž mají vlastní vstupy, jejich síla a reprezentativní efekt nejsou identické v porovnání s velkorysým pojetím hlavního vstupu. Ústupkové vchody mají též tympanony s reliéfy, avšak poněkud menší. Na reliéfu jižní věže je zpodobněn svatý Alfons z Lignory, zatímco na severní věži lze spatřit svatého Klementa Dvořáka. Nad oběma vchody se nachází rovněž pás arkád, v tomto případě však menší, neboť se jedná o jejich trojitou realizaci s jedním prolomeným oknem. Stejně arkády jsou použity i na bočních stranách obou věží. V úrovni rozety se na věžích ze tří stran vyjímá jedno obdélné okno s půlkruhovým záklenkem, doplněné opět obloučkovým vlysem v horní části, který je stejným způsobem zastoupen ve všech patrech. O patro výše lze spatřit sdružená podvojná okna, taktéž situovaná do tří světových stran. Nejvyšší patro prolamuje sdružené potrojně okno s převýšeným středním oknem. Střecha věže je osmiboká jehlancová a na čtyřech stranách jsou mimo vnitřních stran vyzděné ostré trojúhelné štíty, osazené hodinovými ciferníky. Vrcholy věží jsou zakončeny makovicemi a zlatými kříži. Střecha věží je pokryta měděným zatmaveným plechem.

Severní vedlejší loď uzavírá pultová střecha, stěna vedlejší lodi je prolomena čtyřmi obdélnými okny s půlkruhovými záklenky a menším ústupkovým portálem s trojúhelným štítem. Tympanon je zdoben opět reliéfem podobného charakteru, na tomto vyobrazení je však ústředním motivem Panna Marie s Ježíškem v náručí a dvěma anděli. Jejich okolí je opět zdobeno akanty v podobě volut. Celá stěna je dělena na pět segmentů vnějším opěrným systémem, přesněji pěti opěráky z cihel, které jsou ukončené kamennou sedlovou stříškou. Vrchní část vedlejší lodi opět zdobí obloučkový vlys. Poslední segment vedlejší lodi je pokryt sedlovou střechou s trojúhelným štítem, v jehož středu vyniká úzké podlouhlé okénko s půlkruhovým záklenkem. Štít je ohraničen kamennou římsou.

Hlavní loď v prvním patře je taktéž členěna do pěti segmentů, osazených pěti potrojnými okny oddělenými sloupky s převýšeným středním oknem. Okna jsou též osazena vitrážovým sklem. Jednotlivé segmenty vzájemně odděluje vnější opěrný systém, který se skládá z opěráků s pultovou kamennou stříškou u hlavní lodi a opěráků se sedlovou kamennou stříškou, vyrůstajících ze střechy boční lodi, tyto dvě části jsou spojeny zděnými spojnicemi se slepými arkádami. I jednotlivé segmenty hlavní lodi zdobí ve vrchní části obloučkový vlys. Hlavní loď je osazena sedlovou střechou, zatímco vedlejší lodi mají střechu pultovou. V těchto realizacích byla patrně využita střešní krytina z imitace břidlice šedivé barvy.

Jižní část kostela přiléhá k věži a částí vedlejší lodi k budově nemocnice. Severní vedlejší loď je pak rozšířena úzkým nízkým přístavkem s několika většími okny. Tuto část spolu s bývalou rajskou zahradou uzavírá vysoká zeď s železnou branou.

Západní část kostela je ukončena pětibokým presbytářem, horizontálně členěným dvěma profilovanými kordonovými římsami. V úrovni prvního patra je do zdi prolomeno pět obdélných oken s půlkruhovými záklenky. V horní části presbytáře se nachází trojitě slepé arkády s kamennými sloupky. Na střeše presbytáře je použita zvalbená sedlová střecha, pro potřeby střešní krytiny posloužila patrně rovněž imitace břidlice šedé barvy.

Dominantní neorománské prvky

Podoba románské baziliky, obloučkový vlys, sdružená okna, kruhová okénka, obdélná okna s půlkruhovým záklenkem, ústupkový portál s tympanonem.

3. 7. Kostel svatého Vojtěcha v Dolanech

Architekt: Boža Dvořák¹⁶²

Okres: Pardubice

Obec: Dolany

Církev: Římskokatolická

Diecéze: Královehradecká

Patronát: Sv. Vojtěch

Výstavba od 1913–1914

Vysvěcení 5. července 1914, za účasti královehradeckého biskupa

Nadmořská výška 225 m. n. m.

Kraj: Královéhradecký kraj

Památkově chráněno: ne

Dřívější stavba na stejném místě: ne

Historie

Myšlenka vybudovat v Dolanech kostel se poprvé objevila v roce 1895. Dne 17. listopadu 1895 se v obci konala mimořádná valná hromada, z níž mimo jiné vzešel přímo zvolený devítičlenný Komitét pro výstavbu kostela.¹⁶³ Se samotnou stavbou se však z různých důvodů v roce 1895 nezačalo, a proto byla realizace tohoto plánu odložena na plných devět let. Obec se tak k záměru postavit vlastní kostel navrátila opět v roce 1904, kdy byly také započaty pozvolné přípravy. S vlastní výstavbou se započalo až po dalších devíti letech v roce 1913. Komitét pro výstavbu kostela oslovil Pardubického architekta Bóžu Dvořáka. Zápisy z kroniky uvádí, že náklady na stavbu činily 21 200 korun.¹⁶⁴ Je namístě též podotknout, že kostel byl vystaven nákladem obce s přispěním místních obyvatel.¹⁶⁵

¹⁶² Srov. Kostel sv. Vojtěcha. In: *Dolany u Pardubic. Oficiální stránky obce*, dostupné z: <https://web.archive.org/web/20180830112805/http://obecdolany.cz/historie/kostel> [cit. 30. 6. 2025].

¹⁶³ Státní okresní archiv Pardubice; Archiv obce Dolany, (1732) 1850 - 1945 (1988) (NAD 53); inv. č. 1; ukl. j. 1; Pamětní kniha str. 1.

Členové komitétu: předseda – Jičínský Josef z č. p. 21, pokladník – Kučera Václav č.p. 6, zapisovatel – Jirásek Josef č.p. 8, Kolín Josef č.p. 32, Unvojka Václav č.p. 84, Výrovský Václav č.p. 35, Pázner František č.p. 62, Havlíček Jan č.p. 61, Pluhovský František č.p. 22,

¹⁶⁴ Státní okresní archiv Pardubice; Archiv obce Dolany, (1732) 1850 - 1945 (1988) (NAD 53); inv. č. 1; ukl. j. 1; Pamětní kniha, str. 21

¹⁶⁵ Kostel sv. Vojtěcha. In: *Dolany u Pardubic. Oficiální stránky obce*, dostupné z: <https://web.archive.org/web/20180830112805/http://obecdolany.cz/historie/kostel> [cit. 30. 6. 2025].

Na konci června se začíná příprava místa pro stavbu – dne 26. června byly přivezeny dvě fůry vápna z firmy Kerhart a Tachecí Pardubice a o den později byla přivezena třetí. Dále je v kronice uvedeno důležité datum 30. června, kdy se do Dolan dostavil mistr Rudolf Vytlačil z Pardubic, stavbyvedoucí od Bóži Dvořáka, spolu s dalšími pracovníky zejména s Josefem Beranem ze Ždánic, Františkem Panchartkem ze Ždánic a Josefem Vyčítalem. S prací započali v osm hodin ráno, kdy přistoupili k vyměřování základů. Na místě současného kostela stála původně dřevěná kůlna, v níž byla chována pravděpodobně obecní stříkačka. Na konci června se tato kůlna rozebrala a dřevo z ní bylo použito na základy kostela.¹⁶⁶

Samotná stavba kostela byla zahájena 2. července, kdy se započalo se zděním základů.¹⁶⁷ Práce na základech probíhaly i 10. července, kdy ze záznamů vyplývá, že se jednalo především o umístění kamenných desek z vnější strany. Stejného dne se zástupci obce Václav Tomáš, Václav Buben a František Pluhovský vydali do Hradce Králové za zvonařem Janem Bělohoubkem, aby domluvili vyhotovení nových zvonů, přičemž se domluvili na ceně 3 korun za jeden kilogram zvonoviny.¹⁶⁸

Dne 13. července 1913 proběhlo svěcení základního kamene, které provedl Josef Palouš, farář ze Starých Ždánic. Podle kroniky byl do základního kamene vložen spis, jehož autorem byl Václav Buben, rolník z č. p. 1. Ten uvádí: „*Kostelík tento vystaven jest ku cti a chvále Boží náklonění za péči občanstva a obce Dolanské. Myšlenka tato ujímala se v obci zdejší od r. 1895, kterýžto rok počato*“.¹⁶⁹

Sbírka na výstavbu kostela trvala několik let. Shromážděné příspěvky nebyly jen od místních, ale též z obecní pokladny. Počátkem července 1913 bylo vybráno 1400 korun. Obec přebrala na sebe patronátní právo.¹⁷⁰ Jedním z hlavních přispěvatelů na zřízení svatostánku byl farář Matěj Jičínský, který se narodil v Dolanech v č. p. 21,

¹⁶⁶ Státní okresní archiv Pardubice; Archiv obce Dolany, (1732) 1850–1945 (1988) (NAD 53); inv. č. 1; ukl. j. 1; Pamětní kniha, str. 21,

¹⁶⁷ Dne 2. července byli na stavbě tito zedníci: Kosina František z Bohdanče, Kosina Josef z Pohránova, Červený Josef ze Ždánic a Bydžovský Josef z Hrádku.

¹⁶⁸ Státní okresní archiv Pardubice; Archiv obce Dolany, (1732) 1850–1945 (1988) (NAD 53); inv. č. 1; ukl. j. 1; Pamětní kniha, str. 21,

¹⁶⁹ Státní okresní archiv Pardubice; Archiv obce Dolany, (1732) 1850–1945 (1988) (NAD 53); inv. č. 1; ukl. j. 1; Pamětní kniha, str. 21,

¹⁷⁰ Zisk patronátního práva dával obci určité výsady a povinnosti, které se týkaly kostela. Mezi ně patřilo, že obec mohla navrhopvat své kandidáty na funkci faráře. Dále obec prostřednictvím patronátního práva dohlížela na hospodaření s kostelním majetkem, přičemž s jakoukoliv změnou v majetku kostela by obec musela vyjádřit svůj souhlas. Dějiny tohoto kostela tak vstupují do obecného kontextu patronátního práva, jež se na našem území začalo utvářet od dvacátých let 13. století. Srov. KOVÁRNÍKOVÁ, Eva. *Patronátní právo a jeho projevy na panství a velkostatku Broumov v 19. a 20. století*. Bakalářská práce. Vedoucí práce doc. PhDr. Marie Macková, CSc. Pardubice: Univerzita Pardubice, Fakulta filozofická, Ústav historických věd, 2015.

toho času však působil jako farář v obci Všeštery u Hradce Králové. Ze svého postu daroval nově vznikajícímu kostelu hlavní oltář, stříbrný kalich, dva ornáty a další potřebné věci ke konání mše svaté.¹⁷¹

V roce 1913 původní komitét, který měl řešit přípravy a realizaci výstavby kostelíka, již pravděpodobně plně nefungoval. Lze však konstatovat, že svou úvodní funkci fakticky splnil. Přesto byl svolán výbor nový, který měl sloužit jako dohlížecí skupina na průběh stavby a starat se o její řádnou realizaci a dokončení. V novém komitétu byli už jen čtyři lidé místo devíti – byli jimi místní starosta František Pluhovský z č. p. 22, Václav Kučera rolník z č. p. 6 ve funkci pokladníka a dalšími dvěma členy byli Václav Tomáš z č. p. 5 a Václav Buben z č. p. 1.¹⁷²

Jak bylo již naznačeno, zvony byly pořízeny u zvonáře Jana Bělohoubka v Hradci Králové. Jednalo se o jeden velký zvon spolu s umíráčkem. K vytažení zvonů na věž došlo dne 26. září a o čtyři dny později byl vztyčen i kříž s bání. Hodinovým strojem byla věž vybavena 29. listopadu, jednalo se o strojek zhotovený v Čáslavi hodinářem Karlem Adamcem.

Dolanský kostelík byl slavnostně vysvěcen v neděli 5. července 1914 královehradeckým biskupem Josefem Doubravou. Dalšími významnými hosty této události byl i ministr veřejných prací Předlitavska Otakar Trnka, starosta Pardubic Josef Prokop, architekt Boža Dvořák a mnozí jiní.¹⁷³

Kostelní areál v rámci obce

Kostel svatého Vojtěcha je situován v centrální části obce Dolany v bezprostřední blízkosti hlavního průtahu vsí. Na rozdíl od obvyklého osazení sakrálních staveb není umístěn na vyvýšené terénní ploše, nýbrž svou výškovou lokací vyrovnává úroveň okolní zástavby. Areál není vymezen ohradní zdí – tvoří jej travnatá plocha se solitérními dřevinami, jejíž okrajové partie lemují asfaltová silnice. Poloha ve vnitřním poloměru zatáčky v uzlu komunikačních vazeb potvrzuje vizuální exponovanost objektu, jež posiluje jeho roli ve smyslu hlavní prostorové dominanty centra obce. V bezprostředním okolí se na východní straně uličního profilu nachází hostinec, severně

¹⁷¹ Státní okresní archiv Pardubice; Archiv obce Dolany, (1732) 1850–1945 (1988) (NAD 53); inv. č. 1; ukl. j. 1; Pamětní kniha, str. 22,

¹⁷² Státní okresní archiv Pardubice; Archiv obce Dolany, (1732) 1850–1945 (1988) (NAD 53); inv. č. 1; ukl. j. 1; Pamětní kniha, str. 22,

¹⁷³ Kostel sv. Vojtěcha. In: *Dolany u Pardubic. Oficiální stránky obce*, dostupné z: <https://web.archive.org/web/20180830112805/http://obecdolany.cz/historie/kostel> [cit. 30. 6. 2025].

pak hospodářské objekty, zejména stáje.

Popis stavby

Kostel svatého Vojtěcha je orientovanou stavbou obdélného půdorysu, s věží na západní straně a půlkruhovou apsidou s konchou na straně východní. Na první pohled na této stavbě lze pozorovat vliv románského slohu, zároveň i celková dispozice odpovídá podobě prvotních panských či vlastnických tribunových kostelů,¹⁷⁴ které se na našem území objevují od 12. století. Svou velikostí a koncepčním řešením však dolanský kostel těmto tribunovým neodpovídá, neboť je výrazně větší a mohutnější. Celá stavba je neomítnutá a vyvedená ze světlých cihel, včetně dominantních architektonických prvků, jakými jsou charakteristické ozuby či obloučkový vlys. Využita zde je prejzová střešní krytina na všech partiích památky, tedy na hlavní střeše lodi i na věži i stříškách v nároží.

Na západní straně tvoří dominantu objektu mohutná hranolová věž (obr.8.), která je částečně předsazená lodi kostela. Ve spodní části věže se nachází hlavní vchod do svatostánku v podobě nezdobeného mohutného ústupkového portálu s dvoukřídlými dveřmi ze světlého dřeva. Nad dveřmi se vyjímá naznačený tympanon, který je však prosklený. Součástí věže jsou i dva pilíře opěrného systému z cihel se stříškou z kamen. Nad portálem jsou celkem tři stupně oken, v prvním patře je prolomeno obdélné okno s půlkruhovým záklenkem se skleněnou výplní a kamenným ostěním. O patro výše je dvojité sdružené okno, avšak pouze na západní straně, z jihu a ze severu se jedná o okna jednoduchá s půlkruhovým záklenkem. V nejvyšším patře lze spatřit sdružené trojitě okénko, jehož krajní partie mají skleněnou výplň, zatímco prostřední jsou vybaveny výplní dřevěnou se žaluziemi. Toto trojkno je stejné na všech čtyřech stranách. Nad ním se vypínají pouze věžní hodiny. Věž je zakončena jehlancovou čtyřbokou střechou krytou pálenými taškami, z jejíhož středu vychází železný kříž s makovicí. Pod okrajem střechy je přechod dělen profilovanou římsou a obloučkovým vlysem. V nárožích mezi lodí a věží jsou na obou stranách malé dřevěné přístřešky s koutovými stříškami, nad nimiž se ve zdi lodi nachází dva reliéfy svatých. Nároží na severozápadní straně dotváří vedlejší vstup vyvedený ve stejném stylu jako hlavní portál.

Severní stěna lodi je členěna třemi osami oken v pohledu od hlavního vstupu – první

¹⁷⁴ BENEŠOVSKÁ, Klára a kol. *Architektura románská*. Praha: Správa Pražského hradu, 2001, s. 53.

dvě okna jsou mohutná, obdélná s půlkruhovým záklenkem a skleněnou výplní. Poslední třetí okno je kruhové a svou spodní částí přiléhá na střechu menší sakristie, která se nachází při severovýchodním rohu stavby. Sakristie má obdélný tvar, kryta je valbovou střechou, která svou jednou stranou přiléhá na stěnu kostela. V západní stěně má i vlastní vchod s naznačeným drobným ústupkovým portálem, v severní zdi disponuje i dvěma malými obdélnými okénky. Ve výši přibližně jednoho metru se kolem kostela vine profilovaná kamenná římsa, pod kterou jsou z cihel vyvedené ozuby. Prostor těsně pod střechou lodi zdobí rovněž obloučkový vlys z cihel.

Z východní části lodi vychází půlválcová menší apsida s půlkruhovou stříškou. Apsida osvětluje východní partie lodi pomocí dvou větších obdélných oken s půlkruhovými záklenky s kamennými špaletami. Ozuby ve spodní části apsidy plynule navazují na pás ozubů lodi, avšak celková výška apsidy je oproti lodi částečně snížena, a proto se pás obloučkového vlysu rozvíjí o několik centimetrů níže než u lodi. Nad půlkruhovou stříškou se tyčí rozsáhlý trojúhelný štít zdobený vpadlinami a trojicí drobných okének v jeho vrcholu. Štít je od samotné lodi oddělen čtyřstupňovou profilovanou římsou. Jižní stěna lodi je naprosto totožná se severní, což se týká i obdélné sakristie.

Dominantní prvky

Sdružená okna, obloučkový vlys, ozuby, apsida, kruhová okénka, obdélná okna s půlkruhovým záklenkem, celá stavba napodobuje románský tribunový kostel.

3. 8. Kostel reformovaných evangelíků v Černilově

Architekt: patrně Josef Blecha

Stavitel: firma Josefa Blechy z Karlína

Okres: Hradec Králové

Obec: Černilov

Církev: Českobratrská církev evangelická

Diecéze: Královehradecký seniorát

Výstavba: 1830 postavena pouze budova bez věže a vstupního portálu; věž a portál dostavěny v roce 1882

Nadmořská výška: 251 m n. m.

Kraj: Královehradecký

Památkově chráněno: ne

Dřívější stavba na stejném místě: původní zděná budova postavená v roce 1830¹⁷⁵

Historie

V Černilově vedle sebe působil Augsburský sbor, který vznikl v roce 1784 v blízké vsi Bukovina, a Reformovaný evangelický sbor, ustavený v Černilově 16. srpna téhož roku. Oba sbory fungovaly odděleně až do roku 1918, kdy v souvislosti s vyhlášením nové republiky vznikla i Českobratrská církev evangelická, vzešlá ze spojení těchto dvou sborů.¹⁷⁶

Následující výklad se věnuje vývoji chrámu reformovaného evangelického sboru. V roce 1784 neměla tato konfesní komunita zpočátku svůj vlastní kostel, a tak se první bohoslužby konaly ve stodole Jana Hejtmana č. p. 31. První dřevěný chrám byl posvěcen 5. listopadu 1786. O jeho podobě není známo prakticky nic – uvádí se však, že měl dvě tribuny, jeho střecha byla pokryta rákosem a byl bíle omítnut. V roce 1830 došlo k náhradě dřevěné stavby zděným objektem. Během padesátých let prošel chrám opravou. V roce 1854 měla stavba podobu jednolodního chrámu s půlkruhovým presbytářem a nízkou věží, která byla o tři roky později osazena jedním zvonem. Dnešní

¹⁷⁵ Srov. Evangelický kostel h. v. Černilov. In: *Mistareformace.cz*, dostupné z: <https://mistareformace.cz/cs/m/evangelicky-kostel-hv-cernilov> [cit. 30. 6. 2025]; <http://depositum.cz/knihovny/pamatky/strom.clanek.php?clanek=5728> [cit. 30. 6. 2025].

¹⁷⁶ NEŠPOR, Zdeněk R. – ALTOVÁ, Blanka. *Encyklopedie moderních evangelických (a starokatolických) kostelů*, s. 101–102.

podobu kostel získává až po roce 1882, kdy byl 14. června položen základní kámen nové mohutné věže a taktéž byl přistavěn vstupní portál. Zmíněné úkony provedla stavební firma Josefa Blechy z Karlína. Přitom je možné, že sám Josef Blecha mohl být autorem návrhu neorománské podoby kostela.¹⁷⁷ Původní věžní hodiny pocházely z dílny Josefa Slezáka, hodináře z Černilova. V současné době jsou již na věži hodiny jiné, jež byly vyměněny během rekonstrukce v roce 2011.¹⁷⁸

Ve víru událostí první světové války byly 24. ledna 1917 z reformovaného chrámu rekvírovány dva zvony, jež byly po jejím skončení podobně jako v jiných obcích nahrazeny novými. Po vzniku republiky se stal bývalý reformovaný chrám hlavní stavbou nově vzniklé Českobratrské evangelické církve. V dalších letech stavba neprošla výraznými změnami s výjimkou nezbytných oprav. Jedna z nich souvisela s důsledky větrné smrště, která 4. července 1929 poničila ciferník věžních hodin. Ten svým pádem poškodil také chrámovou střechu. Další oprava proběhla až v šedesátých letech.¹⁷⁹

Kostelní areál v rámci obce

Obec Černilov se nachází ve východních Čechách necelých deset kilometrů severovýchodně od Hradce Králové. Tamní evangelický kostel tvoří výrazný bod samotného středu obce v blízkosti areálu dnešní Jubilejní Masarykovy základní a mateřské školy. Mezi kostelem a školou vede dlážděná silnice, jež ubíhá směrem k obci Újezd. Kostelní areál se rozprostírá na zatravněné ploše s keři a několika vzrostlými stromy. Trojúhelníkový půdorys pozemku je obehnan kamennou podezdívkou s nízkým plotem z drátěného pletiva světlezelené barvy a trubkových sloupků. Areál však není zcela uzavřen – kolem hlavního vstupu se ubírá dlážděný chodník. Pod zahradou kostela protéká Černilovský potok.

Kostel postavený sborem reformovaných evangelíků je jednou ze tří sakrálních staveb v této obci. Druhou stavbou tohoto typu je kostel Nalezení svatého Štěpána, který byl postaven v padesátých letech 18. století v barokním slohu.¹⁸⁰ Třetí stavbou je v současné době již bývalý Augsburský kostel zbudovaný v neoklasicistním slohu,

¹⁷⁷ Josef Blecha vytvořil mnoho projektů profánních i církevních staveb. Není však k dispozici mnoho záznamů o jeho stavbách v neorománském slohu. Je proto zřejmé, že spíše tvořil a rekonstruoval stavby ve slohu neogotickém, neorenesančním a novobarokním. Srov. VLČEK, Pavel. *Encyklopedie architektů*, s. 83–84.

¹⁷⁸ Černilov, kostel Českobratrské církve evangelické. In: *Nockostelu.cz*, dostupné z: <https://www.nockostelu.cz/kostel/768/> [cit. 30. 6. 2025].

¹⁷⁹ VLČEK, Pavel. *Encyklopedie architektů*, s. 102–103.

¹⁸⁰ Přehled významných událostí z let 1228–1914. In: *Obec Černilov*, dostupné z: <https://www.cernilov.cz/obec/historie-obce/udalosti-do-roku-1914> [cit. 30. 6. 2025].

jehož stavba započala v roce 1824.¹⁸¹ Od roku 1969 tato budova slouží jako obřadní síň.¹⁸²

Dispozice stavby

Jedná se o jednodlný orientovaný kostel obdélneho půdorysu s okrouhlou apsidou s půlkuželovou střechou, která je ukončena čtvercovým přístavkem. Na západní straně se nachází mohutná čtyřboká věž s jehlancovou střechou. Stavba je omítnutá šedivou a světle namodralou barvou. Pro střešní krytinu jsou využity pálené tašky zvané bobrovky, které jsou kladeny dvojité.

Popis stavby

Na západní straně lodi vystupuje předsazená hranolová věž a na jejím jižním a severním boku se nachází dispozičně stejné přístavky zhruba čtvercového půdorysu s trojúhelníkovými štíty. Hlavní vstup do objektu je v podvěží v podobě ústupkového portálu, k němuž vede dvoustupňové schodiště. Ve vchodu jsou osazeny dvoukřídlé dřevěné dveře zdobené kazetami, výrazným prvkem je rovněž tympanon. Užitá dřeva je světle modré barvy. Nad portálem je mírně vybledlý nápis „*POKOJ VÁM*“ a nad ním obdélne okno s půlkruhovým záklenkem a skleněnou výplní. Tato část s portálem je mírně předsazená věží a vystupuje z líce trojúhelníkového překrytí zakončeného dvojistou profilací. Na vrcholu trojúhelníkové stříšky se tyčí mohutný kamenný kalich. Ve výšce druhého patra jsou ve věži prolomena dvě drobná okénka. Další stupeň je dělen kamennou římsou krytou plechem. Tato část navazuje na zvonicevé patro věže, jež má okna prolomena do všech čtyř stran. Jedná se o obdélne okna s půlkruhovými záklenky, které jsou vybaveny dvoukřídlými žaluziovými výplněmi. Nad každým otvorem je umístěn hodinový ciferník. Tělo věže je po stranách zdobeno lizénami a v horní části se nachází obloučkový vlys, kopírující trojúhelný štít. Střecha věže je jehlancová a na všech čtyřech stranách jsou vyzděné ostré trojúhelné štíty, z vrchu ohraničené profilovanou římsou. Osmiboká jehlancová část střechy je zakončena makovicí a osmicípou hvězdou na samotném vrcholu. Střechu věže pokrývá červený plech. Krytina stejné barvy a materiálu je užitá i na čtvercových přístavcích.

¹⁸¹ NEŠPOR, Zdeněk R. – ALTOVÁ, Blanka. *Encyklopedie moderních evangelických (a starokatolických) kostelů*, s. 101.

¹⁸² Poválečná léta. In: *Obec Černilov*, dostupné z: <https://www.cernilov.cz/obec/historie-obce/povalecnaleta> [cit. 30. 6. 2025].

Severní a jižní stěna lodi

Na jižní i severní straně se ve čtvercových přístavcích nachází dva vedlejší vstupy, které odpovídají barvě a stylu hlavního portálu. Nad nimi se nachází menší obdélná okénka s půlkruhovými záklenky a výše jsou i drobná kulatá okénka. Přístavky jsou končeny trojúhelnými štíty, děleny lizénami a obloučkovým vlysem, členění odpovídá i podobě vrcholu věže. Dále přechází na stěnu lodi, členěnou třemi osami oken, která jsou mohutná a obdélná s půlkruhovými záklenky se skleněnou výplní. Jednotlivá pole s okny jsou od sebe dělena lizénami. Jako nezvyklý prvek zde působí komín, vycházející ze střechy v jihovýchodním rohu lodi. Loď kostela je opatřena sedlovou střechou, na jejíž východní stranu přiléhá obkrouhlý presbytář s půlkuželovou střechou. Střešní krytinu tvoří dvojité kladené pálené tašky zvané bobrovky.

Východní strana

Loď kostela přechází na zúžený obkrouhlý presbytář se dvěma okny stejnými jako v lodi, která jsou prolomena na severovýchodní a jihovýchodní stranu. Presbytář není zdobený, z jeho středu však vychází nižší obdélná sakristie s vlastní sedlovou stříškou. Sakristie má i vlastní vchod na severním boku, jenž velikostně i typově odpovídá vchodům v přístavcích věže. Dále je sakristie osvětlena dvěma drobnými okénky na straně jižní a východní. Členěna je lizénami a obloučkovým vlysem v horní části.

Dominantní prvky

Obloučkový vlys, obdélná okna s půlkruhovým záklenkem, ústupkový portál.

3. 9. Synagoga v Heřmanově Městci

Architekt: František Schmoranz st., František Schmoranz ml.

Okres: Chrudim

Obec: Heřmanův Městec

Výstavba: 1760

Přestavba: 1870

Nadmořská výška: 273 m n. m.

Kraj: Pardubický kraj

Památkově chráněno: ano, kulturní památka od 10. října 1991, dřívější stavba na stejném místě¹⁸³

Historie

Počátky židovského osídlení ve městě sahají pravděpodobně již před rok 1450, samotná obec však vznikla počátkem 16. století. Původní dřevěná synagoga stála v dnešní Pokorného ulici, po velkém požáru roku 1623 se ale Židé přestěhovali do ulice směřující k Pardubicím. V této části města jim hrabě Jan Karel Špork povolil výstavbu nové synagogy, avšak po translokačním reskriptu z roku 1726 musela být přenesena dále od náměstí do prostoru pozdějšího ghetta. Roku 1760 zde vyrostla nová barokní synagoga s valenou klenbou, která však postupem času přestala rostoucí komunitě stačit. V roce 1870 ji slatiňanský architekt a restaurátor František Schmoranz starší spolu s Františkem Schmoranzem mladším přestavěl v novorománském slohu.¹⁸⁴

Za druhé světové války byla činnost židovské obce zastavena, vybavení synagogy odvezeno do Prahy a budova pak sloužila jako skladiště. Z původní obce bylo roku 1942 deportováno více než 60 osob, po válce se vrátily jen tři ženy a téměř pětisetletá židovská tradice tak ve městě zanikla. Roku 1947 převzala synagogu a školu Českobratrská církev evangelická, ale plánovaná adaptace na kostel se po roce 1948 neuskutečnila a stavby dále chátraly. Město je odkoupilo roku 1986 s úmyslem demolice, avšak díky aktivitám Společnosti ochránců židovské kultury byla nakonec zahájena rozsáhlá rekonstrukce.

¹⁸³ ŠULC, Ivo – UHLÍK, Jan – UHLÍKOVÁ, Kristýna. *František Schmoranz st. a rod Schmoranzů ze Slatiňan*, s. 85.

¹⁸⁴ PAŘÍK, Arno. *Symboly emancipace: synagogy 19. století v českých zemích*. Praha: Židovské muzeum v Praze, 2013, s. 49.; ŠULC, Ivo – UHLÍK, Jan – UHLÍKOVÁ, Kristýna. *František Schmoranz st. a rod Schmoranzů ze Slatiňan*, s. 85.

Roku 1991 byly synagoga, škola, židovský dvojdomek a hřbitov prohlášeny za kulturní památky a mezi lety 1997–2001 proběhla jejich obnova včetně restaurace maleb, vitráží a návratu Desatera do štítu. Po slavnostním znovuotevření 25. listopadu 2001 slouží objekt jako kulturní a společenské centrum, zatímco bývalá židovská škola je využívána jako galerie a židovský dvojdomek jako výstavní síň. Majitelem celého areálu je dnes město Heřmanův Městec.¹⁸⁵

Kostelní areál v rámci obce

Synagoga v Heřmanově Městci se nachází v Havlíčkově ulici (č. p. 809) v severovýchodní části města, tedy přibližně 300 metrů od hlavního náměstí. Leží v jádru historické židovské čtvrti a je součástí kompaktního souboru někdejšího ghetta, v zázemí objektu bezprostředně navazuje bývalá židovská škola, severně přiléhá přízemní dvojdomek (č. p. 806–807). Objekt není osazen na terénní elevaci, ale je integrován do souvislé městské zástavby při uliční čáře. Západní a severní strana areálu přiléhá k zahradám okolních domů a k rozsáhlému prostranství místní základní školy. Podél hlavního průčelí probíhá vedlejší místní komunikace vedená směrem k severovýchodu.

Dispozice stavby

Jedná se o jednopatrovou budovu obdélného půdorysu ze smíšeného zdiva, omítnutou vápennou omítkou. Má nízkou sedlovou střechu s pálenými taškami tzv. bobrovkami. V trojúhelníkovém štítu a také vrchní část bočních stěn pod okapem si lze povšimnout profilované korunní římsy a výrazného obloučkového vlysu s motivem „oslích hřbetů“. Průčelí jsou komponována symetricky.

Hlavní vstup a západní průčelí

V přízemí západního průčelí tvoří výrazný prvek hlavní vstup osazený dvoukřídlými dveřmi. Nad ním se nachází krytý spojovací průchod do protější galerie, který si zachovává nerománský ráz díky obloučkovému vlysu a obdélným oknům s půlkruhovými záklenky. Západní průčelí je dále osazeno dvěma kruhovými okny po stranách v prvním patře, obdobné malé okénko je zasazeno i ve štítu.

¹⁸⁵ Židovské památky. Synagoga. In: *Spokul.cz*, dostupné z: <https://www.spokul.cz/zidovske-pamatky/synagoga/> [cit. 30. 6. 2025]; ŠULC, Ivo – UHLÍK, Jan – UHLÍKOVÁ, Kristýna. *František Schmoranz st. a rod Schmoranzů ze Slatiňan*, s. 85.

Boční (severní a jižní) stěna

Severní i jižní stěny jsou trojosé, prolomeny třemi okny. Okna jsou podlouhlá, obdélná s půlkruhovými záklenky, uložena ve zdobných špaletách a šikmé kamenné parapety zakončuje profilovaná lišta. Skleněná vitrážová okenní výplň je vodorovně dělena dvěma příčkami na tři jednotlivé segmenty. V horní části stěny se táhne hustý pás obloučkového vlysu, který přechází v profilovanou římsu přímo pod hranou střechy.

Východní průčelí

V trojúhelném štítu východního průčelí je prolomeno menší kruhové okénko, nad kterým se ve středu spojuje zdobný pás obloučkového vlysu a profilovaná římsa. Samotnému vrcholu vévodí nově osazená deska Desatera. Ve štítě je malé kruhové okénko v profilované špaletě a na hřebeni osazená deska Desatera na stupňovitém kamenném podstavci, jež je vyhotovena z velmi světlého pískovce, ukončená je dvěma obloučky. Pod kruhovým okénkem se nachází tmavý nápis v hebrejštině, který v překladu uvádí: „*Vstupujte v brány Jeho s díky, v síně Jeho s chválou, děkujte Mu, oslavujte Jeho jméno*“.¹⁸⁶ Jedná se o Žalm 100, verš 4. Průčelí dominují dvě mohutná obdélná okna s půlkruhovými záklenky. Výplň je stejná jako u bočních stěn, zde však zvýrazněné ostění oken obohacuje dvojice kamenných sloupků po stranách.

Dominantní prvky

Obloučkový vlys, obdélná okna s půlkruhovým záklenkem, okna zdobená sloupky.

¹⁸⁶ PAŘÍK, Arno, *Symboly emancipace: synagogy 19. století v českých zemích*: Praha: Židovské muzeum v Praze, 2013.

Závěr – neorománská sakrální architektura v 21. století

Předchozí kapitola, jež si kladla za cíl vymezit a pokud možno klasifikovat soubor sakrálních památek s různě rozvinutým neorománským výrazem ve východních Čechách, plasticky naznačila základní principy místních adaptací sledovaného historizujícího slohu. S důrazem na vzájemný průnik biografické a tematické osy, zahrnující širě chápané okolnosti vzniku dané památky i s ohledem na tvůrčí pohnutky jejich stavitelů či požadavky zadavatelů, se jako výrazný rys jeví umělecké dílo zejména trojice zmiňovaných architektů. František Schmoranz starší, Bóža Dvořák a Josef Míča se pozvolna těší oživenému zájmu odborné veřejnosti na jedné straně a nejrůznějších zájemců z řad místních spolků a sdružení kultivujících regionální historickou paměť na straně druhé.

Katalogizační karty zvolených objektů ukázaly na konkrétních příkladech nejen komplexně nahlížené postupy neorománského sakrálního stavitelství, ale také dílčí detaily, které lze vnímat i v rámci těchto regionálně podmíněných adaptačních procesů romantického historismu jako jeho příznačný a nepochybný výrazový prostředek. Z popisu nejen vybraných památek vyplývá, že se v tomto smyslu jedná především o obloučkový vlys, obloukový portál s tympanonem, obdélná okna s půlkruhovým záklenkem či kruhová okénka, zároveň ovšem románská sdružená okna jsou zvláště u velkoryseji pojatých staveb rovněž zřejmým znakem tohoto slohu. Mezi těmito příznačnými prvky mnohých staveb zřetelně promlouvá též neomítnuté (režné) zdivo. Karty analyzovaných objektů jasně potvrzují, že mezi dominantními prvky sledovaného estetického výrazu vystupuje většina jmenovaných stavebních forem či dekorativních detailů. Lze rovněž konstatovat, že právě obloučkový vlys je jakýmsi imanentně přítomným „společným jmenovatelem“ tohoto architektonického jazyka, k jehož volbě přistupují fakticky všichni zapojení architekti.

Výzkumný zájem se však nesoustředil pouze na oblast projekčních a stavebních postupů. Zohledněny byly také otázky jejich vřazení do krajinného rázu měst a obcí, u nichž měla vyniknout specifika genia loci. Rovněž sociokulturní aspekty, jakými byly prvotní motivace a pohnutky, vedoucí k realizaci zmiňovaných staveb, patřily mezi témata, jež se snažila předkládaná práce rozvinout.

V podrobnějším popisu bylo představeno devět sakrálních objektů převážně venkovského rázu, které v dostatečně zřetelné míře ukazují neorománské postupy

a z nichž jsou jen přibližně dvě třetiny památkově chráněné. Z těchto skutečností vyplývá nejedna otázka, související mimo jiné se způsoby, jak toto mnohdy opomíjené hmotné kulturní dědictví dále interpretovat, jak s ním nakládat a zároveň jaká koncepční stanoviska přijímat, co se způsobu a stupně památkové ochrany týče. Ačkoliv historizující architektura nejen sakrální povahy patří mezi výrazně zastoupenou část stavebního fondu našich měst i obcí, zůstávají příběhy konkrétních staveb a jejich tvůrců z přelomu 19. a 20. století – jakkoliv poutavě vetkané do širších kontextů kulturních dějin – stranou zájmu nejen místního turistického ruchu, zaměřujícího pozornost svých průvodců, bedekrů či informačních prospektů na zdánlivě či reálně hodnotnější pamětihodnosti.

S těmito souvislostmi je nepřímě spjat také problém dostupných informací k jednotlivým stavbám a/nebo jejich tvůrcům. Jedním z úskalí, jehož se nebylo možné v plné míře vyvarovat, a s ním souvisejícím spektrem možných nezdarů předkládané práce je relativně vysoký počet sakrálních staveb, u nichž není známo nebo potvrzeno autorství v rovině projekční i stavitelské. U mnoha těchto objektů se i přes vykonanou snahu konkretizovat anonymního tvůrce na základě soustavného studia archivních pramenů i bádání „in natura“ vytčeného cíle dosáhnout nepodařilo. Připojené tabulky tak i nadále u poměrně velké části zahrnutých objektů uvádějí v kolonce *tvůrce* lakonické „nezjištěno“. Architekti, kteří stojí za vznikem těchto staveb, zůstávají autorsky neznámí, přičemž k některým z těchto staveb lze dohledat dílčí jednotlivosti, jakými jsou kupříkladu jména zhotovitelů varhan, oltáře, lavic, hodin či zvonu.

V této souvislosti je na místě podotknout skutečnost, která byla opakovaně zmiňována i na jiných místech tohoto pojednání: lokálním či „periferním“ památkám historizujících slohů se jen velmi okrajově věnují i zásadní kompendia a lexikony představující naše kulturní pamětihodnosti, jakými je například citované čtyřsvazkové dílo *Umělecké památky Čech* Emanuela Pocheho, kde jsou vytyčené objekty prakticky opomenuty.

S těmito úskalími a nejasnostmi se však pojí výzvy k dalšímu výzkumu. S vědomím toho, že předkládaná práce naplnila jen část předsevzatých úkolů a že tematická šíře značně převyšuje možnosti jejího rozsahu i formy, je vhodné si položit následující klíčovou otázku s návaznými dílčími podotázkami. Má vůbec smysl se tomuto zdánlivě heterogennímu korpusu kulturněhistorického odkazu vůbec nadále věnovat odbornými aktivitami památkové péče počínaje a prezentací turistickými informačními centry konče? Zaslouží si v tomto konkrétním případě soubor neorománských (či jiných historizujících) sakrálních památek úvahu o případném rozšíření rozsahu památkové

ochrany? A má smysl snažit se v pozdně postmoderních dobách dohledávat autorství těchto mnohdy periferně vnímaných kostelů a kostelíků, anebo se jedná o zaujetí úzkého okruhu nadšenců z řad odborníků či místních patriotů, jež ovšem nemůže dosáhnout širší společenské relevance?

Pokud je odpověď alespoň na část zadaných otázek kladná, pak předkládaná práce alespoň v esenciálním smyslu svůj úkol splnila – s vědomím všech zřetelných i méně zřetelných úskalí a slabin.

Seznam zdrojů

V následujícím soupisu jsou uvedeny všechny citované a konzultované položky, na něž předkládaná práce odkazuje a jejichž prostřednictvím se snaží průběžně v toku výkladu představit k dané tematice dosavadní stav bádání. Položky bibliografie jsou rozděleny na „písemné prameny“, „tištěné prameny“, „literaturu“ a „elektronické zdroje“. „Písemnými prameny“ se rozumí odkazy na citované či konzultované zdroje chované zejména v Státním oblastním archivu v Zámrsku a Státním okresním archivu v Jičíně, Pardubicích a Rychnově nad Kněžnou. „Tištěné prameny“ zahrnují dobovou odbornou literaturu nebo texty uveřejněné v periodickém tisku, jež souhrnně vystupují v roli primárních historických dokumentů, reflektujících k danému údobí stav poznání. „Literaturou“ se naopak rozumí práce, jež prameny hodnotí a interpretují z pozdější perspektivy sekundárních děl. Klasifikaci doplňují „elektronické zdroje“, jimiž jsou nejčastěji citované či konzultované internetové strany – v případě tematického zaměření přítomné práce se jedná především o stránky Národního památkového ústavu, internetové strany konkrétních obcí či popularizační stati nejružnějšího charakteru uveřejňované na internetu.

Je zřejmé, že s naznačeným pojetím může souviset nejedno dilema týkající se zařazení konkrétní položky. Zejména zápis některých položek, jež jsou objektivně na pomezí tištěného pramene a sekundární literatury, by vyžadoval kohezněji formulovaná kritéria, a proto zde uvedená volba v takových případech může být diskutní. Analogický problém se týká také statí uveřejňovaných v odborných periodikách, jež jsou v režimu „open access“ dostupné elektronicky.

Předkládaná práce se opírá o citační způsob vycházející z normy ISO 690:2022, které dává z praktických důvodů abecedního řazení a snahy uvádět také vydavatele citovaných či konzultovaných prací přednost před citačním územ *Českého časopisu historického*, obvyklým v historických vědách.

I. Písemné prameny

- Státní oblastní archiv v Zámrsku (SOA) – Státní okresní archiv Jičín (SOkA J), fond Národní škola Újezd pod Troskami, Kronika školy, sv. 1 (1881–1932), inv. č. 2. s. 3.
- Státní oblastní archiv v Zámrsku – Státní okresní archiv Jičín, fond Archiv obce Újezd pod Troskami, Obecní pamětní kniha 1836–1872, neusp., př. č. 14/2021. list 6.
- Státní oblastní archiv v Zámrsku – Státní okresní archiv Pardubice (SOkA P), fond Farní úřad Kladruby, kniha 1, neuspořádáno; přírůstkové číslo 35/2015. Nákresey ku stavbě kostela sv. Vavřince v Selmicích.
- Státní oblastní archiv v Zámrsku – Státní okresní archiv Rychnov nad Kněžnou (SOkA R), Pamětní kniha sign. C-0716, kat. př. č. 1220. s 3–8.
- Státní okresní archiv Jičín, fond Archiv obce Újezd pod Troskami, Obecní pamětní kniha 1836–1872, neuspořádáno, př. č. 14/2021. list 6.
- Státní okresní archiv Jičín, fond Národní škola Újezd pod Troskami, Kronika školy, sv. 1 (1881–1932), inv. č. 2. s. 3.
- Státní okresní archiv Pardubice, f.: Archiv obce Dolany, (1732) 1850–1945 (1988) (NAD 53); inv. č. 1; ukl. j. 1; Pamětní kniha str. 1.
- Státní okresní archiv Pardubice, fond Farní úřad Kladruby, kniha 1, neuspořádáno; přírůstkové číslo 35/2015. Nákresey ku stavbě kostela sv. Vavřince v Selmicích.
- Státní okresní archiv Rychnov nad Kněžnou, f.: Farní úřad Voděradý Pamětní kniha sign. C-0716, kat. př. č. 1220.

II. Tištěné prameny

Architektonický obzor.

BAUM, Antonín – LEHNER, Ferdinand, Josef. *Otázky archaeologické*. Praha: Nákladem Akademie křesťanské, 1878.

BOROVÝ, Klement. Právo patronátní v Čechách. *Časopis pro katolické duchovenstvo* 7, 1866, s. 481–491.

BUŠEK, Vratislav (ed.) a kol. *Československé církevní zákony*. Praha: Československý Kompas, 1931.

CECHNER, Antonín. *O slozích stavebních*. V Praze: I. L. Kober, 1898.

HERAN, Jan. Čechy: Dějiny stavitelství. In: *Ottův slovník naučný: illustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí*. Šestý díl. Čechy–Danseur. V Praze: J. Otto, 1893.

DOUBRAVA, Josef. Otázka patronátní. *Časopis katolického duchovenstva* 3, 1900.

DVOŘÁK, Boža. *Národopis nejkrásnějším pojítkem pro všeslovanskou unii*. V Pardubicích: [s. n.], 1945.

DVOŘÁK, Boža. *Pernštýnský kanál*. Pardubice: Lidová knihtiskárna v Pardubicích, [1924].

DVOŘÁK, Boža. *Z archivů národopisných*. V Pardubicích: [s. n.], 1938.

DVOŘÁK, Boža. *Zákonem nařízená ochrana církevních památek a starých památek*. Hradec Králové: Družstevní knihtiskárna Hradec Králové, [1940].

EDGAR, Emil. *Protestantismus a architektura*. Praha: Emil Šolc, 1912.

HÜBSCH, Heinrich. *In welchem Stil sollen wir bauen?* Karlsruhe: Chr. Fr. Müller, 1828, dostupné z: <https://digi.ub.uni-heidelberg.de/diglit/huebsch1828/0001/image,info,thumbs> [cit. 30. 6. 2025].

CHYTIL, Karel. O purismu a uměleckých památkách. *Lumír* XXII, 1894, 19, 1. 4.

CHYTIL, Karel. *Soupis památek historických a uměleckých v království Českém od pravěku do počátku XIX. století. XI, Politický okres chrudimský*. V Praze: Nákladem Archaeologické kommisie při České akademii císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1900.

KARÁSEK, J. *Sborník Čechů dolnorakouských. 1895*. Ve Vídni: Národopisný odbor dolnorakouský, 1895.

Method: časopis věnovaný umění křesťanskému.

KLIKA, Josef – RICHTER, Leopold – BENEŠ, Bohuslav (eds.). *Slohy v uměních výtvarných: stručná nauka o slohu ve stavitelství, sochařství, malířství a uměleckém průmyslu od doby nejstarší do nejnovější*. Praha: Šimáček, 1905.

LEHNER, Ferdinand Josef. *Dějiny umění národa českého. Díl I, sv. I–III. Doba románská*. V Praze: Česká grafická společnost Unie, 1903, 1905, 1907.

NIKLAS, Josef – ŠANDA, František. *Slohy stavitelské od nejstarších dob až na dobu nynější*. V Praze: I. L. Kober, 1865.

PALATA, Luboš. *Elbe: velká řeka*. Praha: Argo, 2024.

PÍCHA, Mořic. Právo patronátní a jeho žádoucí reforma po stránce práva presentačního se zvláštním zřetelem k nastávající úpravě poměru církve ke státu a k pozemkové reformě. *Časopis katolického duchovenstva* 2, 1923.

ROSŮLEK, František Karel (ed.). *Pardubicko, Holicko, Přeloučsko. Dějinný a místopisný obraz. III, Místopis*. [Pardubice: nákl. vlast.], 1909[–1926].

SCHMITT, Antonín Prokop. O reformě křesťanského umění v Čechách. V Praze: A.P. Schmitt, 1872.

SCHUBERT, Zdeněk. *Ein Beitrag zur Charakteristik der Stilgesetze: Vortrag gehalten in der Wochenversammlung des Architekten- und Ingenieur-Vereines in Böhmen am 30. November 1881*. Prag: H. Dominicus, 1882.

ŠR, J. A. Na jakém základě spočívá právní jistota břemen patronátních. *Časopis pro katolické duchovenstvo* 8, 1882, s. 493–497.

Světobzor: obrázkový týdeník

Technický obzor: orgán spolku architektů a inženýrů v království Českém.

Zprávy spolku architektů a inženýrů v Království českém.

III. Literatura

- BARRACLOUGH, Geoffrey (ed.) – GRAUS, František. *Eastern and Western Europe in the Middle Ages*. London: Thames and Hudson, 1970.
- BÁRTA, Luděk. *Kaple Neposkvrněného Početí Panny Marie na Rožberku*. Hradec Králové: Typo Studio, [2013].
- BARTOŠ, Josef. Pojetí regionu v historiografii. *Acta Universitatis Palackianae Olomucensis Facultas Philosophica. Historica* 27. Olomouc: Univerzita Palackého, 1996, s. 127–133.
- BENEŠOVÁ, Marie. *Česká architektura v proměnách dvou století: [1780–1980]*. Vyd. 1. V Praze: Státní pedagogické nakladatelství, 1984.
- BENEŠOVSKÁ, Klára a kol. *Architektura románská*. Vyd. 1. Praha: Správa Pražského hradu, 2001.
- BENEŠOVSKÁ, Klára. *Deset století architektury, Architektura románská*. Praha: Správa Pražského hradu: DaDa, 2001.
- BENEŠOVSKÁ, Klára a kol. *Velké dějiny země Koruny české. Tematická řada, Architektura*. Vyd. 1. Praha: Paseka, 2009.
- BOLOM-KOTARI, Sixtus. Kostel. In: HLAVAČKA, Milan a kol. *Symboly doby: historické eseje*. Vyd. 1. Praha: Historický ústav, 2019, s. 37–53.
- BURDA, Tomáš. Kraje a jejich hranice: 1850–2000. In: *XXII. sjezd České geografické společnosti Ostrava 2010: Geografie pro život ve 21. století*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 2010, s. 771–777.
- BŮŽEK, Václav. Region v historickém diskursu. *Jihočeský sborník historický* 72. České Budějovice: Jihočeské muzeum, 2003, s. 5–13.
- CÍLEK, Václav. *Prohlédni si tu zemi: i když vidíme jen obyčejné věci, stejně toho vidíme hodně*. Vyd. 1. Praha: Dokořán, 2012.
- Československá vlastivěda*. Díl VIII. Umění. Praha: Sfinx, Bohumil Janda, 1935.
- ČÍŽEK, Josef. Boža Dvořák, architekt, malíř. *Zprávy Klubu přátel Pardubicka* 23, 1988, s. 5.
- DVORNÍK, František. *Zrod střední a východní Evropy: mezi Byzancí a Římem*. Překlad Petr Slunečko. Vyd. 1. Praha: Prostor, 1999.
- DVOŘÁČEK, Petr. *Klasicismus a romantický historismus*. Praha: Levné knihy KMa, 2005.
- DVOŘÁK, František. *Stručný přehled vývoje uměleckých slohů v českých zemích*. Vyd. 4. Praha: Pražská scéna, 2010.
- DVOŘÁK, Max. *Katechismus památkové péče*. Praha: Národní památkový ústav, 2004.
- ELIADE, Mircea. *Posvátné a profánní*. Překlad Filip Karfik. Vyd. 1. V Praze: Česká křesťanská akademie, 1994.
- ELIADE, Mircea. *Sacrum, mit, historia*. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1970.
- FAJSTAEROVÁ, Hana – BANGHA, Petr. Újezd pod Troskami. *Muzejní noviny. Muzeum a galerie Jičín* 38, 2017.
- FIEDLER, Günter – GROF, Vlastimil. *Drobné památky na Trutnovsku: i malé je krásné*. Trutnov: město Trutnov ve spolupráci s Podzvičinsko, z. s. Holovousy, a Gminou Miasto Świdnica, 2018.
- FÍŠERA, Zdeněk – KIBIC, Karel. *Historické radnice Čech, Moravy a Slezska*, I.–II. Praha: Libri, 2009.
- HAAS, Felix. *Vývoj architektury a umění v 19. a 20. století*. Vyd. 5. Praha: Státní nakladatelství technické literatury, 1983.
- HANI, Jean. *Le Symbolisme du temple chrétien*, Paris: Éditions du Vieux Colombier (Ligugé, impr. Aubin), 1962.
- HANI, Jean. *Symbolika świątyni chrześcijańskiej*. Kraków: Znak, 1994.
- HANI, Jean. *The Symbolism of the Christian Temple*. Kettering, OH: Angelico Press, 2016.
- HAUSEROVÁ, Milena. K otázce kostelních věží. *Archaeologia historica* 46, 2021, 2, s. 29–62.
- HAVRÁNEK, Bohuslav (ed.) a kol. *Slovník spisovného jazyka českého*. Vyd. 2. Praha: Academia, 1989.
- HEROUT, Jaroslav. *Naše stavební památky*. Vyd. 1. Praha: Albatros, 1975.
- HEROUT, Jaroslav. *Prahou deseti staletí: přehled stavebních slohů*. Vyd. 1. Praha: Orbis, 1972.
- HEROUT, Jaroslav. *Slabikář návštěvníků památek*. [Praha]: Středisko státní památkové péče a ochrany přírody Středočeského kraje, 1978.

- HEROUT, Jaroslav. *Staletí kolem nás: přehled stavebních slohů*. Vyd. 1. Praha: Orbis, 1961.
- HIPP, Hermann. *Studien zur „Nachgotik“ des 16. und 17. Jahrhunderts in Deutschland, Böhmen, Österreich und der Schweiz*. Disertační práce. Hannover: Universität Tübingen, 1979.
- HLADKÝ, Ladislav. K výstavě Lidová zbožnost ve východních Čechách a v Kladsku. *Náš čas* 37, 1997, 28, s. 3.
- HLEDÍKOVÁ, Zdeňka – JANÁK, Jan – DOBEŠ, Jan. *Dějiny správy v českých zemích: od počátků státu po současnost*. Vyd. 1. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2005.
- HNÍDKOVÁ, Vendula – VYBÍRAL, Jindřich. *Národní styl, kultura a politika = [National style, arts and politics]*. Vyd. 1. V Praze: Vysoká škola uměleckoprůmyslová, 2013.
- HOLUBEC, Stanislav. Catch Up and Overtake the West: The Czech Lands in the World-System in the Twentieth Century. *Debate: Journal of Contemporary Central and Eastern Europe* 18, 2010, s. 29–51.
- HORÁČEK, Martin. *Přesná renesance v české architektuře 19. století: dobová diskuse o slohu*. Vyd. 1. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2012.
- HOROVÁ, Anděla. *Nová encyklopedie českého výtvarného umění, I–III*. Vyd. 1. Praha: Academia, 1995–2006.
- HORYNA, Mojmír. Jednota a mnohost v české architektuře přísného a pozdního historismu. Norma versus dílo. In: *V mužském mozku. Sborník k 70. narozeninám Petra Wittlicha*. Dolní Břežany: Scriptorium, 2002, s. 285–296.
- HRADIL, Radomil. *Duše měst*. Hranice: Fabula, 2010.
- HROCH, Miroslav. *Evropská národní hnutí v 19. století: společenské předpoklady vzniku novodobých národů*. Vyd. 1. Praha: Svoboda, 1986.
- JÄGER, Petr. Z historie kostela v Žamberku. *Farní zpravodaj: římskokatolická farnost Děkanství Žamberk*, 2012.
- JUST, Antonín – BRŮCK, Ota – FIEDLER, Günter – PACANOVÁ, Izabela – TOŠOVSKÝ, Bohuslav. *Kostely: sakrální stavby na území města Trutnova a bývalých integrovaných obcí = Sakrale Bauwerke auf dem Gebiet der Stadt Trutnov und der eingemeindeten Ortschaften = Sacral Constructions in the Territory of Trutnov and the Former Integral Municipalities = Budynki sakralne na terytorium miasta Trutnov i byłych gmin integrowanych*. Trutnov: Město Trutnov, 1998.
- KADLEC, Petr. KORBEL, Tomáš: *Čeští architekti a stavitelé v 19. století: Profesní a společenský vzestup*. Praha: Univerzita Karlova 2021.
- KIBIC, Karel. *Historické radnice*. Vyd. 2. Praha: Tisková, ediční a propagační služba, 1988.
- KIDSON, Peter. *Románské a gotické umění*. Překlad Jana Solperová. Praha: Artia, 1973.
- KLEIN, Dieter. Vlivy vídeňské a mnichovské architektury na liberecké stavby. In: *Fontes Nissae – Prameny Nisy: regionální historický sborník 2*, 2001, 1, s. 21–29.
- KLENOVSKÝ, Jaroslav – HÁJKOVÁ, Ludmila. *Brány spravedlnosti*. Ústí nad Labem: Foto Studio H, 2012.
- KLINEROVÁ, Adéla. Chrám sv. Cyrila a Metoděje v Praze-Karlíně. Od prvotní myšlenky k architektonické realizaci. *Staletá Praha XXXIII*, 2017, 1, dostupné z: <https://staletapraha.cz/pdfs/pha/2017/01/01.pdf> [cit. 30. 6. 2025].
- KLINEROVÁ, Adéla. Proces kulturní výměny na příkladu historizující architektury: recepce francouzské novověké architektury jako součást historismu 19. století v českých zemích a v evropském kontextu. *Dějiny – Teorie – Kritika*, 2019, 1, s. 77–78.
- KOLEČKOVÁ-VESELÁ, Jana. *Kostel sv. Petra a Pavla v Čáslavi a jeho obnova v letech 1908–1911*. Kutná Hora: Vydavatelství a nakladatelství Martin Bartoš (Kuttna), 2012.
- KOPECKÝ, Michal. *Architektura historismu v Chrudimi*. Bakalářská diplomová práce. Vedoucí diplomové práce: prof. PhDr. Rostislav Švácha, Csc. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, Filozofická fakulta, Katedra dějin umění, 2011.
- KORBEL, Tomáš. *Čeští architekti a stavitelé v 19. století. Profesní a společenský vzestup*. Praha: Univerzita Karlova, Fakulta humanitních studií, 2021.
- KORBEL, Tomáš. Projektant či stavitel? Proměny profesně-sociálních kategorií ve stavebním odvětví 19. století na příkladu generace architekta Josefa Schulze. *Acta Musei Nationalis Pragae. Historia* 78, 2024, 3–4, s. 22–37.
- KORBEL, Tomáš. Zvěčnělý šlechtný lidumil architekt Alois Turek. Nadace jako způsob

- reprezentace nových elit v 19. století. *Moderní dějiny: časopis pro dějiny 19. a 20. století* 31, 2023, 1, s. 35–80.
- KOTYK, Jiří. Boža Dvořák a jeho rodina. Část 2. *Zprávy Klubu přátel Pardubicka* Pardubice 59, 2024, 7–8, s. 257–262.
- KOTYK, Jiří. Dosud neznámá kapitola v životě arch. B. Dvořáka. *Zprávy Klubu přátel Pardubicka* 46, 2011, 1–2, s. 39–41.
- KOTYK, Jiří. Dvojí výročí stavitele Boži Dvořáka. *Zprávy Klubu přátel Pardubicka* 59, 2024, 5–6, s. 170–172.
- KOTYK, Jiří. Práce B. Dvořáka u sv. Bartoloměje v Pardubicích. *Zprávy Klubu přátel Pardubicka* 59, 2024, 9–10, dostupné z: <https://pratelepardubicka.cz/prace-b-dvoraka-u-sv-bartolomeje-v-pardubicich/> [30. 6. 2025].
- KOVÁRNÍKOVÁ, Eva. *Patronátní právo a jeho projevy na panství a velkostatku Broumov v 19. a 20. století*. Bakalářská práce. Vedoucí práce doc. PhDr. Marie Macková, CSc. Pardubice: Univerzita Pardubice, Fakulta filozofická, Ústav historických věd, 2015.
- KRAKOWSKI, Piotr – PURCHLA, Jacek (eds.). *Sztuka około 1900 w Europie Środkowej: centra i prowincje artystyczne*. Kraków: Międzynarodowe Centrum Kultury w Krakowie, 1997.
- KRÓLIKOWSKI, Jeremi – RYBAK-NIEDZIÓŁKA, Kinga – SKIBIŃSKA, Maja – WLAZŁO, Karolina. Identification of the Genius Loci Category in the Process of Recognition of the City Landscape Design Issue. *Technical Transactions* 116, 2019, 2, s. 29–39, dostupné z: https://repozytorium.biblos.pk.edu.pl/redu/resources/41316/file/suwFiles/KrolikowskiJ_IdentificationGenius.pdf [cit. 30. 6. 2025].
- KUČA, Karel. *Chlumecko, Novobydžovsko: historie a architektonické památky Pocišliní. 2*. Hradec Králové: [Balustráda], 1995.
- KUČA, Karel. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, I.–VIII*. Praha: Libri, 1996–2011.
- KUČERA, Martin. *Kultura v českých dějinách 19. století: ke zrodu, genezi a smyslu avantgardy*. Vyd. 1. Praha: Academia, 2011.
- LAHODA, Vojtěch – NEŠLEHOVÁ, Mahulena – PLATOVSKÁ, Marie – ŠVÁCHA, Rostislav – BYDŽOVSKÁ, Lenka (eds.). *Dějiny českého výtvarného umění IV: 1890–1938*. Praha: Academia, 1998.
- LENART, Mirosław. Architektura sakralna jako kształtowanie przestrzeni znaczeń. Metodologiczne propozycje rozróżnień pomiędzy przestrzenią sacrum a przestrzenią sakralną. *Zeszyty Naukowe Politechniki Śląskiej, Seria Architektura*, 30 (1302), 1996, s. 109–139, dostupné z: <https://delibra.bg.polsl.pl/dlibra/publication/33986/edition/30481/content> [cit. 30. 6. 2025].
- LENDEROVÁ, Milena – JIRÁNEK, Tomáš. Hradec Králové – Pardubice. Rivalita ve východních Čechách. *Východočeský sborník historický* 5, 1996.
- LÖW, Jiří – MÍCHAL, Igor. *Krajinný ráz*. Vyd. 1. Kostelec nad Černými lesy: Lesnická práce, 2003.
- LUNGA, Radek – SOLAŘ, Jaroslav. *Kostelní věže a zvonice: kampanologie, navrhování, poruchy, rekonstrukce a sanace*. Praha: Grada, 2010.
- LYNTON, Norbert. *Umění 19. a 20. století*. Překlad Věra Nosková a Jiřina Kintnerová. Praha: Artia, 1981.
- MACEK, Petr. *Barevnost fasád, Průzkum, dokumentace, vyhodnocení a obnova exteriéru historických staveb*. Praha: Národní památkový ústav, ústřední pracoviště, 2009.
- MACURA, Vladimír. *Znamení zrodu: české národní obrození jako kulturní typ*. 2. vyd. Jinočany: H & H, 1995.
- MACHALÍKOVÁ, Pavla. *Objevování středověku: tři kapitoly k recepci gotického umění v Čechách v pozdním 18. a raném 19. století*. Vyd. 1. Praha: Artefactum, 2005.
- MALEKOVIĆ, Vladimir – PLANTIĆ, Vesna Lovrić (ed.). *Historicism in Croatia*. Zagreb: Museum of Arts and Crafts, 2000.
- MAREK, Jaroslav. *Česká moderní kultura*. Vyd. 1. Praha: Mladá fronta, 1998.
- MAREK, Jaroslav. Geschichte des Historismus. *Český časopis historický* 91, 1993, 3, s. 464–468.
- MARŠÁLKOVÁ, Denisa. *Typologie obloučkových vlysů románských sakrálních staveb v Čechách a na Moravě*. Bakalářská diplomová práce. Vedoucí práce: Mgr. Petr Čehovský,

- Ph. D. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, Filozofická fakulta, katedra dějin umění, 2016.
- MAURER, Kathrin. *Visualizing the Past: the Power of the Image in German Historicism*. Berlin: De Gruyter, 2013.
- MENCL, Václav. Panské tribuny v naší románské architektuře. *Umění* 13, 1965, s. 29–62.
- MERHAUTOVÁ, Anežka. *Raně středověká architektura v Čechách*. 1. vyd. Praha: Academia, 1971.
- MERHAUTOVÁ, Anežka – TŘEŠTÍK, Dušan. *Románské umění v Čechách a na Moravě*. Vyd. 1. Praha: Odeon, 1983.
- MIKAN, Roman. *Stavitel František Schmoranz starší*. Diplomová práce. Vedoucí práce: prof. PhDr. Jiří Kroupa, CSc. Brno: Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, Seminář dějin umění, 2013.
- MROZKO, Teresa. *Polska sztuka przedromańska i romańska*. Warszawa: Wydawnictwo Artystyczne i Filmowe, 1978.
- NĚMEČEK, Milan. František Schmoranz ml. (1845–1892): apoštol orientalismu a průkopník uměleckého průmyslu v Čechách. In: *Zprávy památkové péče* 81, 2021, 2, s. 138–150.
- NĚMEČEK, Milan – VYBÍRAL, Jindřich. *František Schmoranz mladší/Jr (1845–1892): architekt, designér a učitel = the architect, designer and teacher*. Překlad Peter Gaffney. [Praha]: Vysoká škola uměleckoprůmyslová v Praze, 2024.
- NEŠPOR, Zdeněk R. – ALTOVÁ, Blanka. *Encyklopedie moderních evangelických (a starokatolických) kostelů Čech, Moravy a českého Slezska*. Praha: Kalich, 2009.
- NORBERG-SCHULZ, Christian. *Genius loci: krajina, místo, architektura*. Překlad Petr Kratochvíl a Pavel Halík. 2. vyd. Praha: Dokořán, 2010.
- OBRTLÍK, Jan. Česká sakrální architektura okolo roku 1918. *Architektonické listy FA STU Bratislava* 17, 2012, 3, s. 84–87, dostupné z: https://alfa.stuba.sk/wp-content/uploads/2020/04/3_2012_20_Obrtlík.pdf [cit. 30. 6. 2025].
- Památkový ústav, výroční zpráva za rok 2000, Pavel Panoch, Kostely v Proseči a Sopotnici a jejich přetvořitel architekt Boža Dvořák, s. 200.
- PANOCH, Pavel. Architekt Boža Dvořák a záchrana Kunětické hory. *Zprávy Klubu přátel Pardubicka* 32, 1997, 9–10, s. 249–256.
- PANOCH, Pavel. Kostely v Proseči a Sopotnici a jejich přetvořitel architekt Boža Dvořák. In: *Výroční zpráva Památkového ústavu v Pardubicích za rok 2000*. Pardubice: Památkového ústavu v Pardubicích, 2001.
- PANOCH, Pavel. „Státní pozorovák“ Boža Dvořák proti kazisvětům. *Kapitola z dějin ochrany památek ve východních Čechách* (nepublikováno).
- PAŘÍK, Arno. *Symbole emancipace: synagogy 19. století v českých zemích*. Praha: Židovské muzeum v Praze, 2013.
- PETRASOVÁ, Taťána – LORENZOVÁ, Helena (eds.). *Dějiny českého výtvarného umění III: 1780–1890*. Praha: Academia, 2001.
- PETRASOVÁ, Taťána. Stylový pluralismus: raný historismus (1844–1870). In: BENEŠOVSKÁ, Klára a kol. *Velké dějiny země Koruny české. Tematická řada, Architektura*. Vyd. 1. Praha: Paseka, 2009.
- PETRBOK, Václav – TIDLITÁT, Jan (eds.). *Východočeské Athény a Josef Liboslav Ziegler. Sborník příspěvků ze symposia konaného 30. – 31. května 1997 v Rychnově nad Kněžnou*. Boskovice: Albert, 1997.
- PIJOAN, José. *Dějiny umění*. Sv. 3. Vyd. 3. Praha: Odeon, 1988.
- PODOBSKÝ, Jaroslav – BANGHA, Petr. *Dějiny obce Újezd pod Troskami a osad Hrdoňovice, Semínova Lhota, Čimyšl. Újezd pod Troskami: Obecní úřad, 2000. Podzvičinsko: průvodce malebným Podkrkonoším*. [Česko: s. n.], 2005.
- POCHE, Emanuel a kol. *Umělecké památky Čech*. Vyd. 1. Praha: Academia, 1977–1982.
- POLEHLA, Petr (ed.) a kol. *350 let královéhradecké diecéze*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2015.
- POSLEDNÍ, Petr – KORÁBKOVÁ, Kateřina (eds.). *Společné obrazy: tři dekády východočeské literární kultury 1990–2020*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2022.
- POŠTULKA, Marek. *Dějiny a katalog knihovny někdejšího redemptoristického kostela sv. Josefa ve Svitavách*. Bakalářská práce. Vedoucí práce: Mgr. Jana Oppeltová, Ph.D. Olomouc:

- Univerzita Palackého v Olomouci, Filozofická fakulta, Katedra historie, 2017.
- PROFOUS, Antonín. *Místní jména v Čechách: jejich vznik, původní význam a změny*, I–IV. Vyd. I. Praha: Česká akademie věd a umění, 1947–1960.
- PŠENIČKA, Stanislav. Vývoj patronátního práva v českých zemích od doby osvícenského absolutismu do roku 1949. *Revue církevního práva* 22, 2002, s. 127–160.
- RAKUŠANOVÁ, Marie. Českost a světovost moderního umění v Čechách (1848–1948): ideje – osobnosti – instituce. Editorial. In: WITTLICH, Petr – RAKUŠANOVÁ, Marie – PRAHL, Roman (eds.). *Českost a světovost moderního umění v českých zemích (1848–1948). Acta Universitatis Carolinae. Philosophica et historica*. Praha: Universita Karlova, 2021, s. 7–12, dostupné z: https://karolinum.cz/data/clanek/13081/PheH_2021_2_0007.pdf [cit. 30. 6. 2025].
- REJHA, Adam. *Pamětní kniha zámecké kaple na Sychrově 1862–1867*. Bakalářská práce. Vedoucí práce: doc. PhDr. Zdeněk Hojda, CSc. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, Katedra pomocných věd historických a archivního studia, 2013.
- RITTNER, Edward. *Církevní právo katolické*. Překlad Emanuel Zítek. V Praze: Nákladem Právnícké jednoty, 1887.
- SAJBT, Jiří. *Raná šlechta a její sídla na příkladech památek románské architektury západních Čech a Pojizeří*. Rigorózní práce. Vedoucí práce: prof. PhDr. František Musil, CSc. Hradec Králové: Univerzita Hradec Králové Filozofická fakulta, Historický ústav, 2016.
- SELLNEROVÁ, Alena – BUREŠ, Jiří – ŘIČÁNKOVÁ, Alena – PAVLÍKOVÁ, Marta – HÁJKOVÁ, Lenka a kol. *Sakrální architektura 20. století v Ústeckém kraji*. Ústí nad Labem: Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Ústí nad Labem, 2017.
- SEMOTANOVÁ, Eva a kol. *Česko: Ottův historický atlas*. Vyd. 2. Praha: Ottovo nakladatelství, s.r.o., 2017.
- SEMOTANOVÁ, Eva. *Historická geografie českých zemí*. Vyd. 2. Praha: Historický ústav AV ČR, 2002.
- SCHMIDT, Michael. *Reverentia und Magnificentia: Historizität in der Architektur Süddeutschlands, Österreichs und Böhmens vom 14. bis 17. Jahrhundert*. Vyd. 1. Regensburg: Schnell & Steiner, 1999.
- SKÁLA, Emil. Vznik a vývoj česko-německého bilingvismu. *Slovo a slovesnost* 38, 1977, 3, s. 197–207, dostupné z: http://sas.ujc.cas.cz/archiv.php?lang=en&art=2457#_ftn19 [cit. 30. 6. 2025].
- SLÁDEČEK, Petr. *Novorenesanční kostely v Čechách a na Moravě*. Doktorská disertační práce. Vedoucí práce: prof. PhDr. Jiří Kuthan, Dr.Sc., Dr.h.c. Praha: Univerzita Karlova, Katolická teologická fakulta, Ústav dějin křesťanského umění, 2015.
- SLÁDEK, Milan. *Němci v Čechách: německá menšina v Českých zemích a Československu 1848–1946*. Praha: Pragma, 2002.
- STOKLASOVÁ, Hana. Evangelický sbor ve Dvakačovicích a stavba jeho kostela v 19. století. *Východočeský sborník historický* 20, 2011, s. 93–124.
- STUDENÝ, Jaroslav. *Křesťanské symboly*. Olomouc: [s. n.], 1992, s. 127.
- SVOBODOVÁ, Kamila. *Krajinný ráz. Krajina a krajinný ráz ve strategickém plánování*. Praha: Fakulta architektury ČVUT v Praze, Ústav prostorového plánování, 2011, dostupné z: <http://www.forumochranyprirody.cz/sites/default/files/15.pdf> [30. 6. 2025].
- ŠAROCHOVÁ, Gabriela V. a kol. *České země v evropských dějinách*. Vyd. 1. Praha: Paseka, 2006.
- ŠEFCŮ, Ondřej. *Architektura: lexikon architektonických prvků a stavebního řemesla*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2013.
- ŠEVČÍKOVÁ, Jana – ŠEVČÍK, Jiří. Historismus a eklektismus ve výtvarné kultuře 19. století. In: *Povědomí tradice v novodobé české kultuře: (doba Bedřicha Smetany)*. V Praze: Národní galerie, 1988, s. 249–260.
- ŠTORM, Břetislav. Otázka autorství romantické přestavby zámku Sychrova. *Zprávy památkové péče* 19, 1959, s. 36–37.
- ŠULC, Ivo – UHLÍK, Jan – UHLÍKOVÁ, Kristýna. *František Schmoranz st. a rod Schmoranzů ze Slatiňan*. Vyd. 1. Praha: Artefactum, 2020.
- ŚWIECHOWSKI, Zygmunt. *Románske umenie v Poľsku*. Vyd. 1. Bratislava: Tatran, 1984.

- TOŁŁOCZKO, Zdzisława – TOŁŁOCZKO, Tomasz. Neogotycki eklektyzm w architekturze ruchu *Arts & Crafts* = Neogothic eclecticism in the *Arts & Crafts* movement architecture. *Wiadomości Konserwatorskie – Journal of Heritage Conservation* 51, 2017, s. 53–71, dostupné z: <https://bibliotekanauki.pl/articles/218124> [30. 6. 2025].
- TOMAN, Rolf (ed.). *Románské umění: architektura, sochařství, malířství*. 1. vyd. [Praha]: Slovart, 2006.
- TRETERA, Jiří Rajmund – PŘIBYL, Stanislav. *Konfesní právo a církevní právo*. Brno: Jan Krigl, 1997.
- ÚLEHLA, Vladimír. *Václav Fejfar: mistr tesařský, starosta města, protektor Řemeslnické besedy, dědeček Václava Čtvrťka*. Jičín: Knihovna Václava Čtvrťka v Jičíně, 2008.
- URBAN, Otto. *Kapitalismus a česká společnost: k otázkám formování české společnosti v 19. století*. Praha: Lidové Noviny, 2003.
- VANÍČEK, Vratislav. *Velké dějiny zemí Koruny české*. Sv. 2. 1197–1250. Praha: Paseka, 2000.
- VLČEK, Pavel. *Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách*. Vyd. 2. Praha: Academia, 2023.
- VOŠÁHLÍKOVÁ, Pavla a kol. *Biografický slovník českých zemí*, 15. sešit. Praha: Libri, 2012.
- VOŠÁHLÍKOVÁ Pavla. *Rákoska v dílně lidskosti: Česká škola v 19. století očima účastníků*. Praha: Academia, 2016.
- VYBÍRAL, Jindřich. *Česká architektura na prahu moderní doby: devatenáct esejů o devatenáctém století*. Vyd. 1. Praha: Argo, 2002.
- VYBÍRAL, Jindřich. František Schmoranz a vynález orientalismu. In: PIORECKÁ, Kateřina – PETRBOK, Václav (eds.). *Cizí, jiné, exotické v české kultuře 19. století*. Praha: Academia, 2008, s. 435–442.
- VYBÍRAL, Jindřich. *Leopold Bauer heretik moderní architektury*. Vyd. 1. Praha: Academia, 2015.
- VYBÍRAL, Jindřich. *Století dědiců a zakladatelů: architektura jižních Čech v období historismu*. Vyd. 1. Praha: Argo, 1999.
- WIEGMANN, Rudolf. Remarks on the Treatise in What Style Should We Build? In: HERRMAN, Wolfgang (ed.). *In What Style Should We Build. The German Debate on Architectural Style*. Santa Monica: The Getty Center for the History of Art and the Humanities, 1992, s. 90–100, dostupné z: <https://www.getty.edu/publications/resources/virtuallibrary/0892361980.pdf> [cit. 30. 6. 2025].
- WILLIAMS, Elizabeth. The Perception of Romanesque Art in the Romantic Period: Archaeological Attitudes in France in the 1820s and 1830s. *Forum for Modern Language Studies* 21, 1985, s. 303–321.
- WIRTH, Zdeněk (ed.) a kol. *Umělecké památky Čech*. Vyd. 1. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1957.
- WIRTH, Zdeněk – MATĚJČEK, Antonín. *Česká architektura 1800–1920*. Praha: Jan Štenc, 1922.
- ZÁHORKA, Jindřich. *Hledání ideálního chrámu: sakrální architektura období historicismu na Kolínsku*. Vyd. 1. Praha: Národní památkový ústav, 2016.
- ZATLOUKAL, Pavel. *Historismus. Architektura druhé poloviny 19. století na Moravě a ve Slezsku*. Olomouc: Krajské vlastivědné muzeum – Oblastní galerie výtvarného umění, 1986.
- ZATLOUKAL, Pavel. *Příběhy z dlouhého století. Architektura let 1750–1918 na Moravě a ve Slezsku*. Olomouc: Muzeum umění Olomouc, 2002.
- ZEMAN, Jaroslav. *Architektonický a urbanistický vývoj Liberce 1352–2006*. Diplomová práce. Vedoucí práce: Ing. Petr Macek, Ph.D. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, Ústav pro dějiny umění, 2009.

IV. Elektronické zdroje

- Architektonický obzor*, dostupné z: <https://www.digitalniknihovna.cz/nkp/periodical/uuid:093c5230-b085-11dd-921c-000d606f5dc6> [cit. 30. 6. 2025].
- Archiv. Zeměměřičský úřad*, dostupné z: <https://ags.cuzk.cz/archiv/> [cit. 30. 6. 2025].
- Černilov, kostel Českobratrské církve evangelické. In: *Nockostelu.cz*, dostupné z:

- <https://www.nockostelu.cz/kostel/768/> [cit. 30. 6. 2025].
- Diecézní katalog – kostely*, dostupné z: <https://www.bihk.cz/dieceze/diecezni-katalog/> [cit. 30. 6. 2025].
- Evangelický kostel Bukovka. In: *Mistareformace.cz*, dostupné z: <https://mistareformace.cz/cs/m/evangelicky-kostel-bukovka> [cit. 30. 6. 2025].
- Evangelický kostel h. v. Černilov. In: *Mistareformace.cz*, dostupné z: <https://mistareformace.cz/cs/m/evangelicky-kostel-hv-cernilov> [cit. 30. 6. 2025].
- Farnost Újezd p.Tr.*, dostupné z: <https://farnostujezd.webnode.cz/> [cit. 30. 6. 2025].
- Habsburg Empire (1869–1887) – Third Military Survey*, dostupné z: <https://maps.arcanum.com/en/map/thirdsurvey75000/?layers=43&bbox=979180.6164999887%2C5875145.646965022%2C3015463.050017084%2C6714118.469423116> [cit. 30. 6. 2025].
- Historie sboru. In: *Českokobratrská církev evangelická v Krouně*, dostupné z: https://krouna.evangnet.cz/?page_id=17 [cit. 30. 6. 2025].
- Kaple Neposkvrněného početí Panny Marie. In: *Královéhradecký architektonický manuál*, dostupné z: <https://kam.hradcekralove.cz/objekt/251-kaple-neposkvrneneho-poceti-panny-marie> [cit. 30. 6. 2025].
- Klášteř redemptoristů s kostelem sv. Alfonse a Panny Marie Fatimské. In: *Hrady.cz*, dostupné z: <https://www.hrady.cz/klaster-redemptoristu-s-kostelem-sv-alfonse-a-panny-marie-fatimske> [cit. 30. 6. 2025].
- Kostel Andělů strážných – kulturní památka. *Národní památkový ústav – Památkový katalog*, dostupné z: <https://pamatkovykatalog.cz/pravni-ochrana/kostel-anelu-straznych-120726> [cit. 30. 6. 2025].
- Kostel Bukovka – rekonstrukce krovu a střechy, dostupné z: https://www.impuls.cz/regiony/pardubicky-kraj/kostel-oprava-rekonstrukce-krov-strecha-bukovka-pardubice-obrazem.A180619_161012_imp-pardubicky_kov/foto [cit. 30. 6. 2025].
- Kostel evangelický. In: *Národní památkový ústav – Památkový katalog*, dostupné z: <https://pamatkovykatalog.cz/kostel-evangelicky-12633013> [cit. 30. 6. 2025].
- Kostel Narození Panny Marie. *Národní památkový ústav – Památkový katalog*, dostupné z: <https://pamatkovykatalog.cz/kostel-narozeni-panny-marie-14050754> [cit. 30. 6. 2025].
- Kostel sv. Jana Křtitele. In: *Národní památkový ústav – Památkový katalog*, dostupné z: <https://www.pamatkovykatalog.cz/kostel-sv-jana-kr-titele-20351210> [cit. 30. 5. 2025].
- Kostel sv. Jana Křtitele. In: *Národní památkový ústav – Památkový katalog*, dostupné z: <https://www.pamatkovykatalog.cz/kostel-sv-jana-kr-titele-20351210> [cit. 30. 6. 2025].
- Kostel sv. Vavřince. In: *Národní památkový ústav – Památkový katalog*, dostupné z: <https://www.pamatkovykatalog.cz/kostel-sv-vavrince-16142939> [cit. 30. 6. 2025].
- Kostel sv. Vojtěcha. In: *Dolany u Pardubic. Oficiální stránky obce*, dostupné z: <https://web.archive.org/web/20180830112805/http://obecdolany.cz/historie/kostel> [cit. 30. 6. 2025].
- Kostel svatého Josefa. In: *Římskokatolická farnost Svitavy*, dostupné z: <https://farnost-svitavy.cz/kostel-sv-josefa/> [cit. 30. 6. 2025]; Kostel svatého Josefa. In: *Městské muzeum a galerie ve Svitavách*, dostupné z: http://www.muzeum.svitavy.cz/stale-exp/mestsky-pamatkovy-okruh/kostel-sv-josefa/62-1/?utm_source [cit. 30. 6. 2025].
- Krátké ohlédnutí za historií kostela sv. Jana Křtitele v Újezdě pod Troskami. In: *Újezd pod Troskami. Oficiální web obce*, dostupné z: <https://ujezdpodtroskami.cz/historie-kostela/> [cit. 30. 6. 2025].
- Method*, dostupné z: <https://www.digitalniknihovna.cz/mzk/periodical/uuid:da9f3d50-3c87-11e7-8881-5ef3fc9ae867> [cit. 30. 6. 2025].
- Národní památkový ústav – Památkový katalog*, dostupné z: <https://pamatkovykatalog.cz/kostel-sv-josefa-pri-byv-klastere-redemptoristu-14033343> [cit. 30. 6. 2025].
- O obci – základní informace. In: *Újezd pod Troskami. Oficiální web obce*, dostupné z: <https://ujezdpodtroskami.cz/obec/o-obci-zakladni-informace/> [cit. 30. 6. 2025].
- Poválečná léta. In: *Obec Černilov*, dostupné z: <https://www.cernilov.cz/obec/historie-obce/povalecna-leta> [cit. 30. 6. 2025].
- Přehled významných událostí z let 1228–1914. In: *Obec Černilov*, dostupné z:

- <https://www.cernilov.cz/obec/historie-obce/udalosti-do-roku-1914> [cit. 30. 6. 2025].
- Purismus, funkcionalismus a konstruktivismus*, dostupné z: <http://www.satalka.cz/slohy/purismus.html> [cit. 30. 6. 2025].
- Rudolf Němec. In: *Královéhradecký architektonický manuál*, dostupné z: <https://kam.hradcekralove.cz/architekt/125-rudolf-nemec> [cit. 30. 6. 2025].
- Římskokatolická farnost Voděřady. In: *Wikipedia.org*, dostupné z: https://cs.wikipedia.org/wiki/%C5%98%C3%ADmskokatolick%C3%A1_farnost_Vod%C4%9Brady [cit. 30. 6. 2025].
- Selmická historie. In: *Selmice. Oficiální stránky*, dostupné z: <https://www.selmice.cz/historie> [cit. 30. 6. 2025].
- Skořenický kostel*, dostupné z: <https://www.chocen.farnost.cz/kostel-skorenice> [cit. 30. 6. 2025].
- Václav Fejfar. In: *Jičínský architektonický manuál*, dostupné z: <https://am.jicin.cz/autor/114-vaclav-fejfar> [cit. 30. 6. 2025].
- Voděřady, kostel sv. Petra a Pavla. In: *Nockostelu.cz*, dostupné z: <https://www.nockostelu.cz/kostel/6351/> [cit. 30. 6. 2025].
- Vodstvo, dostupné z: <https://regiony.lusa.cz/pardubicky-kraj/vodstvo/> [cit. 30. 6. 2025].
- Východní Čechy – turistický region. *Regionální informační servis*, dostupné z: <https://www.risy.cz/cs/krajske-ris/pardubicky-kraj/regionalni-informace/o-kraji/vychodni-cechy> [cit. 30. 6. 2025].
- Zprávy Spolku architektův a inženýrů v Království českém*, dostupné z: <https://www.digitalniknihovna.cz/nkp/periodical/uuid:e9f1588c-2c5a-4690-8039-422fb2cd69d9> [cit. 30. 6. 2025].
- Židovské památky. Synagoga. In: *Spokul.cz*, dostupné z: <https://www.spokul.cz/zidovske-pamatky/synagoga/> [cit. 30. 6. 2025].

Seznam zkratek

f. – fond

inv. č. – inventární číslo

OkÚ – okresní úřad

OÚ – obecní úřad

SOkA J – Státní okresní archiv Jičín

SOkA P – Státní okresní archiv Pardubice

SOkA R – Státní okresní archiv Rychnov nad Kněžnou

Summary

This master's thesis offers an overview of Neo-Romanesque religious buildings constructed in Eastern Bohemia between the 1860s and the 1910s. It explores their architectural and construction features and places them in the wider context of historicist styles and their regional adaptations. The research also focuses on the architects who brought ideas of Romantic Historicism into the local settings of small towns and rural communities in Eastern Bohemia.

A typology of architects active in this period is outlined. Some were trained in Vienna and became part of the Viennese architectural circle, while others studied at the Prague Polytechnic and their work reflects the cultural and national ambitions of the Czech National Revival. Many of these architects had close ties to Eastern Bohemia, whether through family connections or frequent commissions in the region, which shows the growing influence of professional architectural practice. Among the most important but still under-researched figures are František Schmoranz Sr., Bůža Dvořák, and Josef Míča. In total, around twelve architects worked in the region during this time, but a large number of churches and chapels remain unattributed due to missing documentation.

The study focuses on around twenty buildings of different denominations. In the second half of the 19th century this included not only Catholic churches but also Evangelical places of worship, which often used similar building techniques and design elements. Other topics examined include the dedication of the buildings, especially in the Catholic tradition, their relationship to the Diocese of Hradec Králové, and architectural continuity, meaning whether a building was created as a completely new construction or developed from earlier sacred structures.

Authorship is studied in detail, with special attention to key architects who helped define the Neo-Romanesque style in Eastern Bohemia. Selected buildings are presented as case studies to show a range of typical design features, including the corbel table, arched portal with tympanum, rectangular windows with semicircular arches, and circular windows or oculi. The research also discusses building types and levels of heritage protection, as shown in the attached catalog entries.

A major aim of this study is to place these historicist religious buildings in their broader cultural and natural context. Special attention is given to their connection

with the *genius loci*, the surrounding landscape, and even their elevation, which shaped how they relate to their environment.

Finally, the study raises questions about how this architectural heritage can be preserved and understood in the future. This is important because Neo-Romanesque and other historicist styles have often been judged with mixed or even critical views. By exploring these issues, the study provides a starting point for further research and for developing strategies to interpret and protect this unique part of regional heritage.

Obrazová příloha

Seznam obrazových příloh

Obr. 1, Kostel sv. Jana Křtitele – Újezd pod Troskami

Pohled ze severozápadní strany

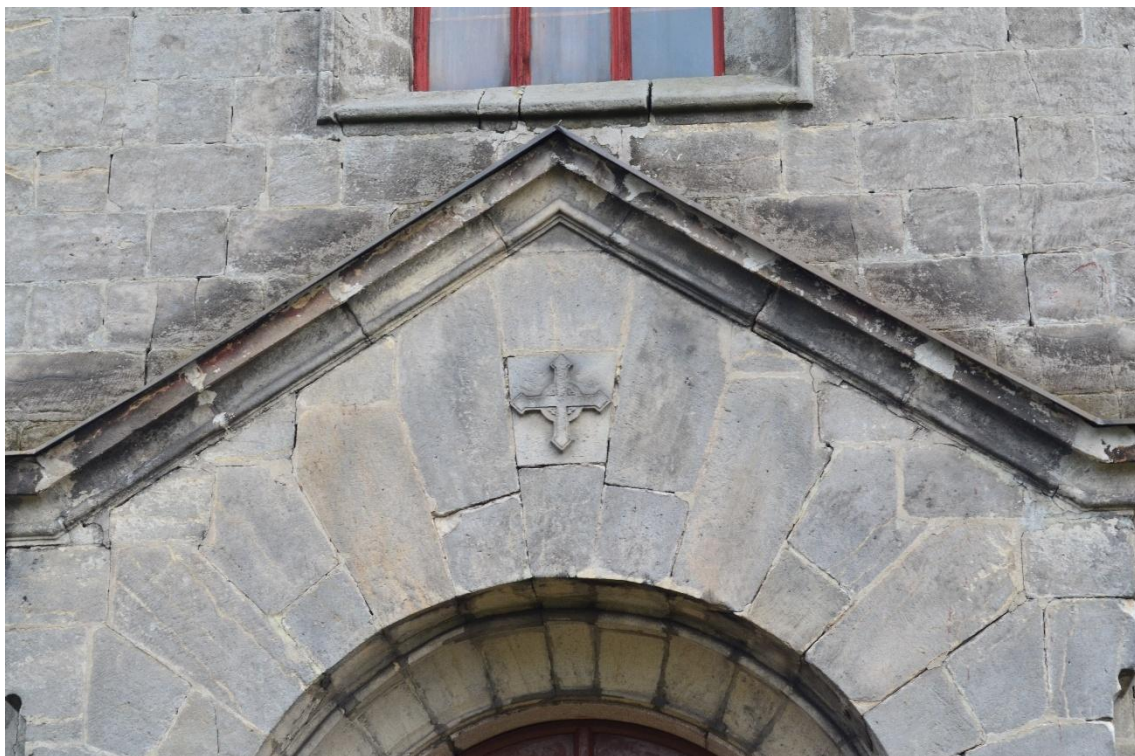
Foto autora (rok 2024)

Obr. 2, Kostel sv. Jana Křtitele – Újezd pod Troskami

Pohled ze západní strany – druhotně dosazený prvek z předchozí stavby, křížek nad hlavním portálem

Foto autora (rok 2024)

Obr. 3, Evangelický kostel – Bukovka

Pohled ze severozápadní strany

Foto autora (rok 2024)

Obr. 4, Nákres kostela sv. Vavřince v Selmicích

Johan Tomášek z Chrudimi

Pohled ze strany západní a východní

Státní oblastní archiv v Zámrsku – Státní okresní archiv Pardubice, fond Farní úřad Kladruby, kniha 1, neuspořádáno; přírůstkové číslo 35/2015. Nákresy ku stavbě kostela sv. Vavřince v Selmicích.

Obr. 5, Nákres kostela sv. Vavřince v Selmicích

Johan Tomášek z Chrudimi

Pohled ze strany jižní

Státní oblastní archiv v Zámrsku – Státní okresní archiv Pardubice, fond Farní úřad Kladruby, kniha 1, neuspořádáno; přírůstkové číslo 35/2015. Nákresy ku stavbě kostela sv. Vavřince v Selmicích.

Obr. 6, Evangelický kostel – Krouna

Pohled ze západní strany

Foto autora (rok 2024)

Obr. 7, Evangelický kostel – Krouna

Pohled ze severní strany

Foto autora (rok 2024)

Obr. 8, Kostel svatého Vojtěcha – Dolany

Pohled ze severní strany

Foto autora (rok 2024)

